

T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ
KULLANIMI, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖNDER ARSLAN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUHAMMET NURİ TUNÇ

ADYAMAN, 2025

ÖZET

MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ KULLANIMI, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

Önder ARSLAN

Tarih Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Aralık/2025, Sayfa: 124

Danışman: Doç. Dr. Muhammet Nuri TUNÇ

Bu tezde, Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı'daki Devleti'ndeki kullanımı, toplumsal ve kültürel yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı askeri envanterine dahil edilmesinde olumlu sonuçları görülen bu tüfekle alakalı olarak ilk etapta tüfeğin Osmanlı Devleti'ne geliş süreci ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise; tüfeğin eşkıyalık, kaçakçılık gibi çeşitli toplumsal olaylarda kendine yer bulması ile ilgili araştırmalarda bulunulmuştur. Son olarak tez konumuzun ana unsuru olan Martini-Henry tüfeği ile ilgili olarak gazete, hikaye, roman ve türküler taranmış, tüfeğin kültürel hayata yansımaları incelenmiştir.

Çalışmada, benzer veya yakın konular hakkında yapılan araştırmalar için literatür taraması yapılmıştır. Özellikle ilk bölümde, Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı Devleti'ne getirilmesi süreci ve ikinci bölümde ele alınan tüfeğin toplumsal yansımaları bölümü için Osmanlı arşiv belgelerinin tetkikine gayret edilmiştir. İncelenen arşiv belgeleri gibi birincil elden kaynakların yardımıyla, Osmanlı askeri ve içtimai hayatında yer edinen Martini-Henry tüfeği araştırılmıştır.

Ordusunu çağın gereklerine göre modernize etmeye çalışan, deniz ve kara mühendishaneleri kuran Osmanlı Devleti, ordunun modern silahlarla teçhiz edilmesine çalışmıştır. Bu amaçla Amerikan menşeli özel silah şirketi Providence Tool Kumpanyası'ndan 600.000 adet Martini-Henry tüfeği satın almıştır. Söz konusu tüfek, askeri çevreler tarafından beğenilerek kullanılmıştır. Zamanla tüfeğin halkın eline geçtiği görülmüş; eşkıyalık, kaçakçılık gibi olaylarda adı zikredilmiştir. Martini-Henry tüfeği; sevilen bir eşkıya ya da zeybeğin ölümü sonrasında adına yakılan türkülerde, bir gazete sayfasında, Kurtuluş Savaşı'nı konu olan hikaye ve romanlarda geçerek kültürel hayatta da kendine yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Martini-Henry tüfeği; Osmanlı'da ateşli silahlar; Osmanlı askeri teşkilatı; Eşkıyalık; Osmanlı'da kültürel hayat.

ABSTARCT

THE USE OF THE MARTINI-HENRY RIFLE IN THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS SOCIAL AND CULTURAL IMPLICATIONS

Önder ARSLAN

Department of History

Adiyaman University, Graduate Education Institue, December /2025, Page: 124

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muhammet Nuri TUNÇ

This thesis attempts to examine the use of the Martini-Henry rifle in the Ottoman Empire and its social and cultural implications. The study first examines the rifle's arrival in the Ottoman Empire, noting its positive inclusion in the Ottoman military inventory. The second part of the study investigates the rifle's role in various social events such as banditry and smuggling. Finally, newspapers, stories, novels, and folk songs related to the Martini-Henry rifle, the main focus of this thesis, are reviewed to examine its reflection in cultural life.

The study conducted a literature review for research on similar or related topics. In particular, the first part explores the process of the Martini-Henry rifle's introduction to the Ottoman Empire, and the second part explores the rifle's social repercussions, which explores Ottoman archival documents. Using primary sources such as the archive documents examined, the Martini-Henry rifle, which gained a place in Ottoman military and social life, was investigated. The Ottoman Empire, which had been undergoing various military transformations for some time, sought to equip its army with modern weaponry.

The Ottoman Empire, striving to modernize its army to meet the demands of the era, established naval and land engineering schools and worked to equip its forces with modern weapons. To this end, it purchased 600,000 Martini-Henry rifles from the American private arms company, Providence Tool Company. These rifles were well-received and used by military circles. Over time, however, the rifles fell into the hands of the general public; their name was mentioned in connection with banditry and smuggling. The Martini-Henry rifle also found its place in cultural life, appearing in folk songs sung in honor of a beloved bandit or Zeybek (a type of folk dancer), in newspaper articles, and in stories and novels about the Turkish War of Independence.

Keywords: The Martini-Henry rifle; Firearms in the Ottoman empire; Ottoman military organization; Banditry; Cultural life in the Ottoman empire.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu çalışma sürecinde cevabını aradığım tüm sorulara bilgi ve tecrübesiyle cevap veren, çalışmamın olgunlaşmasına büyük katkılar sunan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Muhammet Nuri TUNÇ'a; süreç başında danışmanlığımı yürüten ve zevk alarak çalıştığım bu konunun seçilip oluşturulmasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Murat Gökhan DALYAN'a; akademik hayatımın bu döneminde yaşadığım zorluklarda ilk andan itibaren yanımda olan, sabrı ve sevgisini hissettirerek süreçte beni motive eden canım eşim Melek ARSLAN'a, oluşan yoğunluklarda bazen kendisine zaman ayıramadığım biricik oğlum Ömer Asaf'a, can-ı gönülden teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Önder ARSLAN

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTARCT	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ.....	1
2. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ KULLANIMI.....	7
2.1. Osmanlı'da Askeri Modernleşme Çabaları	7
2.2. ABD İle Siyasi, Ekonomik ve Askeri İlişkilerin Başlaması	13
2.3. Modern Tüfek, Fişek İthalinin Yoğunlaşması.....	19
2.4. Satın Alınan Tüfek ve Fişekler İçin Yapılan Bir Kısım Ödemeler	30
2.5. Silah İthalatı Yapılan Şirketlerle Yaşanan Sorunlar	31
2.6. Osmanlı'da Modern Silah ve Fişek Üretimine Geçiş Çabaları.....	36
2.7. Osmanlı Silah Pazarında Alman Etkisi.....	40
2.8. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Martini-Henry Tüfeği.....	43
2.9. İstiklal Savaşı'nda Martini-Henry Tüfeği.....	47
3. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI SOSYAL HAYATINA YANSIMALARI.....	49
3.1. Osmanlı Devleti'nde Firarilik ve Eşkıyalık Üzerine Genel Bir Değerlendirme	49
3.2. Eşkıyalık Olaylarında Martini-Henry Tüfeği.....	52
3.3. Kaçakçılık Olaylarında Martini-Henry Tüfeği	57
3.4. İsyan Hareketlerinde Martini-Henry Tüfeği.....	67
3.4.1. Ermeni isyanları	67
3.4.1.1. Ermeni isyanlarına karşı kurulan Hamidiye alayları ve Martini-Henry tüfeği	70
3.5. Martini-Henry Tüfeğinin Halka Dağıtıldığı Durumlar	72

3.6. Halkın Elinde Bulunan Martini-Henry ve Başkaca Tüfeklerin Resmi Makamlarca Toplanması.....	74
3.7. Askeri Kuvvetler, Kolcular, Bekçiler ve Vergi Tahsildarlarına Martini-Henry Tüfeğinin Verilmesi.....	81
4. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN KÜLTÜREL YANSIMALARI.....	87
4.1. Türkülerde Martini-Henry Tüfeği	87
4.2. Gazetelerde Martini-Henry Tüfeği.....	102
4.3. Efelik-Zeybeklik Olgusu İçerisinde Martini-Henry Tüfeği	103
4.4. Hikaye ve Romanlarda Martini-Henry Tüfeği.....	107
4.4.1. Çakıcı Mehmet Efe hikayesi ve Martini-Henry tüfeği.....	107
4.4.2. Ateşten Gömlek romanı ve Martini-Henry tüfeği.....	111
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	115
KAYNAKÇA	117
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. Hüseyin Tevfik Paşa (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 91).....	9
Görsel 2.2. Sultan Abdülaziz'in portresi (Kaya, 2019: 76).....	10
Görsel 2.3. Winchester model tüfek (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi).....	20
Görsel 2.4. Süngüsü üzerinde bir Martini-Henry tüfeği (Bennett, 2019: 2).....	21
Görsel 2.5. Providence Tool Fabrikası'ndan bir görünüm (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 151).....	23
Görsel 2.6. Osmanlıca rakamlarla seri numaralandırılmış Martini-Henry tüfeği (Bennett, 2019: 9).....	25
Görsel 2.7. 1887 Model Türk mavzeri (Mauser) (Mete, 2012: 160).....	42
Görsel 2.8. Gazi Osman Paşa'yı temsil eden bir çizim (https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-osman-pasa (Erişim Tarihi: 21.10.2025)).....	45
Görsel 3.1. Aydın'da hapsedilmiş olan bazı eşkıyaların toplu fotoğrafları (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi).....	49
Görsel 3.2. Karaman, Hacı Bey Cami-i Şerifinin önünde reji müfettişleriyle kolcular (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi).....	60
Görsel 3.3. Hamidiye alayları (Ertekin, 2022: 182).....	71
Görsel 4.1. Soldan birinci ve ikinci kişi, zeybekleri temsilen (Önal,2014: 29).....	104

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.}MKT.MHM.	: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı
A.}MTZ.CL.	: Sadaret, Cebel-i Lübnan
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
BH.	: Balkan Harbi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM.3.Şb.	: Üçüncü Şube
DH.EUM.6.Şb.	: Dahiliye, Altıncı Şube
DH.EUM.AYŞ.	: Dahiliye, Asayiş Kalemi
DH.EUM.EMN.	: Emniyet Şubesi
DH.İD.	: Dahiliye, İdare
DH.MKT.	: Dahiliye, Mektubi Kalemi
DH.MUI.	: Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH.TMIK.M.	: Dahiliye, Muamelat
HR.İD.	: Hariciye Nezareti, İdare
HR.MKT.	: İrade, Mektubi Kalemi
HR.SFR.1.	: Petersburg Sefareti
HR.SFR.3.	: Hariciye nezareti, Londra Sefareti
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti, Siyasi
HR.TH.	: Hariciye Nezareti, Tahrirat
HR.TO.	: Hariciye Nezareti, Tercüme Odası
İ.DH.	: İrade, Dahiliye
İ.DUİT.	: İrade, Dosya Usulü
İ.MMS.	: İrade, Meclis-i Mahsus
MB.İ.	: Mabeyn-i Hümayun Evrakı, İradeleri
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
ORH	: Osmanlı Rus Harbi
OSK	: Osmanlı Sırp Karadağ
Y.A.HUS.	: Yıldız, Hususi Maruzat
Y.MTV.	: Yıldız, Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.A.	: Yıldız, Sadaret

Y.PRK.ASK. : Yıldız, Askeri Maruzat
Y.PRK.EŞA. : Yıldız; Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.UM. : Yıldız, Umumi
ZB : Zabtiye

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin çok eski zamanlara dayandığı, aşikar olan bir gerçektir. İlk insanlardan günümüze kadar bir gerçek daha vardır ki o da insanlığın kendini korumak ve savunmak için silah üretmesi ve de bunu taşımasıdır. İnsanlığın kendini savunma bilinci kazanmasıyla beraber kesici ve delici taşlardan yapılan ilkel silahlarla bu korunma ihtiyacı karşılanmıştır. Demir ve çeliğin keşfi ile beraber yine kesici ve delici olarak nitelenen basit silahların dayanıklılığı arttırılmış ve silah türlerinde bir çeşitlilik oluşmuştur.

Silahlar savunma ve saldırı silahları olarak iki başlıkta incelenebilir. Savunma silahları, genel manada tehdit unsuru belirlediğinde bireyin vücut bütünlüğünü koruma amaçlı kullanılacak ekipmanlardır. Zırh, miğfer, kalkan gibi belli başlı birkaç çeşidi olan savunma silahlarının kategorize edilmesi daha kolayken, saldırı silahlarının birden fazla alt başlığı bulunmaktadır. Saldırı silahlarının ilk örnekleri daha ilkel bir yapıdayken teknolojik gelişmeyle beraber daha modern saldırı silahları ortaya çıkmıştır.

Ateşsiz saldırı silahları; kesici, atıcı, delici ve vurucu silahlar şeklinde alt başlıklar halinde sıralanabilir. Kesici silahlar; “kılıç, meç, yatağan, pala, kama, hançer, teber ve balta” (Eralp, 1993: 57) gibi çeşitli silahları bünyesinde barındırmaktadır. Atıcı silahlar denilince akla ilk etapta ok-yay, mancınık (Aydüz, 2010: 8) gelmektedir. Bunların yanı sıra sapan, tatar oku ve lobut gibi silahlar da atıcı silahlardan sayılmaktadır. Ateşsiz saldırı silahları grubunun üçüncüsünde, delici silahlar diye nitelenen silahlardan örnek verilebilir. Mızrak, cirid, çatal, harbe, tırpan, zıpkın, âlem (Eralp, 1993: 50-56) isimlerindeki silahlar, verilebilecek örneklerdendir. Son olarak ateşsiz saldırı silahları başlığı altında vurucu silahlardan bahsedilerek sınıflandırma sonlandırılabilir. Gürz veya topuz, şeşper, kamçı, döğen, koçbaşı (Eralp, 1993: 46-50) gibi klasik silahlar ateşsiz saldırı silahlarının bu son grubunun silahlarındandır.

İnsanlık tarihinde gerçekleşen savaşlarda, saldırı silahı hükmünde olan ateşsiz saldırı silahlarının kitlesel sonuçlarına rastlamak pek mümkün olmamıştır. XIII. yüzyılda barutun ateşli silahlarda kullanılması (Aydüz, 2004: 266) ile beraber savaş kültüründe çok önemli dönüm noktaları kendini göstermiştir. Barutun ateşli silahlarda kullanılması sayesinde etki dereceleri fazlaca olan top, tüfek (Demlikoğlu, 2014: 278), tabanca, el bombaları gibi ateşli silahların üretimi gerçekleştirilebilmiştir.

Türklerde silah kullanımına kısa bir bakılacak olursa, ilk Türk devletlerinden Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar klasik ateşsiz silahların varlığını koruduğu görülmektedir. Yukarıda kesici, atıcı, delici ve vurucu silahlar diye sınıflandırılan ateşsiz saldırı silahlarının

birçoğu, erken ya da geç Türk tarihinde görülmüştür. Ateşli silah olan saldırı silahlarının ilk örneklerine ise, teknolojik gelişmeye bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde rastlamak mümkün olmuştur. Ateşli silahların ilki olan topun Osmanlı Devleti'nde görüldüğü dönemin XIV. yüzyıl (Aydüz, 1998: 785; Aydüz, 2004: 269; Ágoston ve Şakul, 2020: 20; Çoruhlu, 1993: 2), olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda topun Osmanlı Devleti'nde ilk kullanıldığı yerle alakalı farklı tarihlendirmeler olsa da kullanıldığı dönem için ortak olarak XIV. yüzyıldan bahsedilmektedir.

Son olarak tezin ana unsuru olan Martini-Henry tüfeğini de ilgilendiren tüfeklerin Osmanlı Devleti'ne gelişi ile ilgili kısa bir değinmede bulunarak, tez konusu ile alakalı değerlendirmelere geçilecektir. Osmanlı Devleti'nde tıpkı toplarda olduğu gibi tüfeklerin kullanılmaya başlandığı tarihlerle alakalı da bir belirsizlik söz konusudur. XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da rastlanan tüfeklerin (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 6), Osmanlı Devleti'nde görüldüğü dönemle alakalı olarak, XV. yüzyılın ilk yarısına işaret edilmektedir (İlgürel, 2011: 301; Eralp, 1993: 124; Ágoston ve Şakul, 2020: 21; Çoruhlu, 1993: 6).

Osmanlı Devleti'nde ahşap olan ve kundak diye tabir olunan bir yatağa yerleştirilen ateşleme tertibatı, nişangah ve namludan oluşan silaha tüfenk-tüfeng-tüfek denilmiştir (Soyluer, 2018: 267-268; Ágoston ve Şakul, 2020: 157). Tüfek kullanımı Fatih dönemiyle beraber yeniçeriler arasında yayılmaya başlamış, ilk etapta piyadeler tarafından kullanılan tüfeklerin daha sonralarda kısa namlulu olanına “karabina” denip bu tüfekler süvarilerce kullanılmıştır (Eralp, 1993: 125-127). Osmanlı yeniçeri askerleri, tüfek kullanımına aşinalık kazanınca iki türden tüfek kullanmıştır. Bu tüfeklerden ilki, ağırlıkça hafif olan ve savaşlarda rastgele ateş edilmeyi kolaylaştıran tüfeklerdir. Yeniçerilerin kullandığı diğer tüfek ise ilkinde göre ağırlığı daha çok olan, daha uzun menzilli kuşatma tüfeklerdir (Ágoston ve Şakul, 2020: 64-65).

Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak tüfeklere günden güne yeni özellikler eklenmeye başlanmıştır (Eralp, 1993: 127). İlk zamanlar fitilli, çakmaklı, kapsüllü şeklinde üretilen tüfek modellerine 1860'lardan itibaren iğneli tüfek de eklenmiştir. Batı'da belirtilen sıralamaya göre üretilen ve kullanılan tüfeklerin Osmanlı Devleti için de geçerliliği söz konusu olmuştur (Topdağı, 2017: 51). Osmanlı ordusunun kullandığı tüfekler ateşleme tertibatı ve namlu çeşidine göre farklılık göstermiştir. Fitilli, çakmaklı, kapsüllü ateşleme tertibatına sahip tüfekler; aynı zamanda kaval tüfek, şeşhaneli tüfek olarak namlusunun farklılığına göre ayırt edilmişlerdir (Şakul, 2012: 3).

Ağızdan doldurma özelliğine sahip fitilli veya çakmaklı ateşleme tertibatı bulunan kaval tüfekleri, genel olarak Osmanlı Devleti'nin muharebe savaşlarında kullanılmışlardır.

Kaval tüfeklerinin Osmanlı muharebe savaşlarında tercih edilmesinin sebebi kullanım kolaylığıdır. Kaval tüfeklerinde namlu çapı kurşun çapından büyük olduğu için savaş esnasında tüfeği doldurma imkanı daha kolay olmuştur. Bu da askerin hızlı hareket etmesini ve daha fazla atışta bulunmasını sağlamıştır. Avantajları bulunan kaval tüfeklerinin olumsuz yönü ise nişan kabiliyetidir. Bu tüfeklerde namlu geniş olduğu için kurşun namludan direkt çıkmayıp havada bir nevi daireler çizerek çok farklı bir yere isabet edebilmekteydi. Osmanlı ordusunda kullanılan bir diğer namlu çeşidine sahip tüfek şeşhaneli tüfeklerdir. Kaval tüfeklerinde olduğu gibi fitilli ve çakmaklı ateşleme tertibatı bulunan şeşhaneli tüfeklerin namlu kısmı altıgendir. Bu yüzden kendisine şeşhaneli tüfek denilmiştir. Namlunun ağız çapı ile kurşun çapı yakın olduğundan bu tüfekleri doldurmak daha zor olmuştur. Kullanım zorluğundan dolayı şeşhaneli tüfekler savaşlarda değil de genelde av merasimlerinde kullanılmışlardır. Osmanlı Devleti'nde zaman içerisinde kurşunu kolay koymak için namlu ön kısmı kaval şeklinde, nişan kabiliyetini artırmak için ise namlu dip kısmı şeşhane yapısında olan tüfekler üretilmiştir. Söz konusu yapıdaki tüfekler için bir deyim halini alacak “altı kaval üstü şeşhane” tabiri kullanılmaya başlanmıştır (Şakul, 2012: 3-4).

Osmanlı Devleti sınırlarına giren tüfek, süreç içerisinde gerek ateşleme tertibatı gerek namlu şekli olarak çok daha teknolojik bir hale dönüştürülmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısında tüfeklerde iğneli ateşleme tertibatının bulunmasıyla beraber çok daha pratik ve etkili silahlar elde edilmiştir. Bu tüfek yapısında olan ve devrin en etkili tüfeklerinden olan Martini-Henry tüfeği, çoğu devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti için de satın alınmak istenen bir askeri donanım olmuştur. XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ABD'den Osmanlı Devleti'nin bu tüfeği ithal ettiği görülmüştür. Üzerinde çalışılan tez, Osmanlı Devleti tarafından ithal edilen bu tüfeğin etrafında oluşturulmuştur. “Martini-Henry Tüfeğinin Osmanlı Devleti'ndeki Kullanımı, Toplumsal ve Kültürel Yansımaları” başlıklı tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Martini-Henry tüfeğinin ABD'den ithal edilmesiyle alakalı gelişen ekonomik ilişkilere, bu tüfeğin askeri alanda nasıl bir yere sahip olduğuna ve nerelerde kullanıldığına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı sosyal hayatında nasıl bir yer edindiği ile ilgili örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde de, Martini-Henry tüfeğinin kültürel hayata yansması ne şekilde olmuştur sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Martini-Henry tüfeği, İsviçreli Frederick Chevalier de Martini (1822-1897) ve Alexander Henry'nin (1818-1894) ortak tasarımıdır. Alexander Henry silah üretiminde bulunan bir İskoç'tur. Bu tüfek aynı zamanda Peabody-Martini diye de isimlendirilmiştir (Öner, 2018: 6-7). 1870'li yıllarda Frederick Martini ve Henry Peabody'nin patent konusunda

anlaşmaları üzerine Peabody-Martini ya da Martini-Henry tüfeklerinin üretimine başlanmış ve bu üretim, 1880’li yıllara kadar sürmüştür (Walter, 1998: 383). Boyu 110 cm., çapı 11 mm. olan Martini-Henry tüfeğinin çevresindeki parlak ve dekoratif motiflerden kaynaklı olarak halk o dönemde bu tüfeğe “Aynalı Martin” demiştir. Halkın eline geçen ve çeşitli sosyal olaylarda kendine yer bulan tüfek, bazı kahramanlık hikayeleri ve t rk lere de konu olmuştur (Bayındır, 2022: 862).

Martini-Henry tüfeği, Osmanlı Devleti için sadece savaşlarda kullanılan bir teknoloji olmayıp, halkın kendisine önemli derecede kıymet biçtiği t feklerdendir. Bu yönüyle tez konusunu önemli kılacak olan şey ise; tüfeğin Osmanlı Devleti’ne gelişinden bahsedilmesinin yanı sıra, sosyal ve kültürel alanlarda yansımalarını göstermek olacaktır. Bu çalışmanın amacı; askeri bir unsur olan Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı ordusundaki yerini incelemek, tüfeğin sosyal ve kültürel hayata ne şekilde sirayet ettiğini göstermektir.

Tezin yazılması sürecinde incelenen yerli-yabancı çalışmalar içerisinde genel olarak silahlardan bahsedilmiş, Osmanlı Devleti’nin modern askeri alt yapıyı oluşturma gayreti ile ilgili çabalara değinilmiştir. Tezde değinme gereksinimi duyulan Osmanlı Devleti’ndeki silahlarla alakalı olarak faydalanan önemli eserler söz konusudur. Gabor Agoston’un “Barut, Top ve Tüfek” ve “Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları” adlı eserleri, sıklıkla istifade edilen eserlerden olmuştur. Salim Aydüz’ n “Osmanlı Askeri Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar” ve yine aynı yazarın “Osmanlı Silahları, Silah  retim Merkezleri ve Literatür Tarihi” çalışmalarının da tezin bir kısmında bahsedilen silahlarla ilgili literatürdeki çalışmalardan olduğu söylenebilir.

Tez konusu çalışırken bahsedilme gereği duyulan Osmanlı Devleti’ndeki silahlarla alakalı olarak yine Mücteba İlgürel’in “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahların Yayılışı”, Tülin  oruhlu’nun “Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları” adlı çalışmaları ve kendisinden bu konuda çokça faydalanan T. Nejat Eralp’in “Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Kullanılan Silahlar” gibi çalışmalar, bahsedildiği gibi bu konuda ortaya konan önemli çalışmalardandır.

Osmanlı Devleti’nde bulunan silahlara dair kısa bir izahattan sonra, Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyıldaki askeri dönüşümüne odaklanılmıştır. Bu kısımla ilgili literatürdeki mevcut çalışmalar, çalışmanın bu ilk bölümüyle alakalı olarak önemli referanslar sağlamıştır. Bu konuda; Serdal Soyluer’in “Modern Harp Teknolojilerine Ayak Uydurmak: Hafif Silah  retim Teknolojileri Eğitimi Maksadıyla Yurtdışına Gönderilen Osmanlı Askerî Personeli” isimli  alışma, Jonathan Grant’ın kaleme aldığı ve Salim Aydüz’ n çevirdiği “Osmanlı Gerilemesini Yeniden Düşünmek: Osmanlı Devleti’nde Askeri Teknolojinin Yayılması (15.

Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar)” adlı bilimsel makale, literatürdeki önemli çalışmalar arasında yerini almıştır.

Tezin öznesi olan Martini-Henry tüfeğinin menşei, bu tüfeğin Osmanlı Devleti tarafından nasıl elde edildiği ile ilgili araştırmalar yapılırken çeşitli çalışmalarda bulunulduğu görülmüştür. Yine bu konuyla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki ilişkilerin başlaması ve Martini-Henry tüfeğinin ithal edilmesine dair de oldukça fazla çalışmanın olduğu bulunmaktadır. Yapılan literatür taramalarında; Kübra Gövez’e ait “93 Harbi’nde Osmanlı Devleti-Amerikan Birleşik Devletleri Arasında Silah Ticareti” başlıklı makale ve “Osmanlı Devleti’nin 93 Harbi’nde Silah ve Mühimmat Tedariki” adlı tez çalışması, incelenen ilk eserlerden olmuştur.

Çağrı Erhan’ın “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması’nın Gizli Maddesi ve Sonuçları” (Erhan, 1998) çalışması; Akdes Nimet Kurat’ın “Berberi Ocakları İle Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)” (Kurat, 1964) ismindeki makalesi ve “Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları” (Kurat, 1967) adlı kıymetli çalışması; yine Yavuz Güler’in “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)” (Güler, 2005) başlıklı makalesi; Necdet Gök’ün “Osmanlı-Amerika İlişkilerinin Başlamasında Kuzey Afrika Ülkeleri (Garp Ocakları)’nin Etkileri ve İlk Anlaşmaların Diplomatik Açıdan Tahlili” (Gök, 2014) çalışması; Metin Ünver’in “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticaretinin İlk Dönemi” (Ünver, 2013) başlıklı bilimsel eseri ve de çalışmamızda sıkça sayfalarını karıştırdığımız Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç ve Metin Ünver’in ortak eseri olan “Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi” (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008) adındaki önemli çalışması, bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar olup, çalışmamız için önemli katkılar sunmuşlardır.

Yapılan literatür taramasında, konumuzun en önemli unsuru olan Martini-Henry tüfekleri ile ilgili spesifik çalışmalarla da karşılaşmıştır. Bu konuda Abdullah Bayındır’ın “Osmanlı Ordusunda Henry-Martini Tüfekleri” isimli makalesi; Julian Bennets’in “Bayonets For The Peabody-Martini Rifle” ve “The ‘Aynalı Martini’: The Ottoman Army’s First Modern Rifle” isimlerindeki makaleleri; Stephen Manning’in “The Martini Rifle” adlı eseri, direkt üzerinde durduğumuz tüfek ile ilgili yapılmış önemli çalışmalardır.

Çalışmamızın ilk bölümünde araştırma-inceleme eserlerinin taranmasının yanı sıra “Başbakanlık Osmanlı Arşivi” ve “Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Araştırmaları” arşiv belgelerinin de tetkik edilmesine gayret edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde çalıştığımız tüfeğin sosyal hayata yansması ile ilgili olarak yine araştırma çalışmalarına göz atılmış, ancak esas olarak arşiv belgelerinin taranmasına gayret edilmiştir. Tez çalışmamızın üçüncü

bölümünde, zikredilen tüfeğin kültürel yansımaları işlenmeye çalışıldığı için, bu bölüme dair incelemelerde bulunulmuştur. Özellikle üçüncü bölümde, “türkülerde” Martini-Henry tüfeği için Mehmet Bayrak’ın “Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri” adlı eseri, çalışılan bölüm için önemli bir kaynak olmuştur. Bunun yanı sıra gazeteler, hikayeler ve romanların muhtevasında Martini-Henry tüfeği aranarak bu tüfeğin kültürel yansıması ortaya konmak istenmiştir.

Genel olarak konumuza yakın olan akademik çalışmalar bu şekildeyken, tez konumuzda problem olarak gördüğümüz şey, Martini-Henry tüfeğinin halkın nezdinde ne türden bir kıymet taşıdığını yansıtmak olacaktır. Tez konumuzda hem Martini-Henry tüfeğinin ABD’den satın alınması sürecinden bahsetmek, hem de söz konusu tüfeğin Osmanlı sosyal ve kültürel hayatına ne şekilde katıldığını anlatmak, tezimizin ayırt edici yönünü ortaya koyacaktır. Bu halde seçilmiş olan konu ile Martini-Henry tüfeğinin birkaç yönden tanıtımı gerçekleşecek ve literatürdeki bu yönde bulunan boşluk doldurulacaktır. Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı’ya gelişi, tüfeğin sosyal ve kültürel hayatta kendine yer bulmasından bahsedilmesi ile tezimizin özgünlüğü ortaya çıkacaktır. Bu çalışma ile; askeri bir unsur olan Martini-Henry tüfeğinin kullanım amacı dışındaki görünürlüğünü ortaya koymak, toplumsal ve kültürel boyutta bir karaktere bürünmesini yansıtmak temel gaye olacaktır.

2. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ KULLANIMI

2.1. Osmanlı'da Askeri Modernleşme Çabaları

Gücünün zirvesini yaşamış olan Osmanlı Devleti, zamanla teknolojik gelişmeleri takip etmemekten ve de kendini zaten güçlü olarak gördüğünden Avrupalı rakiplerinin gerisinde kalmıştır (Bayındır, 2022: 860-861). Dönemlerinde askeri teknolojide ileri bir seviyeyi yakalamış olan Osmanlı çağdaşı devletler; savaş meydanlarında daha hızlı ve daha etkili muharebe edebilirken, ellerinde dönemin savaş yükünü kaldıramayacak askeri teknolojileri ile Osmanlı askerleri, yaptıkları harplerden mağlup ayrılmaya başlamıştır (Soyluer, 2023: 246).

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasi, ekonomik, sosyal alanlarda meydana gelen gerileme ve birçok problem kaynağı dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin başta askeri olmak üzere zayıfladığı bilindik bir gerçektir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avrupa askeri ve teknik üstünlüğünü kabul eden Osmanlı Devleti (Soyluer, 2018: 274-277), köklü yenilik hareketlerinin başlayışını yapan III. Selim döneminde (1789-1807) askeri yapılanmasını modern bir yapıya kavuşturmak istemiştir (Grant ve Aydüz, 2012: 73). III. Selim'in oluşturduğu Nizam-ı Cedid ordusu, yenileşme çabasıyla ortaya çıkan bu reform isteğinin bir sonucudur (Soyluer, 2018: 274-277). Bu konuda büyük mesai harcayan III. Selim'in isteği üzerine Levend Çiftliği'nde bir tüfek fabrikası kurulmuştur (Grant ve Aydüz, 2012: 73). Ordunun modern Avrupa usulüne göre hazırlanması adına yurt dışından askeri uzmanlar getirtilip, Levend Çiftliği'nde silah üretimi için uygun şartlar sağlanmıştır (Soyluer, 2018: 274-277).

Osmanlı'da ateşli silah üretimi III. Selim dönemine kadar klasik şekilde yapılmıştır. Ancak bu dönemden sonra seri üretim denilen sisteme geçilmiş, fabrika ortamında üretim gerçekleştirilmeye başlamıştır (Çoruhlu, 1993: 10). Bu dönemde kurulan fabrika, ilk zamanlar silah üretimi için bir umut vaat etse de, zamanla oluşan tutucu tepkiler ve Avrupalı uzmanların kendi aralarındaki sorunları nedeniyle istenen seviyede bir üretimi gerçekleştirememiştir (Grant ve Aydüz, 2012: 73). Çıkan Kabakçı Mustafa ve Alemdar Mustafa Paşa isyanları Levend Çiftliği'ndeki üretim düzenine zarar vermiş, yine de isyan öncesi yapılan üretim, Tüfekhane-i Amire'yi aratmamıştır (Soyluer, 2018: 274-277).

III. Selim ile başlayan köklü ıslahat hareketleri, sonraki padişahlar döneminde de özellikle askeri alanlarda sürmüştür (Eralp, 1993: 130). Savaş yöntemlerinin ve kullanılan silahların zaman içerisinde değişiyor olması münasebetiyle Osmanlı Devleti de bu yeni düzenden geri kalmamak adına ordusunu modernleştirmeye başlamıştır. Kurulması düşünülen

ordunun, teknik anlamda üstün olan silahlarla teçhiz edilmesi hedefi söz konusu olmuştur (Soyluer, 2018: 278).

III. Selim sonrasında Osmanlı tahtında bulunan II. Mahmud (1808-1839) döneminde, siyasi ve askeri yapıyı zedeleyen Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Yapılan bu köklü değişiklikle yeniliklerin önündeki büyük engel kaldırılmış, Yeniçeri Ocağı'nın yeri Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu ile doldurulmuştur. Yine bu dönemde askeri modernize çalışmaları kapsamında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden (Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere) hafif ateşli silahlar ithal edilmeye başlanmıştır. Gerçekleşen bu ithallerle beraber modern tüfeklerin Osmanlı'ya akışı başlamıştır. Bunun yanı sıra modern olmayan ağızdan dolan fitilli, çakmaklı tüfekler kuyruktan dolar hale dönüştürülmeye başlanmış, yeni tüfeklerin namluları bu silahlara entegre edilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 47-51).

Osmanlı Devleti, askeri teknoloji geliştikçe buna ayak uydurabilmek için genel manada girişimlerde bulunmaya çalışmıştır. Bu durumun yanında bir de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda meydana gelen askeri başarısızlıklar, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesini elzem kılmıştır (Eralp, 1993: 131-132). Osmanlı Devleti, geç de olsa geri kalmışlığının farkına vardıktan sonra ilk iş, Avrupai tarzda eğitim veren okullar açarak; askeri personel yetiştirmeye başlamış, askeri eğitimi desteklemek adına Avrupa'dan askeri personel getirmeye çalışmıştır (Bayındır, 2022: 860-861).

Osmanlı Devleti'nde askeri modernleşme çabalarında bulunulurken, faydalanılan şeylerden biri de silah teknolojisini anlatan kaynak ve yayınların incelenmesi olmuştur. Özellikle bu kapsamda askeri okullarda okutulan silah teknolojileri hakkındaki yerli ve yabancı yayınlar, bu ilerleme çabalarında birer yol gösterici şeklinde algılanmıştır (Mete, 2022: 111-112). Osmanlı Devleti'nin yurt dışına yetenekli şahısları göndermesi ve bu kişilerin öğrendiklerini dönüp mevcut Osmanlı teknolojisine dahil etmesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde sıkça karşılaşılan durumlardandır (Gümüşel, 2023: 624-625). Osmanlı Devleti teknolojik gelişmeleri de transfer etmek istemiş ve bu amaçla yabancı heyetlerden faydalanmıştır. Gönderilen heyetler sayesinde başka bir yerdeki teknolojik bir gelişmenin Osmanlı topraklarında da uygulanmasına başlanabilmiş, ayrıca Müslüman teknisyenlerin eğitilmesi de sağlanmıştır. Bu halde Osmanlı Devleti özellikle askeri teknoloji başta olmak üzere birçok alandaki yenilikleri topraklarında yaşayabilmiştir (Aydın ve Zorlu, 2015: 739).

Osmanlı silah üretim merkezlerinde üretime yön vermek adına 1834 yılında Yarbay Bekir Bey, rütbesi albaylığa yükseltilerek Londra'ya gönderilmiştir. Burada bulunduğu süre zarfında yaptığı gözlemleri Tüfekhane-i Amire'ye yansıtan Bekir Bey, bu yönüyle Osmanlı tüfek üretimine önderlik etmiştir. Yine Avrupa'ya gönderilen diğer teknik ekibin de geri

dönmesi ile beraber Tüfekhane-i Amire’de aylık 600 ile 1000 civarında tüfek üretilenmiştir (Soyluer, 2023: 254-255).

Osmanlı teknolojik ilerlemesine önderlik etmesi adına yurt dışına gönderilen bir diğer kişi, ünlü matematikçi Osmanlı paşası Hüseyin Tevfik’tir. Daha sonraları Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901) olarak anılacak bu kişi, Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından balistik ve tüfek eğitiminde kendini geliştirmesi için Fransa’ya gönderilmiştir. Fransa deneyiminden sonra Hüseyin Tevfik Paşa için Amerika serüveni başlamıştır. Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Amerika’ya sipariş edilen Martini-Henry ve Winchester marka silahların takibini yapmak ve bu silahların üretim sürecini görmek adına yurt dışına çıkmıştır (Gümüşel, 2023: 624-625).

Görsel 2.1. *Hüseyin Tevfik Paşa* (**Kaynak:** Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 91)

Hüseyin Tevfik Paşa, Mekteb-i Harbiye kökenli olup, Paris’te bulunduğu dönemde askeri ateşe görevini yürütmüştür. Amerika’ya gönderildiği 1872 yılında miralay rütbesine yükselen Paşa’nın Tophane-i Amire’de “muayene komisyonunda” bulunması, muhtemelen onun Amerika’ya gönderilmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Hükümeti, Amerika’dan satın aldığı Martini-Henry tüfeklerinin hem Türk hem de Amerikalı denetçilerce kontrol edilmesini istemiştir. Denetçiler ile fabrika yetkililerinin işbirliği yapmasında sipariş edilen tüfekler için bir problemin yaşanmaması adına Hüseyin Tevfik Paşa da bu kontrollerde hazır bulunmuştur (Polat, 2019: 24). Osmanlı’nın sipariş etmiş olduğu tüfeklerin sayıca çok olması ve ileride kendisinden bahsedilecek olan Martini-Henry tüfeğinin sisteminin karmaşık olması nedeniyle “askeri heyet”in görevlendirilmesinde Osmanlı elçisi Blacque (Blak) Bey’in istekleri etkili

olmuştur. Zaman içerisinde silah ticaretinde oluşan yoğunluğa bağlı olarak bu heyetin sayısı üçten altıya çıkarılmıştır (Sander ve Fişek, 1977: 28-29).

Sultan Abdülaziz döneminde askeri modernleşme çabalarının daha önceki dönemlere göre artmış olduğu görülmektedir. Osmanlı'da bir süredir devam eden askeri reformları sürdüren Sultan Abdülaziz, özellikle üstün teknolojiye sahip silahları orduya dahil etme yolunu takip etmiştir. Bu dönemde Bekir Bey ve Hüseyin Tevfik Paşa gibi kişilerin yeni silahları temin etmek için yurtdışına gönderilmesi ve askerlik alanında yapılan diğer çalışmalar sayesinde, orduda niteliksel ve niceliksel anlamda bir yükselme olmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 43). Bu dönemde eldeki mevcut silahlardan olan ağızdan doldurulma şeşhaneli tüfeklerin ıgneli sisteme çevrilmesi için Avrupalı devletlerden yeni sistem kuyruk ithal edilmiş ve tüfekler daha teknolojik hale getirilmiştir (Satış, 2011: 301).

Görsel 2.2. *Sultan Abdülaziz'in portresi* (Kaynak: Kaya, 2019: 76)

Askeri silah ve teçhizatlarını üretmede yetersiz olan Osmanlı Devleti, bu açığını diğer devletlerden silah temininde bulunarak kapatmak istemiştir. Bu kapsamda Avrupalı devletlerden modern teknolojinin transferine çalışmıştır. Yeni silahların piyasaya girmesi ve bu silahların savaşlarda üstünlük sağlaması, her devleti bu teknolojiyi elde etme çabasına itmiştir. Osmanlı Devleti, bir yandan ithal silah siparişleri verirken diğer yandan aldığı silahları üretmenin önemini gördüğü için silah üretim yerleri kurmak istemiştir (Eralp, 1993: 131-132). Bu üretim merkezlerindeki eksiklikleri görebilmek için ise Osmanlı yönetimi, silah üretimi yapan ülkelere çeşitli heyetleri göndermeye devam ederek, onlardan bazı izlenimlerde

bulunmalarını istemiştir (Grant ve Aydüz, 2012: 70-73). İlk etapta Miralay Albay Rıza Bey başkanlığında; Rüstem Bey, Kamil Bey, Tüfekhane’de ustabaşı olan Mister White ve Mösyö Iystori beyler, mühendis Mösyö Tislar’dan müteşekkil bir heyet Avrupa’ya gönderilmiştir. Giden heyet, silah üretim merkezlerini gezerek silah üretim makinalarının satın alınması için çalışmalarda bulunmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 51-52). Heyette bulunanlar da bu ülkelerdeki üretim ile Osmanlı Devleti’nde yapılan üretimi kıyaslayarak var olan noksanlıkları Osmanlı yönetimine bildirmişlerdir (Grant ve Aydüz, 2012: 70-73).

1832 yılında kurulan Tüfekhane-i Amire, silah ithalatını bir nebze olsun azaltma gayesiyle bu yolda atılan önemli bir adımdır. Burada kurulan tezgahların her birinde bir iş yapılarak, tüfek üretimi gerçekleştirilmiştir (Eralp, 1993: 131-132). Etkili silahların üretimi ve bunların sayıca fazla olması için de üretim sisteminde bazı yeniliklerin olması elzem bir durumdur. Bu durumun farkında olan Osmanlı Devleti, bir nevi seri üretimi gerçekleştirmek maksadıyla tüfek üretim atölyelerinde buhar gücünün olması gerektiğini görmüştür. Bu gücü elde etmek amacıyla da İngiltere’den buhar gücüyle alakalı parçaları sipariş etmiştir (Soyluer, 2018: 278).

İngiltere’den getirilen ve Dolmabahçe’deki silah üretim atölyelerine entegre edilen buhar makinesi ile silah parçalarından namlunun delinmesi ve dipçik üretimi işlemi yapılmıştır. Tüfeklerin kalan parçaları ise yine geleneksel olarak kol gücüyle üretilmeye devam etmiştir. Bu halde üretimin çok da sağlıklı olamayacağını gören Osmanlı idari yetkilileri, diğer parçalar için de buhar makinesi siparişini yine İngiltere’ye vermiştir. Peyderpey İngiltere, Belçika ve Fransa’dan satın alınan buhar makinaları, tezgah ve tornalar sayesinde Dolmabahçe’de kapsüllü kaval tüfeği ve yivli sistemi olan şeşhaneli tüfek üretimi gerçekleştirilebilmiştir. Bu arada üretim binalarındaki hasarlar ve binalarının saraya dahil edilmesi nedeniyle İstanbul silah üretim merkezi olan Dolmabahçe yerine Zeytinburnu Silah Fabrikası’na geçiş yapılmıştır. Artık İstanbul’da silah üretim merkezi ve de Osmanlı’nın son silah üretim merkezi Zeytinburnu Silah Fabrikası olmuştur (Soyluer, 2018: 288-289).

XIX. yüzyılda gelişen silah teknolojisini kendi askeri yapısına yansıtmak isteyen Osmanlı Devleti, yukarıda da değinildiği gibi Avrupalı devletlerden ve ABD’den silah ithalatı yapmıştır. Osmanlı Devleti aynı zamanda bu devletlerden askeri uzmanlar getirterek istediği silahların kullanımı, bakım-onarımı gibi bilgileri elde etmeye çalışmıştır (Başol ve Şahin, 2022: 292-297). XIX. yüzyılda silah teknolojisi bakımından belli bir seviyeye gelerek dönemin ileri teknolojisini ateşli silahlara aktaran ABD, Osmanlı’nın askeri modernleşmesinde ayrı bir yere sahiptir (Bayındır, 2022: 862).

Fransa'ya karşı gerçekleştirdiği Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonrasında oluşan mali sıkıntıları Amerikan kolonileri üzerinden çözmeye çalışan İngiltere, bu kolonilere ağır vergiler koymuştur. Oluşan bu duruma karşı mücadele vererek kendi devletini kuran ABD, bu türden bir muamele sonrası milli bir kalkınma hamlesine girişmiştir. Siyasi ve ekonomik bağımsızlığı elde ederek güçlü bir konuma ulaşan ABD, Avrupa'dan yaptığı teknoloji ithalatı sonrası teknolojik ürün ihraç eden bir devlet hüviyetine kavuşmuştur (Ünver, 2013: 198).

Sanayi devrimini silah üretimine aktaran Amerikan Hükümeti, diğer yandan silahların bir parçasının diğer tüfeklerde de kullanılabilmesi teknolojisini aramaya çalışmıştır. Springfield ve Harpers Ferry'de açılan fabrikalarda, yeni silah teknolojileri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Açılan bu özel fabrikalar ve diğer özel üretim yerleri ile hükümet, çeşitli antlaşmalar yaparak yerli bir silah üretimi yakalamak istemiştir. Amerikan Hükümeti'nin isteği üzerine John Hall adındaki bir silah üreticisi, parçalarının silahlar arasında değiştirilebilir olacağı tüfek örneklerini antlaşma gereği üretmiştir. Bu halde hem silah üretiminde maliyet azalmış, hem de savaş esnasında bozulan silah, bir ustalık gerektirmeden tamir edilebilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 15-17).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hafif ateşli silah üretimi furyası başta ABD olmak üzere Avrupa devletlerini de sarmış, devletler arasında en modern silahı üretme yarışı başlamıştır. Bu doğrultuda ağızdan dolmalı tüfek yerine arkadan dolan iğneli tüfek üretiminde başarı yakalayan ABD, diğer devletler için silah üretiminde rol-model olmuş ve aynı zamanda kendisi silah ihracatçısı konumuna gelmiştir (Ünver, 2013: 198).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda kendine bağlı bir eyalet olan Mısır'ın bir taraftan ayrılıkçı tavırlar sergilemesine, bir yandan da silah ithalatına şahit olmuştur (Ünver, 2013: 198). Mısır hıdivliği, Amerikan silah şirketi Remington ile anlaşmalar yaparak silah ithalatında bulunmuş, aynı zamanda Mısır'da bu şirketin muadili bir fabrika kurulmak istenmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 24). Bir diğer taraftan Osmanlı Devleti, bu yüzyıldaki en büyük rakibi olan Rusya'nın da yoğun olarak silah ithalatında bulunduğunu görmüştür (Ünver, 2013: 198).

Amerikan silah endüstrisinden etkilenen Rusya, gelişmeleri daha yakından görebilmek için Amerika'ya heyet göndermiş, heyet sayesinde hem silah ticareti sözleşmelerinin imzalanması hem de teknolojinin gözlenmesi fırsatını yakalamıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde Rusların "Berdanka" dedikleri Berdan marka tüfeklerden 30.000 adet sipariş edilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 25). Bu durum karşısında Avrupa ve ABD'den silah ithalatı yaparak olası bir ayrılıkçı tavra ve savaşa hazır olmak isteyen Osmanlı Devleti,

elindeki silahları yeni sisteme çevirmeye gayret etmiş ve bahsedildiği gibi direkt silah ithalatı da yapmıştır (Ünver, 2013: 198).

Bir isyan girişimi veya savaşla her an karşılaşma ihtimali bulunan Osmanlı Devleti, bu ihtimalleri değerlendirerek silah ithalatını yoğunlaştırmıştır. Bunu yaparken de uzak yakın demeden, ileri teknoloji nerede varsa direkt kaynağından askeri donanımını tamamlamaya gayret etmiştir. Fransa ve İngiltere ile XIX. yüzyılda yıldızları barışmayan Osmanlı Devleti, modern askeri sisteminin tesisi için yeni bir ortak bulmaya girişmiştir. Osmanlı, Avrupa devletlerine göre daha uygun silah, mühimmat ve makineyi kendisine veren ABD ile uzun yıllar askeri ortaklık kurup buna bağlı gelişecek ticareti devam ettirmiştir (Şafak, 2003: 136).

2.2. ABD İle Siyasi, Ekonomik ve Askeri İlişkilerin Başlaması

1783 yılında siyasi birliğini sağlayan ABD'nin (Şafak, 2003: 10), ilişki kurulabilir diye kabul ettiği devletlerden biri de Osmanlı Devleti'dir (Satış, 2011: 295). Bu anlamda Amerikan Kongresi; John Adams, Thomas Jefferson ve Benjamin Franklin'i ticari ve dostluk ilişkilerini kurmak için görevlendirmiştir (Köprülü, 1987: 927; Şafak, 2003: 38). Ekonomik anlamda ilerlemeyi kaydetmiş olan Amerika'nın bir süredir Doğu Akdeniz'e açılma isteği bulunmaktadır. Önceleri İngiltere bandırası taşıyan Amerikan gemileri, 1774 Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra kendi başlarına Akdeniz'de ticari faaliyetlere başlamıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 27).

Osmanlı Devleti ve ABD arasında mesafeden kaynaklı olarak 1830'lara kadar ilişkiler pek gelişmemiştir. Osmanlı Garp Ocakları diye tabir edilen Afrika'nın kuzeybatısındaki Osmanlı eyaletleri ile ABD arasında ilk kez küçük temaslar meydana gelmiştir (Gövez, 2022: 82-83; Kurat, 1967: 287; Şafak, 2003: 34). Bu temaslar sonrasında Amerika'yı tanıyan ilk ülke Fas Krallığı olmuştur. Fas Krallığı'ndan sonra diğer ocaklardan olan; Tunus, Cezayir, Trablusgarp gibi Osmanlı'ya bağlı yerler de Amerikan Hükümeti'ni tanıyarak çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Garp Ocakları vasıtasıyla iki devlet arasında oluşan ilişkiler ilk etapta ticari, daha sonraları sosyal, kültürel ve siyasi alanlara taşınmıştır (Gök, 2014: 213-219; Satış, 2011: 296; Şafak, 2003: 10).

Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri Garp Ocakları'nın güdümünde olunca, bu bölgede ticaret gemileri korsanlarla karşı karşıya kalıyor, Amerikan gemileri yağmalanıyordu. Hal böyle olunca Amerika ile Garp ocakları arasında anlaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle Amerikan Hükümeti, yıllık belirli miktarda vergiyi Garp Ocakları'na vererek, gemilerini korsan saldırılarından koruyabilmiştir (Erhan, 1998: 457). Önceleri Amerikan gemilerinin korsanlarla karşı karşıya kalma durumu pek olmamıştır. Çünkü Amerikan gemileri İngiltere

bandırası taşımıştır (Kurat, 1964: 175). Amerika-İngiltere arasında barışın oluşması ve Amerika'nın bağımsızlığını kazanması sonrasında, Amerikan gemilerinin Akdeniz ticareti için Garp Ocakları ile anlaşması gerekmiştir (Köprülü, 1987: 927).

1795 yılında ABD ve Garp Ocaklarından Cezayir ile yapılan anlaşma sonrasında Amerikan Hükümeti, yıllık 12.000 altın vergi vermeyi kabul etmiştir. Alınan vergi, Osmanlı'nın vali olarak saydığı Cezayir Dayı'sının isteğine göre para veya silah ve askeri teçhizat olabilecekti (Gök, 2014: 219; Şafak, 1999: 16; Şafak, 2003: 34). ABD'nin Akdeniz'de ticaret yapabilmesi için ödemiş olduğu bu vergi, yirmi yıl boyunca sürmüştür (Şafak, 2003: 34). Bir süre sonra ABD ve Garp Ocakları arasında vergi anlaşmazlıkları üzerine yaşanan uyuşmazlık çatışmaya dönüşmüş, sonuç itibarıyla iki taraf arasında bir anlaşma durumuna gelinmiştir. İlerleyen dönemlerde Amerikan tarafının baskın olması münasebetiyle Amerika'nın vergi ödeme meselesi de ortadan kalkmıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 27-28).

İç Savaş sonrası dışarıya karşı ilgisi artan ABD'nin bu durumunda Amerikan misyonerlerinin rolü fazladır. ABD'nin Osmanlı ile ilişki kurmasında misyonerlik faaliyetlerinin yaygınlaştırılması fikri, bu temas kurma mantığında önemli bir etkidir (Şafak, 2003: 10). Silah ve afyon ticareti için Osmanlı'yı potansiyel bir pazar olarak gören ABD, her fırsatta Osmanlı ile temasa geçmeye çalışmıştır (Ürkmez, 2018: 144; Şafak, 2003: 34). Amerikan Hükümeti'nin kurmaya çalıştığı ilişkiye karşı Osmanlı Devleti yöneticileri endişeli bir tavır sergilemiştir. Zira İngiltere'nin arasının olmadığı ABD ile ilişki kurmak, diğer yandan İngiltere'nin dostluğunu kaybetmek anlamına gelebilirdi (Gök, 2014: 218; Şafak, 2003: 39).

Osmanlı-Amerikan Hükümeti arasında ilişkilerin başlaması çabaları üzerine ilk kez bir Amerikan gemisi 1797 yılında İzmir'de görülmüştür (Köprülü, 1987: 929; Kurat, 1967: 287; Şafak, 2003: 36). Osmanlı topraklarında herhangi bir temsilcisi bulunmayan ABD'nin resmi işlemlerini yürütmesi İngiliz konsoloslukları sayesinde olmuştur. Bu aracılık üzerine ABD'nin İngiltere'ye belirli bir miktar para ödemesi gerekmiştir. ABD, bu masraftan kurtulmak için 1799 yılında bir girişimde bulunarak Portekiz elçiliğini yürüten William Smith'i Osmanlı'ya elçi olarak göndermiştir. Ortaya çıkan bazı engellerden dolayı adı geçen elçi göreve başlayamamıştır (Şafak, 2003: 36-37). Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı ile yakın ilişki kurma isteğinin sonucu olarak 1802 yılında David Steaward isimli biri İzmir'e konsolos olarak gelmiş, Amerika'nın kendince yapmış olduğu bu atamayı Osmanlı Devleti tanımamıştır (Erhan, 1998: 458; Şafak, 2003: 37).

ABD'nin çabasına bağlı olarak ilk defa İzmir'de Amerikan Ticaret Odası 1811 yılında kurulmuş, 1827 yılına kadar bu ticaret odalarının sayısı dörde ulaşmıştır (Sander ve Fişek, 1977: 19). Amerikalılar, Osmanlı'dan bazı malları satın almış, aynı zamanda bazı ürünleri de Osmanlı'nın iç pazarına sokmuştur (Erhan, 1998: 458). Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı'dan ithal ettiği mallar genel anlamda tarım ürünleri olmuştur. Afyon, üzüm, incir, yün ve yünden yapılmış ürünler, tütün gibi ürünlerin ithalatını yapmıştır. Buna karşın Osmanlı ise Amerika'dan; ilaç, şeker, kahve, demir-çelik, silah ve mühimmat, petrol gibi endüstriyel malzeme ve bazı gıda maddelerini ithal etmiştir (Satış, 2011: 297-298).

Siyasi birliğini sağlayan Amerikan Hükümeti'nin Akdeniz coğrafyasına ilgisi her geçen gün artarak devam etmiştir. Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde deniz ticaretinde söz sahibi olmak isteyen ABD, çeşitli ürünlerin ticaretini hedeflemiştir (Şafak, 1999: 15-16; Şafak, 2003: 10). Osmanlı Devleti'nden menfaat devşirmeye çalışan, ticaret hacmini Osmanlı limanlarında artırma gayretinde olan Amerikan Hükümeti, her fırsatta gönderdiği heyetlerle bir anlaşma yapmaya çalışmıştır. Bir süre sonra Navarin Baskını ile donanması zarar gören Osmanlı Devleti, yeni donanmayı kurabilmek için Amerika ile ilişki kurmaya sıcak bakmaya başlamıştır (Kurat, 1967: 288; Şafak, 2003: 10).

Amerikan Hükümeti'nin kurmaya çalıştığı ilişkilere Osmanlı Devleti'nin cevap vermesinde Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve ondan sonra gelen Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa etkili olmuştur (Kurat, 1967: 287). Onlara göre yukarıda değinilen Navarin Baskını'nda donanması zarar gören Osmanlı'nın yeni bir donanma kurmasını sağlayabilecek devlet ABD'dir. Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa'nın görüşleri sayesinde II. Mahmud döneminde ABD ile 1830 Antlaşması yapılmıştır (Satış, 2011: 297).

Osmanlı Devleti ile resmi ilişkileri başlatmak isteyen Amerikan Cumhurbaşkanı Andrew Jackson tarafından 1829 yılında Charles Rhind, David Offley ve Commodore James Biddle görevlendirilmiştir (Köprülü, 1987: 932). Aynı zamanda bir tacir olan Charles Rhind, 7 Ağustos 1829 tarihinde Odesa'ya konsolos olarak atanmıştır (Erhan, 1998: 459). David Offley de yine İzmir'e konsolos olarak atanmış ve burada çalışmalara başlamıştır (Ürkmez, 2018: 144). Gerçekleşen görevlendirmelerle ABD ve Osmanlı Devleti arasında 1830 yılında "Deniz, Ticaret ve Seyr-i Sefâin" anlaşması yapılmış, bu iki devlet arasında ilk kez resmi ilişki başlamıştır (Ünver, 2013: 204; Ürkmez, 2018: 144). Anlaşma sayesinde Amerikalılar da tıpkı İngiltere, Fransa ve Hollandalıların elde ettiği ticari konulardaki "kapitülasyon-ayrıcalığı" Osmanlı Devleti'nden almıştır (Kurat, 1967: 287; Sander ve Fişek, 1977: 19; Şafak, 2003: 11).

İki devlet arasında yapılan antlaşma dokuz madde, bir de gizli maddeden oluşmaktaydı. Yapılmış olan antlaşma gereği ABD ve Osmanlı'nın karşılıklı konsolosluk açmaları bir karara bağlanmış (Sander ve Fişek, 1977: 19), Amerikan Hükümeti bu antlaşma sonrası “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” konumuna yükselmiştir (Şafak, 2003: 42). Antlaşmanın açık maddeleri ile Amerikalılara ticari olarak ayrıcalıklar epeyce tanınmış olup, ticari ilişkiler belli bir hukuka bağlanmıştır. Antlaşmanın gizli maddesinde de Osmanlı Devleti için Amerikan tersanelerinde gemi yapımı, gemi yapımı ile ilgili çeşitli lazım gelen şeylerin ithalinde kolaylık ve Osmanlıların uygun fiyat ile Amerika'dan gemi satın alması hususlarına yer verilmiştir (Erhan, 1998: 459; Şafak, 2003: 148).

İki devlet arasında imzalanmış olan antlaşmanın gizli maddesinden baş müzakereci olan Charles Rhind haricinde ne Amerikan yönetiminin ne de görevlendirilen heyetteki diğer üyelerin pek bir haberi olmamıştır. Bu nedenle Charles Rhind, David Offley ve Commodore James Biddle arasında bir tartışma yaşanmış; diğer yandan heyet tarafından onaylanmış bulunan antlaşma, Amerikan Başkanı Andrew Jackson tarafından Amerikan Senatosu'na sunulmuştur. Antlaşmanın gizli maddesi hariç diğer maddeleri Senato tarafından onaylanmıştır (Erhan, 1998: 461).

Amerikan Senatosu tarafından gerçekleşen onaydan sonra Amerikan Başkanı Andrew Jackson, Senatodan geçmeyen gizli madde için bir izahat mektubu yazmış, mektubu 15 Nisan 1831 tarihinde İstanbul maslahatgüzarı David Porter ile göndermiştir. Yazılan mektuba ekstra olarak maslahatgüzar olan David Porter da bir mektup yazarak Babıali'ye göndermiştir. Porter mektubunda, gizli madde ile ilgili Charles Rhind'in yetkisi dışında davrandığını ve iki devlet arasında tatsız bir durumun ortaya çıkmasına neden olduğundan bahsetmiştir. Diğer yandan Porter mektubunda, onaylanmayan gizli maddedeki durum için Osmanlı Devleti'ne her türlü desteği kendisinin vereceğini belirtmiştir (Erhan, 1998: 461-463; Şafak, 2003: 41).

Osmanlı Devleti ve Amerikan Hükümeti tarafından ilişkilerin geliştirilmesi yönünde görüşmeler sürüyorken bu arada iki ülke arasında ticaret gemilerinin trafiği yoğunlaşmaya başlamıştır. Oluşan söz konusu trafikte etkili olan şahıs David Offley'dir. Kendisi de bir tüccar olan David Offley'in Amerika'da bulunan şirketi Woodmas and Offley'e 1830 yılına kadar 54 gemi Osmanlı'dan çıkmıştır. İlerleyen süreçte David Offley, henüz iki devlet arasında resmi bir antlaşma yapılmadan Amerikan ticaret gemilerinin Karadeniz'e açılmasını da sağlamıştır (Köprülü, 1987: 933; Şafak, 2003: 98).

1831 yılı Ağustos ayında New Yorklu bir gemi mühendisi olan Henry Eckford kendi yapımı olan United States ile İstanbul'a gelmiştir. Gemiye görüp beğenen Osmanlı yetkilileri gemiyi satın alma teklifinde bulunmuş ve 150 bin dolara gemi satın alınmıştır (Erhan, 1998:

463-464). Ayrıca Henry Eckford İstanbul'a gelmeden önce yapacağı çalışmalara dair bir rapor hazırlamış ve sunmuştur. Henry Eckford, Osmanlı için mühendis ve mimar yetiştirmeyi, gemi yapımında kullanılacak kerestelerin kesim tekniğini öğretmeyi taahhüt etmiştir (Şafak, 2003: 149). Henry Eckford, Osmanlı Devleti için bir filo kurma hevesinde olup; bu amaç için gemi yapımı, Amerika'dan kereste getirme, aynı zamanda gemi ustası transfer etme, Amerika'ya gemi yapımını öğrenmeleri için mimar götürme düşüncelerine bürünmüştür (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 37).

Henry Eckford, Foster Rhodes ve diğer çalışanlar, Aynalıkavak tersanesinde 1832 yılında çalışmalara başlamışlardır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 38). Eckford, ekibiyle beraber 70 zirâ' (dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü) uzunluğuna sahip bir kalyon inşa etmeye başlamıştır (Şafak, 2003: 149). Aynı tarihte Eckford ölünce çalışmalara Foster Rhodes devam etmiştir (Sander ve Fişek, 1977: 24). Rhodes'un çalışmaları sonucunda muhtemelen Eckford döneminde başlanan ve Nusretiye diye isimlendirilen kalyon ve ayrıca Mahmudiye kalyonunun bitirilmesi sağlanmış ve denize indirilmişlerdir (Şafak, 2003: 150). Sultan II. Mahmud'un ölümü ile beraber bazı devlet adamlarının işine karışmasını ve kendisine engel olmasını gerekçe gösteren Rhodes, İstanbul'u terk etmiş ve Amerika'ya dönmüştür. II. Mahmud dönemi ve isimleri geçen Amerikalı uzmanların sonrasında, Osmanlı'da gemicilik konusunda üretim durma noktasına gelmiştir. Üretimin sekteye uğraması ile beraber İngiltere gibi devletlerden gemi ithaline dönmüştür (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 38).

Akdeniz'e ilgisi artan ABD ve siyasi yalnızlıktan kurtulma isteği olan Osmanlı Devleti arasında zamanla ilişkiler daha da artmış, özellikle Amerikan İç Savaşı sonrası bu ilişki sonucu silah transferleri yoğunca gerçekleşmiştir (Gövez, 2022: 82-83). Osmanlı Devleti ve Amerikan hükümetlerinin artan ilişkileri ile beraber 3 Mart 1839'da Amerikan daimi elçiliği İstanbul'da açılmıştır. Amerika'nın Osmanlı'da bir temsil birimi açma çabasına karşı Osmanlı Devleti 1850 tarihinde Bahriye Mektebi hocası Binbaşı Emin Efendi'yi gemi ve tersanecilik ile ilgili gelişmeleri takip etmesi adına Amerika'ya göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin Macar mültecileri meselesinde Rusya ve Avusturya ile karşı karşıya kalmış olması nedeniyle ABD, Osmanlı Devleti'ni takdir etmiş, bu yüzden Emin Efendi'ye hürmette kusur edilmemiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 32). Gösterilen hürmete kendisi de şaşırان Emin Efendi, durumu İstanbul'a şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bu misülli iltifat ve ikram sâir devletler tarafından gelenlere bir vakitte vuku' bulmuş değil ve bu tarafta Nemçe maslahatgüzarı ziyâdesiyle hayrette kalup acaba

sebepler nelerdir bu tarafta bu derecelerde iltifat olunmak deyü tecessüs etmekte bulunduğum...” (Şafak, 2003: 169).

Amerikan hükümetinin ilk elçisi olan Komodor David Porter, Sultan II. Mahmut’un takdirini kazanmış, kurulan bu yakın münasebete istinaden elçinin ABD Dışişleri Bakanı Edward Livingston’a yazdığı mektup sonrası Amerikan Hükümeti’nin Osmanlı Devleti’ne silah satışı için ilk adım atılmıştır. Sultan Abdülmecid’ten sonra tahta geçen Sultan Abdülaziz döneminde ABD ile ilişkiler daha da artmıştır. Abdülaziz’in tahta geçmesi üzerine Amerikan Başkanı Abraham Lincoln, Sultan’ı tebrik etmiştir. Yine 1868 seçimlerini kazanan General Ulysess Grant da Sultan Abdülaziz tarafından tebrik edilmiş, bu başkanın döneminde ABD’ye yüklü miktarda silah siparişi verilmiştir (Eralp, 1993: 132).

Osmanlı Devleti’nin ilk etapta aldığı Springfield tüfeklerinin 50.000 adedinin kullanılmamış yeni tüfekler olmasında ve ikinci silah siparişinin onayında Başkan Grant’ın inisiyatifi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Amerikan başkanının yapılan ticarete kolaylıklar göstermesine karşılık vermek istemiş, bu isteği Beyaz Saray’a büyükçe bir Uşak halısı hediye ederek gerçekleştirmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 60-61). Osmanlı tarafının bu jestine karşılık Amerikan yönetimi de 1892 yılında II. Abdülhamit’e bir sandık fişeği hediye olarak göndermiştir (Satış, 2011: 300). İki ülkenin karşılıklı hediyeleşmeleri bu halde devam etmeye başlamış, hatta arada gelişen yakınlık dolayısıyla Başkan Grant, emeklilik sonrası İstanbul’da II. Abdülhamit’in misafiri olmuştur (Sander ve Fişek, 1977: 27).

Osmanlı Devleti, ilişkilerin gelişmesiyle beraber 1862 yılında ABD ile bir Ticaret Antlaşması imzalamış (Gövez, 2022: 83; Köprülü, 1987: 934), 1830 Antlaşması’nda olmayan silah satışı ile ilgili madde, 1862 yılında yapılan Ticaret Antlaşması’nda geçmiştir. Bu anlaşma sonrası silah ithalatının yolu açılmıştır (Güler, 2005: 237). O kadar ki yapılacak olan askeri ticaretin oranı 1869 yılında % 70 civarına, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın olduğu dönemde ise % 90’lara ulaşmıştır (Şafak, 2003: 137-138). Yine 1830 Antlaşması’nda olan “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” ayrıcalığı 1862 yılındaki antlaşmada da ABD’ye verilmiştir (Satış, 2011: 297). 1862 Ticaret Antlaşması sayesinde ABD adına bir hayli ekonomik kolaylık oluşmuştur. Öyle ki ABD’nin verdiği gümrük vergisi % 1’e düşürülerek Osmanlı Devleti adeta ABD’nin ekonomik bir pazarı haline getirilmiştir. Ekonomik avantajı iyice eline alan ABD, aynı zamanda eğitim ve misyonerlik konularında da Osmanlı topraklarında hareket serbestisi kazanmıştır (Şafak, 2003: 44).

2.3. Modern Tüfek, Fişek İthalinin Yoğunlaşması

Tarımsal üretime dayalı ekonomiye sahip güney ve sanayi üretiminin ağırlıkta olduğu kuzey eyaletleri arasında 1861-1865 yılları meydana gelen savaşa Amerikan İç Savaşı denilmiştir. Bu savaşta zengin sanayi altyapısına sahip olan kuzey eyaletlerinin silah üstünlüğü olduğu için savaşı kuzeyliler kazanmıştır. Savaş sürecinde silah üretimini artıran fabrikaların, savaşın sona ermesi ile boşluğa düşmesi kaçınılmaz olmuştur (Şafak, 2003: 134).

Amerikan güney ve kuzey eyaletleri arasında gelişen İç Savaş, yaklaşık dört milyon askerin savaşması demektir. Savaş sonrasında külliyetli miktarda askeri malzeme ile baş başa kalan ABD, elindeki bunca askeri lojistiği değerlendirmek istemiştir. Diğer yandan XVIII. yüzyıl itibarıyla defalarca toprak kaybedip, XIX. yüzyılda milliyetçi ayaklanmalarla uğraşan Osmanlı Devleti'nin içerde ve dışarda güçlenmesi gerekmiştir. Bu güçlü olma arzusuna bağlı olarak askeri dönüşüm çabasında olan Osmanlı'nın silah ithalatı dönemi başlamıştır (Sander ve Fişek, 1977: 9-15).

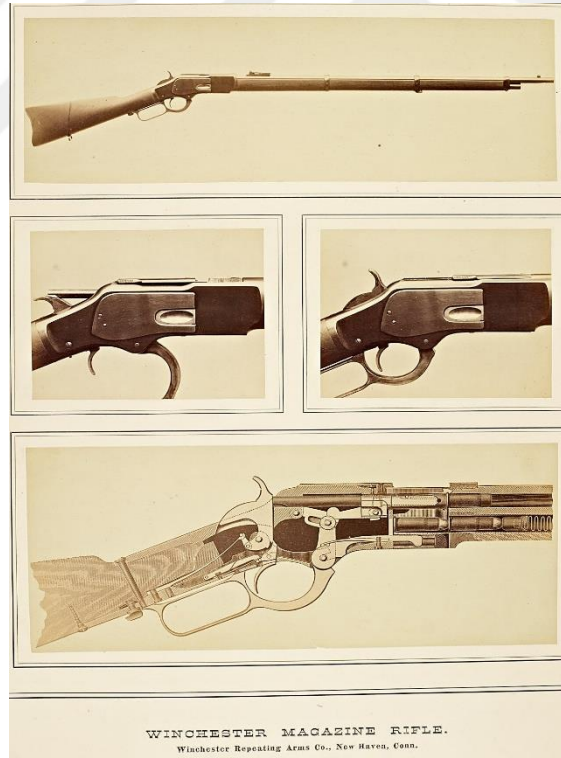
Süreç içerisinde Amerika'ya silah ithalatı için giden Osmanlı heyet üyelerinden Miralay Rüstem Paşa ve Washington elçisi Blacque Bey, Amerikan İç Savaşı'nda kullanılmış ve hali hazırda Amerikan yönetimi için de bir yük olan silahları ucuz bir şekilde satın alıp İstanbul'a göndermenin fırsatını kollamışlardır (Ünver, 2013: 208-209). Bu çabalar sonucunda Amerikan İç Savaşı'nda kullanılan silahlar ucuz bir şekilde satın alınmıştır. Tanesi 4 dolardan 114.000 Enfield (Şafak, 2003: 137), yine tanesi 7 dolardan 125.000 Springfield tüfek temin edilmiştir (Eralp, 1993: 132-133; Bennett, 2018: 238; Satış, 2011: 300).

Toplamda 239.000 tüfeğin Osmanlı Devleti için masrafı; taşıma, sigorta vs. masrafları da dahil olmak üzere 1.351.442 dolar olmuştur. Her biri 4 dolardan olan toplamda 114.000 Enfield tüfeğinin masraflarıyla beraber tutarı 464.758 dolar 5 santim iken; tanesi 7 dolardan olan 125.000 Springfield tüfeğinin de masraflarıyla beraber Osmanlı Devleti'ne maliyeti, 886.684 dolar 26 santim şeklinde olmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 58; Satış, 2011: 300; Sander ve Fişek, 1977: 25-26). Daha sonra yine Blacque Bey'in detaylı çalışması sonucu 100.000 Springfield tüfeği de yeni üretim olarak (Ünver, 2013: 208-209) tanesi 7 dolardan olmak üzere satın alınmıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 59).

Amerika'da iflas etmiş bazı silah fabrikalarının ürettiği makinelerin yarı fiyatına alımı konusunda anlaşmalar yapılmıştır. Bu halde hem eldeki ağızdan dolmalı ve çakmaklı olan Enfield ve Springfield marka tüfekler Schneider marka iğneli tüfeğe dönüştürülecek, hem de direkt olarak Schneider marka silahın kendisi üretilebilecekti. Ancak bir sorun vardı ki silah teknolojisi gün be gün gelişmekte olduğu için Osmanlı Devleti sürekli olarak bu yeni teknolojiyi ithal etmekte zorluk yaşamıştır. 1870'li yıllarda iğneli silahların en son sürümü

hüviyetinde olan Amerikan yapımı Martini-Henry tüfeği, bu kez Osmanlı dahi tüm devletlerin gözdesi olmuştur (Soyluer, 2018: 296-299). Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sürekli savaş içerisinde olduğu Rusya'ya karşı Martini-Henry ve Winchester marka silahlar pek bir önem arz etmiştir (Bayındır, 2022: 862).

Amerika'da İç Savaş'tan sonra taleplerin azalmasından kaynaklı olarak bazı silah şirketleri iflas etmiştir. Kapanmayıp devam eden nadir şirketlerden biri Winchester Repeating Arms Company'dir. Şirket sahibi Oliver Fisher Winchester, New Haven'da bulunan Volcanic Repeating Arms Şirketi'nin hisselerinin büyük çoğunluğunu alarak, piyasada etkin olmaya başlamıştır. Oliver F. Winchester, hissedarı olduğu şirkete şef olarak Tyler Henry'i getirmiştir. Henry, Winchester'ın teşvikiyle yapmış olduğu çalışmalar sonrasında Henry tüfeğini geliştirmiştir. 1866 yılında Nelson King icadı olan kuyruktan doldurma sisteminin patentinin alınması ve bu sistemin Henry tüfeğine eklenmesi ile Winchester tüfeği ortaya çıkmıştır. Fabrika adı da Winchester Repeating Arms Company diye ismen değiştirilmiş ve düzenlenmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 67).

Görsel 2.3. *Winchester model tüfek*

(Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Martini-Henry tüfekleri, Osmanlı idaresi ve askeriyesi tarafından beğenilen bir silah olmuştur. İğneli olup seri atış yapılabilen bu silahın ithalatını gerçekleştirmek adına Tevfik Paşa başkanlığındaki heyet Amerika'ya gitmiş, aynı zamanda (Bayındır, 2022: 862) Washington sefiri Blacque Bey'den de şirketle bazı görüşmeler yapması istenmiştir. Osmanlı'nın silah talebinden haberi olan Winchester Fabrikası sahibi Oliver F. Winchester, silah satışı ile ilgili görüşmeleri yapmak üzere bizzat İstanbul'a gelmiştir. Martini-Henry tüfeklerinin diğer tüfeklerle kıyaslaması yapıldığında daha etkili ve teknolojik olduğunu gören Osmanlı yöneticileri, silahın hızlı ve ucuz bir şekilde temin edilmesi için sabırsızlanmışlardır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 69).

1 Ağustos 1872 tarihinde Winchester Repeating Arms Şirketi ile 200.000 adet Martini-Henry tüfeği için sözleşme imzalanmıştır (Gövez, 2022: 84; Şafak, 2003: 137; BOA, HR.TH, K: 11, G: 43). 12 madde olarak imzalanan bu sözleşmeye göre; satın alınan tüfeklerin uzunluk, çap ve biçim olarak numunede belirtildiği şekilde olması istenmiş ve tüfeklerin mühürlenmiş bir şekilde getirilmesi talebinde bulunulmuştur. Söz konusu tüfeğin namlu, kundak ve kuyruk takımının İngiltere'deki Enfield Fabrikası'nda yapılmış olan Martini-Henry tüfeğine uygun olması istenmiştir. Tüfeklerin denemelerinde Osmanlı'da üretilen barutların kullanılması, tüfeğe takılacak süngülerin de dört köşeli olması da sözleşmenin şartlarından. Tüfeğin çelik olan aksamlarının birinci sınıf olması, kundağının kuru ceviz ağacından yapılması üretilen tüfek için diğer detaylardan olmuştur (BOA, İ. MMS, K: 44, G: 1827).

Görsel 2.4. *Süngüsü üzerinde bir Martini-Henry tüfeği* (**Kaynak:** Bennett, 2019: 2)

Siparişi verilen her bir tüfeğin bedeli 62 şilin olarak belirlenmiştir (Satış, 2011: 301). Osmanlı yönetimi siparişini verdiği tüfeklerin kontratına, Amerikan sistem olan “interchangable” (bir aletin aksamının aynı cinsteki tüm ürünlerde kullanılmaya elverişliliği) sistemini de eklemiştir (BOA, İ. MMS, K: 44, G: 1827). Diğer taraftan tüfeklerin kalite kontrolünü gerçekleştirmek için her iki taraftan uzman kontrolcülerin hazır bulunması, kontrol

ve denemede kullanılacak çeşitli aletlerin kontrolcüler için tertip edilmesi isteği de sözleşmenin maddelerinden olmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 71-72).

Osmanlı Devleti kontrol için 1872 yılında üç kişiden oluşan bir heyet görevlendirmiş, heyet başkanı olarak Tevfik Bey atanmıştır. Amerikan tarafı için ise Yüzbaşı Henry Matcalf görevlendirilmiş olup, bu ismin işinde gösterdiği hassasiyet dolayısıyla Osmanlı tarafından dördüncü dereceden ödüllendirilmesi söz konusu olmuştur (Satış, 2011: 303-304; Şafak, 2003: 140-141). Kontratta tüfeklerin yan kısmına padişahın tuğrasının vurulması ve seri numaraların Türkçe yazılması, düzgün bir şekilde sandıklara yerleştirilip nakliye masrafı şirketçe karşılanarak New York iskelesine getirilmesi kriterleri sıralanmıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 71-72; Bennett, 2018: 240; BOA, İ. MMS, K: 44, G: 1827).

Bu arada Winchester Repeating Arms Şirketi ile ilk parti Martini-Henry tüfekleri için sözleşme imzalanmışken, İngiltere'den de bir miktar aynı cinsten tüfek İstanbul'a gönderilmiştir. Gönderilen tüfeklerin ve masraflarının ödemeleri için Bank-ı Osmani'den alınan kambiyonun gönderildiğine dair Hariciye Nezareti, İngiltere elçiliğine bir bilgilendirme yapmıştır (BOA, HR.MKT., K: 775, G: 49). Gerçekleşen bu silah ticareti ile alakalı olarak Osmanlı Devleti'nin "on lira-i sterlin sekiz peni" miktarında bir ödemesi olmuştur. Bu ticaretle alakalı olarak İngiltere Savaş Bakanlığı ve elçiliği ile Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti arasında yazışmalar gerçekleşmiştir (BOA, HR.MKT., K: 767, G: 53). Bu ticaretten sonra Amerikan Winchester Şirketi ile yapılan ticarete bazı problemler baş göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nden 200.000 Martini-Henry tüfeği siparişini alan Winchester Şirketi'nin tüfeğin bazı parçalarının üretimini gerçekleştirecek patente sahip olmaması oluşan önemli problemlerden biri olmuştur. Patentin olmadığı ilk şey "Peabody Sistem" iken, diğer eksik olan patent ise "Martini Ateşleme İğnesi" olmuştur (Satış, 2011: 301). Bu durumu Amerikan Dışişleri'ne şikayet eden Providence Tool Kumpanyası temsilcisi John Brighton Anthony, yapılmış olan sözleşmeye itiraz etmiştir. Amacı zaten söz konusu tüfekleri üretmeyip, kontratı başka bir şirkete devretmek olan Winchester Şirketi, tazminatı da göz önünde bulundurarak sözleşmeyi (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 75-76) Providence Tool Kumpanyası'na 1 Ocak 1873'te devretmiş ve siparişler böylece temin edilmiştir (Gövez, 2022: 84; Bennett, 2018: 240).

Yine arşiv metninde, Winchester Repeating Arms Şirketi ile yapılan sözleşmeye en başından beri imtiyaz sahibi olan Mösyö Rostof'un da muhalefet ettiği görülmüştür. Osmanlı yetkilileri, imtiyaz sahibi olan bu kişinin de muhalefet ettiği mukavelename ile alakalı bir sorunun çıkması durumunda davayı üretici tarafın üstlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir

(BOA, HR.TH., K: 11, G: 43). Gerçekleşen devirden önce Winchester Şirketi ile yapılan sözleşmeye bir itiraz da Osmanlı'nın Washington elçisi Blacque Bey'den gelmiştir. O da Providence Tool Kumpanyası ile anlaşma yapılmış olsaydı tüfeklerin tanesinin 60 şiline geleceğini, bu şekilde Osmanlı'nın 200.000 lira kârda olacağını belirtmiştir (Satış, 2011: 301). Winchester Şirketi'nin iptal edip Providence Tool Kumpanyası'nın devraldığı sözleşmede belirtilen Martini-Henry tüfekleri ve beraberindeki fişekler için Maliye Nezareti ve Seraskerlik makamı arasında yazışmalar cereyan etmiştir. Bu muhaberede satın alınan askeri malzemelerle alakalı ödeme ve borçlanma için bir değerlendirme yapılmıştır (BOA, A.}MKT.MHM., K: 446, G: 63).

Görsel 2.5. *Providence Tool Fabrikası'ndan bir görünüm* (**Kaynak:** Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 151)

Osmanlı Devleti'nin birçok kez sipariş edeceği Martini-Henry tüfeğinin ilk satın alımında bir borçlanma söz konusu olmuştur. Satın alınması kararlaştırılan 200.000 adet tüfek ve mevcut içmeli tüfekler için fişek ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu minvalde lazım görülen 50.000 sandık fişegın bedelinin ödemesi için Bank-ı Osmani'den 820.000 lira borç para alınmak istenmiştir (BOA, İ.MMS., K: 45, G: 1919). Bank-ı Osmani'ye karşı gerçekleşen borçlanma ile ilgili ödeme planlaması belirli bir takvime bağlanmıştır (BOA, İ.MMS., K: 45, G: 1919).

200.000 adet Martini-Henry tüfeğinin sipariş edilmesinde, Osmanlı Devleti için ayrıca bir masraf olarak Amerika'ya gönderilen heyet üyeleri de çıkmıştır. Tüfeklerin satın alınması ve muayene edilmesi için görevlendirilmiş olan Miralay Tevfik Bey'e aylık 60, Yüzbaşı Hasan Efendi ile Mülâzım Tevfik Ağa'ya 40'ar adet İngiliz lirası verilmesi istenmiştir. Ayrıca bu görevlilerin yol masraflarının karşılanması adına onlara harcırah verilmesi ile ilgili Seraskerlik makamına ve Maliye Nezareti'ne irade gönderilmiştir (BOA, A.)MKT.MHM., K: 452, G: 33).

Providence Tool Kumpanyası'nın patent engeli ile karşılaşması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ilk parti olarak siparişini verdiği 200.000 Martini-Henry tüfeğinin üretimi bir süre ertelenmiştir. 1 Ocak 1873 tarihinde yapılan sözleşmeden sonra yaşanan patent krizi nedeniyle tüfeklerin üretimine ancak Nisan 1874 yılında başlanabilmektedir. Tüm yıl boyunca tüfek üretiminde bulunan şirket, Osmanlı'nın istediği 200.000 adet tüfeği 9 Kasım 1874 tarihinde bitirip tüfekleri teslim etmiştir (Bennett, 2018: 240-244).

Osmanlı Devleti'nin yaptığı silah alımlarında öncelikle numune olarak gelen silahların testleri yapıldıktan sonra siparişler verilmiştir. Bu doğrultuda Azaryan Efendi aracılığıyla kendisinden memnun kalınan Martini-Henry tüfeği için Providence Tool Kumpanyası ile temasa geçilmiştir. Süngü ve kılıfları da dahil her biri 60 şilin olarak fiyatlandırılan 300.000 adet Martini-Henry tüfeğinin siparişi, 3 Mayıs 1873 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Gövez, 2022: 84; Bennett, 2018: 240). Daha önce sipariş edilmiş olan 200.000 adet tüfeğin tanesi 62 şilin iken, ilave olarak sipariş edilmiş olan 300.000 adet tüfeğin süngü ve kılıfları da dahil fiyatı 60 şilindir. İkinci kez sipariş edilen söz konusu tüfeklerin bedelinin altı aylık aralıklarla üç taksitte ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İ.DH., K: 667, G: 46434).

Sözleşme gereği 200.001'den 500.000'e kadar Türkçe seri numarası tüfeklere verilecek olup, tüfeklerin yan tahtalarına Osmanlı tuğrasının vurulması istenmiştir. Winchester Şirketi'nden üretimi devralınan 200.000 adet Martini-Henry tüfeğinin kontratında bulunan 12 madde, 300.000 adet olarak sipariş edilen Martini-Henry tüfeğinin kontratı için de geçerli olmuştur. Sözleşme gereği Providence Tool Kumpanyası, yeni siparişleri teslim etmede gecikirse Osmanlı'nın zararını karşılayacaktır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 85-86).

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası'na yaptırdığı tüfeklerin yan tahtalarına vurulması istenen padişah tuğraları konusuna gerçek manada dikkat etmiştir. İncelenen arşiv metninden, padişah değişikliği olduğunda tüfeklerin yan kısımlarına vurulan tuğraların değiştirildiği anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemel Sultan Abdülaziz'den sonra tahta geçen Sultan V. Murad'ın tuğrasının Martini-Henry tüfeklerine vurulması için Amerika'da tüfeklerin üretim ve ithaline refakat eden Miriliva Tevfik Paşa'ya bir bilgilendirme yapılmıştır.

Tüfeklerin yan tahtalarına vurulması düşünülen tuğralara örnek olması için dört adet tuğra örneğinin Mirliha Tevfik Paşa'ya acilen gönderilmesi istenmiştir (MSB, ATESE, ORH, K: 35, G: 83).

Ağustos 1873'te 100.000 adet olmak üzere Providence Tool Kumpanyası'na üçüncü defa silah siparişi verilmiştir (Gövez, 2022: 84; BOA, A}MKT.MHM., K: 464, G: 99). Siparişin verilmesinde padişahın isteği ve iradesi söz konusudur. Bu konuda önceden satın alınmış olunan 500.000 adet Martini-Henry tüfeğinin sayısı artırılmak istenmiştir. Satın alma işinde, askeri makamların Maliye Nezareti'ne malumat vermesi ve iletişim halinde bulunulması direktifi de bulunmaktadır (BOA, A}MKT.MHM., K: 462, G: 38).

Görsel 2.6. *Osmanlıca rakamlarla seri numaralandırılmış Martini-Henry tüfeği*
(Kaynak: Bennett, 2019: 9)

Bu arada 600.000 adet Martini-Henry tüfeğinin üretim aşamalarını gören, Osmanlı tarafından sipariş edilmesinde kolaylık sağlayıp resmi işlemleri yürüten, Osmanlı Devleti için üretilen tüfeklerin denetim ve muayenesini yapan Tevfik Paşa'nın hakkını teslim etmek gerekir. Tevfik Paşa'nın Osmanlı nezdinde özel bir yeri olan Martini-Henry tüfeklerinin alımında göstermiş olduğu çabalar, “cünûd-ı mülûkâne için ihsân buyrulan Martini-Henry tüfeklerinin muâyene ve mübâyâası hizmetiyle Amerika'da bulunan erkân-ı harb miralaylarından izzetlü Tevfik Paşa bu işe memûriyetinden şimdiye kadar pek güzel hizmet ve harekât etmiş ve mezkûr tüfekler dahi sâye-i inâyet-vâye-i velînîmet beyninde bir taraftan

gönderilmeğe başlanmış olmakla” şeklinde takdir edilmiştir. Hizmetlerine karşılık olarak Miralay Tevfik Paşa’nın rütbesi, mirlivalığa yükseltilmiştir (BOA, İ.DH., K: 682, G: 47505).

600.000 adet Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı Devleti’nce satın alınmasından sonra, ihtiyaca binaen tüfek ve mühimmat alımına devam edilmiştir. 3 Şubat 1876 tarihinde Amerika’dan Seraskerlik hesabına diye adres gösterilerek “üç bin beş yüz sandık Martini Henry tüfeği ve üç yüz elli sandık süngü gılâfı eşya-yı saire” siparişinin “Lotus” vapuruyla İstanbul’a doğru yola çıktığı ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır (MSB, ATESE, OSK, K: 12, G: 148). Tüfek siparişi ile alakalı olarak 1 Mayıs 1877 tarihinde Tevfik Paşa’nın da Osmanlı askeri ve idari birimlerine gönderdiği tahrirat söz konusudur. Tahriratta John Bramhall adlı vapurla bir kısım mühimmat ve 1.020 sandık Martini-Henry tüfeğinin gönderildiği belirtilmektedir. Ancak gönderilen tüfek sandıklarından 511’inin ikinci el tüfek olduğu ve ikinci el tüfeklerin belli bir sistem üzerine numaralandırıldığı üzerinde durulmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 55, G: 66).

Tevfik Paşa’nın söz konusu yazışmada, ikinci el olan tüfeklerin sandık ebatlarının sıfır tüfek sandıklarına göre daha büyük olduğu, bundan sonra gönderilecek ikinci el tüfek sandıklarının belli olması açısından üzerlerine “ikinci el tüfek” diye yazılacağı, son olarak 511 sandık ikinci el tüfeğin kasaturasız gönderildiği şeklinde bilgilendirilmeleri olmuştur. Amerika’dan gönderilmiş tahrirat ile alakalı Osmanlı ilgili birimlerince devam eden yazışmalarda söz konusu olan 511 sandık ikinci el tüfeğin Tophane Müşiriyeti’ne gönderilmesi ve burada ambarın genişçe bir alanına diğer tüfeklere karışmayacak şekilde istiflenmesinin gereğine değinilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 55, G: 66).

Osmanlı Devleti, bu şekilde 1870’li yıllarda 600.000 adet civarında Martini-Henry tüfeği sipariş etmiş (Bayındır, 2022: 862; Bennett, 2018: 240; Polat, 2019: 25), tüfeklerle beraber sipariş edilen süngüler dörtgen şekilli olup namlunun alt tarafına monte edilmiştir. Toplam uzunluğu 591 mm., bıçak uzunluğu 514 mm. olan bu süngünün ağırlığı 390 gr. şeklinde olmuştur. Bu haliyle zaten 124,5 cm. uzunluğunda olan tüfeğin boyu dipçikten itibaren süngü ile beraber 175 cm. olmuştur (Bennett, 2018: 240).

Yukarda sayılan dörtgen şekilli süngü Osmanlı Devleti’nin sipariş ettiği ilk parti Martini-Henry tüfeklerinde görülmüştür. Sonraları yatağan şekle sahip iki yanı keskin kılıç süngüsü, daha sonrasında da yatağan kılıç süngüsünün kısaltılmış ve düzeltilmiş halinde olan süngüler, Martini-Henry tüfekleri için hazırlanmış ve tüfeklere monte edilmiştir (Bennett, 2019: 1-30). Özel bir silah şirketi ile birden fazla kontrat yaparak askeri donanımını sağlamak isteyen Osmanlı Devleti, satın aldığı 600.000 adet tüfek için toplam 1.820 İngiliz lirası para ödemeyi taahhüt etmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 88).

Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği Martini-Henry tüfekleri için muayene ve sigorta ücreti de diğer masraflar olarak Osmanlı'ya haliyle yansımıştır. 21 Haziran 1877 tarihinde, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından kaleme alınan tezkirede, 52.000 liralık bir ödmeden bahsedilmektedir. Bu ödeme için ilk etapta 3.950 liralık ödemenin yapıldığı ve 8.050 liranın da ödenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Amerika'da silah alım satımında görevli olan Mirliya Tevfik Paşa'nın fabrikatör Mösyö Anthony'e 6.500 ve kendi masrafları için 500 liralık bir miktardan bahsetmesi üzerine bu meblağın da ivedi bir şekilde karşılanabilmesi için kaynak aranması, askeri makamca belirtilmektedir. Söz konusu ödemelerin kambiyo (bir ülke parasının diğer ülke paralarıyla değiştirilmesi işi) şeklinde ödenmesi gerektiği yönünde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Konu ile alakalı devam eden yazışmalarda, yine bu ödemelerin bahsedildiği ödeme şekliyle yapılması yönünde istekte bulunulmaktadır (MSB, ATASE, ORH, K: 23, G: 109).

Osmanlı Devleti, beğenmiş olduğu Martini-Henry tüfeğini, genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden sipariş etmiştir. İmalî yapılan 600.000 adet civarındaki Martini-Henry tüfeğinin üreticisi genel olarak Providence Tool Kumpanyası olmuştur. Osmanlı Devleti, bu tüfeğin satın alınması sürecinde muhtemelen İngiltere ile de görüşmelerde bulunmuştur. Bu nedenle İngiltere Sefareti, 19 Ağustos 1872 tarihinde Babıali'ye bir yazı göndermiştir. Bu yazıda İngiltere Sefareti, Osmanlı'yı Martini-Henry tüfeğini başka ülke ve üreticilerden satın almaktan vazgeçirmeye çalışmıştır. Söz konusu yazıda, Osmanlı'nın başka devletlerden tüfek almasının, kendi ülkesindeki tüfek üretiminde bulunan imtiyazlı çevrelerin hukukuna dokunacağı ve yapılan başka pazarlıkların sona erdirilmesinin ümit edildiği belirtilmektedir (BOA, HR.TO., K: 246, G: 98).

Osmanlı Devleti, almış olduğu Martini-Henry tüfekleri için ilk dönemlerde süngü siparişi vermekte iken, son dönemlerde kasaturaya geçmek istemiştir. Bu istek üzerine toplamda siparişi verilen 600.000 adet tüfeğin henüz gönderilmemiş olan 200.000 adedine süngü yerine kasatura takılması yönünde padişah iradesi çıkmıştır. Osmanlı Devleti kasaturaların her biri için 7 şilin 6 peni vermeyi, ödemenin iki sene içerisinde bitirilmesini taahhüt etmiştir. Seraskerlik makamı ve Providence Tool Kumpanyası acentesi Azaryan Efendi arasında meydana gelen yazışmalarda ödemenin şekli üzerinde de bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu ödemenin iki sene sonra mı yoksa siparişlerin gelmesi ile iki sene içerisinde mi ödeneceği yönünde bilgi alış veriş olmuştur. Sonuç olarak haftalık teslimi gerçekleşen tüfeklere yapılacak ödeme gibi haftalık kasaturalar için de ödemenin yapılmasının uygun olduğu şeklinde karara varılmıştır (MSB, ATASE, ORH, K: 89, G: 129).

İthal etmiş olduğu ve etmeyi düşündüğü tüfekler için mühimmat üretimini yetiştiremeyeceğini gören Osmanlı Devleti, yeni nesil olan metalik kovanları veya metalik olan fişekleri satın alma yoluna gitmiştir. Sipariş olunan 600.000 adet Martini-Henry tüfeğinden 1874 yılına kadar teslim alınacağı düşünülen 175.000 adet tüfek için tüfek başı hesap yapılmıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 140). Metalik kovanlardan önce kullanılan sarı tenekeli ve kağıttan olan “boxer” diye ifade edilen fişeklerin kullanımı sadece birkaç kez olduğundan ve de fişek içerisinde bulunan barutun hemen rutubetlenmesinden kaynaklı olarak boxer fişek yerine metalik kovanlar tercih edilmeye başlanmıştır (Satış, 2011: 303).

Her bir tüfeğe 500 fişeğin verileceği düşünüldükçe 87.500.000 metalik boş kovan ve kurşun için, Winchester Fabrikası ile anlaşılmıştır. Anlaşmaya göre her bin kovan için 71, her bin kurşun için ise 31,5 şilin verilmesi üzerine kontrat yapılmıştır. Bu siparişin Osmanlı’ya faturası ise 448.437,5 İngiliz lirası olmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 141-142).

Osmanlı yönetimi, söz konusu fişek ithalatlarıyla ilgili sigorta ve muayeneden kaynaklı masraflar için de bazı ödemeler yapmıştır (BOA, Y.PRK.A., K: 3, G: 59). Martini-Henry tüfeklerinin etkisinden memnun olan Osmanlı yönetimi, devamlı surette bu tüfeği kullanma niyetinde olduğundan, her bir tüfeğe fazlaca mühimmat verilmesini düşünmekteydi. Bu doğrultuda 9 Mayıs 1875 tarihinde 112.500.000 kovan ve kurşunun alınması ile alakalı yazışmalar askeri makamlarca gerçekleşmiştir. Kovan ve kurşunu ayrı ayrı alıp fişek masraflarını azaltmaya çalışan Osmanlı yönetimi, bunları kendisi bir araya getirmek istemiştir (BOA, A.}MKT.MHM., K: 478, G: 62).

Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşlarının devam ettiği döneme denk gelen 12 Ağustos 1876 tarihinde, Osmanlı’nın mühimmat ihtiyacının temin edilmesi için yazışmalar yürütülmüştür. Belirtilen tarih ile Fişekhane imalatı olan 300 sandık Martini-Henry, 100 sandık Winchester, 48 sandık büyük çaplı ve 70 sandık da küçük çaplı fişeğin askeri birimler için alındığı ifade edilmiştir. Yine Martini-Henry tüfeği için 1.800 sandık ve yine Winchester model tüfek için de 10 deste fişeğin ilgili yerlere verilmiş olduğuyla ilgili bilgiler paylaşılmıştır (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 186).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ve Osmanlı Devleti için elim sonuçları olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı münasebeti ile önemli miktarda fişek ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca cevap olması amacıyla Osmanlı yönetimi tarafından 200.000 sandık Martini-Henry fişeğinin satın alındığı ve bu fişeklerin peyderpey geldiğinden bahsedilmektedir. Gelen her fişek yükünün askeri kuvvetlere eksiksiz bir şekilde dağıtıldığı ve kalan miktarların da dağıtılmak üzere yola çıkarıldığı bilgisi, askeri ve idari mercileri arasında muhabere konusu olunmuştur. Belirtilen rakam haricinde, fişek üretiminde kullanılmak üzere 50.000 sandık

kovan da İngiltere’de bulunan fabrikatör Mösyö Ginok’tan satın alınmıştır (BOA, İ.MMS., K: 58, G: 2686).

50.000 sandık kovanın İngiltere’den satın alınmasından da anlaşılacağı üzere, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Tophane-i Amire tarafından fişek üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Rusya ile yapılan savaşta fişek sarfiyatının çok fazla olmasından dolayı Tophane-i Amire tarafından üretilen fişeklerin, sarf edilen miktarın binde birine bile yetmediği değerlendirilmesi yapılmıştır. Yerli üretimle fişek ihtiyacının karşılanması için üretimi çoğaltmak adına bir zaman öncesinden Avrupa’ya sipariş edilmiş olan fişek makinelerinin henüz gelmediği, ulaşsa bile bu makinelerin direkt üretime dahil edilmelerinin zaman alacağı belirtilmektedir (BOA, İ.MMS., K: 58, G: 2686).

Rusya ile yapılan savaşta artan fişek ihtiyacını temin edebilmek için Baruthâne’de günlük 3 bin okka barutun üretilmesinin, Fişekhâne-i Âmire’de bir araya getirilen 120.000 Schneider fişeğinin, büyük-küçük tüfekler için de üretimi yapılan mermilerin ve de Mösyö Ginok’tan satın alınıp gelmesi beklenen kovanların doldurulmasının bile fişek ihtiyacını karşılamayacağını açık olduğu söz konusu olmuştur. Burada yerli üretimle eksikliklerin tamamlanamayacağını gören Osmanlı askeri ve idari kurumları, fişek ihtiyacından kaynaklı bir sorunun oluşmaması için hazır olan Martini-Henry fişeklerinden satın alınıp ihtiyaç duyulan yerlere gönderilmesinin doğru olacağı kanaatini de taşımışlardır (BOA, İ.MMS., K: 58, G: 2686).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlamasıyla beraber, doğabilecek mühimmat ihtiyacını karşılamak adına Amerika ve İngiltere’den fişek ithalatına devam edilmiştir. 6 Temmuz 1877 tarihinde Amerika’ya sipariş verilmiş olunan 30.000 Martini-Henry fişeğinin yakın zamanda geleceği, ancak Akdeniz’de bulunan Rus donanmasından çekinildiği gerçekleşen yazışmalardan anlaşılmaktadır. Yazışmaların devamında, İngiltere’den de 10.000 sandık fişeğin satın alındığı ve bu siparişin de on on beş güne İstanbul’a ulaşacağı yönünde bir bilgilendirme yapılmıştır. Amerika ve İngiltere’ye verilen siparişlere ek olarak yine Amerika’ya sipariş olunan 20.000 sandık fişeğin takriben yirmi gün sonra Osmanlı başkentine ulaşacağı belirtilmiştir (BOA, İ.MMS., K: 58, G: 2686).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile alakalı olarak satın alınmış olan yüklü miktardaki fişeklerin mevcut ihtiyaca yetip arta kalacağı, bu halde her askeri taburun yeterince fişeğe sahip olduğu ve ihtiyat amaçlı Rumeli taburuna fazladan on beş yirmi bin sandık fişeğin verilmesinin isabetli olacağı değerlendirmesinde bulunulmuştur. Fişek kullanımına göre taburlara mühimmat dağıtımının yapılması ve fişeklerin israf edilmemesi yönünde bir ihtarda da bulunulmaktadır (MSB, ATASE, ORH, K: 15, G: 27). Osmanlı-Rus Harbi’nin sonlarına

doğru Martini-Henry tüfekleri için tekrardan fişek ihtiyacının doğmuş olması muhtemeldir ki 70.000 sandık fişegin alınması hususunda yapılan bir mukaveleden daha bahsedilmektedir. Söz konusu mukaveleye bağlı olarak ödemenin ivedi bir şekilde gerektiği ile alakalı acil durum, 26 Şubat 1878 tarihinde askeri birimler arasında yazışma konusu olmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 57, G: 142).

Kovan ve kurşun siparişlerinde bulunup tasarruf kaidelerine uygun hareket etmek isteyen Osmanlı Devleti, diğer yandan barut ithalatında da bulunmuştur. Kendi üretimi fişek meydana getirmek için Osmanlı'nın kaliteli barut arayışları olmuştur. Bu minvalde Osmanlı Londra sefiri Rüstem Paşa'nın İngiltere'de barut üretimi yapan fabrikalarla çeşitli görüşmeleri olmuştur. Fabrikalarla gerçekleşen temaslar sonucunda İngiltere askeriyesine de verilen cinsten kaliteli barutun çeşitli fabrikalardan ve fiyatlardan gönderilebileceği ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Gönderilen telgrafta; ilk fabrikadan 80 şilin fiyattan haftalık 300 varil, ikinci fabrikadan 80 şilin fiyata ayda 400 varil, üçüncü fabrikadan 100 şilinden dört-beş hafta içerisinde 1.000 varil ve son olarak dördüncü fabrikadan da 120 şilin fiyattan olmak üzere iki ay zarfında 1.000 varil barutun teslim edilebileceği ifade edilmiştir. Yapılan bilgilendirmede, ilk iki fabrikanın fiyatına varillerin dahil olduğu, ancak barutu koruyan kauçuğun ekstra ücret olduğu belirtilmişken; üçüncü ve dördüncü fabrikaların istediği fiyata varil ve kauçuk ücretleri dahil edilmiştir (BOA, Y.PRK.EŞA., K: 14, G: 100). Bu yönüyle Osmanlı Devleti, kaliteli barut arayışını sürdürerek Martini-Henry tüfeklerine uygun bileşenleri sağlamak istemiştir.

2.4. Satın Alınan Tüfek ve Fişekler İçin Yapılan Bir Kısım Ödemeler

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan sipariş etmiş olduğu Martini-Henry tüfeklerinin bedellerinin yanı sıra, çeşitli kalemlerde masrafları söz konusu olmuştur. Amerika'da imali gerçekleştirilmekte olan bu tüfeklerin sigorta, mağaza ve muayeneleri ile alakalı olarak toplamda 40.250 sterlinlik bir ödeme ortaya çıkmıştır. 24 Ağustos 1877 tarihli arşiv metninden anlaşıldığı kadarıyla, bu ödeme için devlet hazinesi adres olarak gösterilmiş, Amerika'da görev yapan Mirliha Tevfik Paşa'nın göndermiş olduğu tahrirat dayanak kabul edilmiştir. Tahrirat üzerine Dâr-ı Şurâ-yı Askeriye, Tevfik Paşa'nın yazışmasına binaen ödeme için hazineyi bilgilendirmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 55, G: 76).

Amerika'da üretimde bulunan Providence Tool Kumpanyası'na sipariş verilmiş olan 600.000 adet civarındaki Martini-Henry tüfeğinin gönderilmesi ve bedellerinin ödenmesi ile alakalı Osmanlı askeri, mali ve idari mercileri arasında birçok yazışma gerçekleşmiştir. 2 Aralık 1877 tarihli arşiv metninde sipariş edilen bu tüfeklerin kalan kısmının gönderilmesi;

tüfeklerin sigorta, muayene gibi masraflarını da içeren bedellerinin ödenmesi ile alakalı bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu arşiv metninde, henüz gönderilmemiş olunan Martini-Henry tüfeklerinin 42.250 İngiliz lirası değerinde sigorta ve muayene masrafının olduğu belirtilmiştir. Daha önceden söz konusu masrafın ödemesi Daire-i Askeriye'den istenmişken, ödemenin asıl olarak Maliye Nezareti tarafından yapılması yönünde bir ifadeye bulunulmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 55, G: 67).

Bir başka arşiv metninde de Osmanlı'nın satın almış olduğu Martini-Henry tüfekleri ve beraberindeki malzemelerin ödemesi ile alakalı ifadeler yer verilmiştir. 15 Nisan 1878 tarihinde kaleme alınmış olunan belgede, satın alınmış Martini-Henry tüfeklerinden teslimi yapılmayan 175.000 adedinin ve sonradan mukaveleye eklenen kasaturaların bedelinin ödenmesi hakkında değerlendirmede bulunulmuştur. Bahsi geçen miktardaki tüfek ve bir o kadar kasatura için ödenecek miktar 300.718 İngiliz lirası ve 14 şiline tekabül etmektedir. Belgede, Providence Tool Kumpanyası'na sipariş olunan tüfek ve kasaturaların ödemeleri için Maliye Nezareti haricinde Daire-i Askeriye'den de ödeme beklenmektedir. Sipariş edilen tüfek ve kasaturaların bedelinin yarısı olan 150.000 İngiliz lirasının Daire-i Askeriye tarafından Providence Tool Kumpanyası'nın acenteleri olan Azaryan ve Prafiz Efendilere ödenmesi istenmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 127, G: 18).

Osmanlı Devleti, satın almış olduğu harp malzemeleri ile ilgili ödemeler gerçekleştirirken kimi zaman kaynak bulmakta zorluk yaşamıştır. Bu durumu aşmak için bazı şirketleri devreye sokmuş ya da kimi yerleşim yerlerinden toplanan vergileri ödeme kaynağı olarak kullanmıştır. Amerika'dan satın alınmış olunan bir kısım Martini-Henry tüfekleri ve kasaturalar için yapılması gereken 150.000 liralık ödeme söz konusu olunca, Rumeli Şimendifer Şirketi ve Daire-i Askeriye arasında yazışmalar vuku bulmuştur. Osmanlı askeri yetkilileri, zamanı gelen ödemeler için adı geçen şirket ile görüşerek var olan borcun karşılanması adına istişarelerde bulunmuşlardır. Sipariş olunan tüfek ve kasatura ödemelerinde şirketin Seraskerlik için ayırmış olduğu tahsisatın kullanılması uygun görülmüştür (MSB, ATASE, ORH, K: 127, G: 34).

2.5. Silah İthalatı Yapılan Şirketlerle Yaşanan Sorunlar

Büyük rakamlarla yapılmış olan Türk-Amerikan silah ticaretinde yaşanan küçük meseleler halledilmişse de, tarafların pek aşamadığı ve kendileri için büyük sorun haline gelen çeşitli meseleler ortaya çıkmıştır (Şafak, 2003: 143). Genel anlamda yaşanmış olan anlaşmazlıkların temelinde mali konular bulunmaktadır. Hüseyin Hüsnü Paşa, Sultan II. Abdühamit döneminde Providence Tool Kumpanyası ve diğer Amerikan silah şirketleri ile

Osmanlı Devleti arasında irtibatı sağlayan kişilerdendir. Bu nedenle Hüseyin Hüsnü Paşa, silah şirketleri ile Osmanlı yönetimi arasında doğan problemleri halletmek adına görevlendirilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 169-171).

Winchester ve Union Metallic şirketleri İstanbul acentesi Azaryan Efendi ile Osmanlı arasında 1881 yılında fişek alımı ile ilgili bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmada 30.000.000 adet dolu ve kağıttan sargılı “berdan” isimli metalik olan fişeklerden Osmanlı Devleti için üretilmesi planlanmıştır. Martini-Henry tüfekleri için sipariş edilen bu fişekler, ikinci bir kullanıma elverişli olacaklardır. Tanesi 102,50 şilinden sipariş edilen fişeklerin Osmanlı Devleti’ne toplam maliyeti 153.750 İngiliz lirasına mal olmuştur. Osmanlı yönetimi ilk etapta kontrat imzalarken 10.250 sterlini vermeyi, haftalık olarak da yine teslim edilecek her 2 milyon fişek için 10.250 sterlini şirketlerin İstanbul acentesi olan Azaryan Efendi’ye ödemeyi kabul etmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 173-174).

Osmanlı Devleti’nin Amerika’dan aldığı Martini-Henry tüfekleri için, 1881 yılında Amerikan Winchester ve Union Metallic şirketlerinden sipariş ettiği 30.000.000 adet fişegin ödemelerinde problem yaşanmıştır. Kontratın imzalanması tarihinde ve sonrasında yapılacak haftalık ödemelerde herhangi bir karşılık göstermeyen Osmanlı Devleti için zor zamanlar yaşanmaktaydı. Şirketlere yapılmayan ödemeden dolayı üretilen 5.000.000 fişek yüklü gemi yola çıkmamış, Azaryan Efendi’nin çabası sonucu gemi yola koyulmuştur. Uzun bir süre para bulmaya çalışan Osmanlı Devleti; Adana, Kastamonu ve Konya vilayetlerinin ağnam vergilerini toplayıp ödemeyi gerçekleştirmiştir (Satış, 2011: 305; Şafak, 2003: 143).

Osmanlı Devleti’nin Providence Tool Kumpanyası’ndan satın aldığı 600.000 adet Martini-Henry tüfeğinin bedelinin ödenmesinde de çeşitli sorunlar çıkmıştır. Mali anlamda darboğaz yaşayan Osmanlı’nın söz konusu tüfekler için düzenli bir ödemesi olamamıştır. Aldığı tüfek siparişlerinin üretimini yapan Providence Tool Kumpanyası da işçi ücretleri ve üretimi yapılan tüfeklerin malzemelerinin alınmasından kaynaklı para ihtiyacının olduğunu Osmanlı yönetimine bildirip, bu duruma acil bir çözüm getirmesini istemiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 186-189). Osmanlı yönetimi ve Providence Tool Kumpanyası arasında meydana gelen anlaşmazlık, bir çözüm ile neticelenmediğinden ilerleyen dönemlerde taraflar arasında hukuki süreçler doğmuştur (BOA, HR.İD., K: 1999, G: 10).

Providence Tool Kumpanyası, Osmanlı Devleti’nin zamanında para ödememesi nedeniyle bazen üretime de ara verme durumunda kalmıştır. Amerika’da Martini-Henry tüfeklerinin üretim ve siparişlerinde memur olan Tevfik Paşa, Tophane-i Amire’ye gönderdiği telgrafta, Kumpanya yönetiminde bulunan Mister Anthony’in kendisine birkaç günlüğüne üretime ara vereceğini bildirmesini İstanbul’a haber etmiştir. Söz konusu telgrafta Mister

Anthony'nin şu ana kadar 442.240 adet Martini-Henry tñfeęinin Osmanlı'ya teslim edildiğini ve şu an üretimi yapılan 1.640 adedinin de üretimine ara verileceğini Tevfik Paşa'ya bildirmesi yazılmıştır (MSB, ATASE, ORH, K: 23, G: 110).

Yaşanan ödemeler sorununa bağlı olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti için üretilen Martini-Henry tñfeklerinin üretimini durduran Providence Tool Kumpanyası ile tüm anlaşmaları bitirmek isteyen devlet adamlarını düşündüren bir şey vardı. Söz konusu savaş sırasında birçok tñfeęin kaybolması ve birçoğunun da kullanılmaz hale gelmiş olması, bu kararın uygulanması için fevri davranılamayacağını göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin Providence Tool Kumpanyası'na sipariş verdiği 600.000 tñfeęin karşılığı 1.852.022 sterlin 13 şilin 6 pens, yine aynı şirkete sipariş verilen 200.000 kasatura için 75.000 sterlin tutar söz konusu olmuştur. Tñfekler için 1.599.006 sterlin 8 şilin 6 pens, kasaturalar için ise 20.297 sterlin 11 şilin ödeme yapmış olan Osmanlı Devleti'nin kalan borcu 307.718 sterlin 14 şilin olarak kalmıştır. Bu borcun 76.500 lirası, teslim edilen ama ödemesi yapılmamış olan tñfeklerin bedeliydi. Bu nedenle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Providence Tool Kumpanyası, tñfek üretimine ara vermiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 194-195).

İflas etme sürecine giren Providence Tool Kumpanyası, Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği toplamda 600.000 adet tñfeęin yaklaşık olarak 50.000 tanesini, kendisine ödeme yapılmadığı gerekçesiyle göndermemiş, bunu bir koz olarak kullanmıştır (Polat, 2019: 25). Ekonomik sıkıntıyı kendisi de yaşayan Providence Tool Kumpanyası, şirketlerden çeşitli borçlar almıştır. Kumpanya 1876 yılında Drexel-Morgan şirketi'nden 46.000 sterlinlik bir borçlanmaya gitmiş, Osmanlı'ya verilmesi gereken tñfekler, bu şirketten alınan ve ödenemeyen borçlara teminat olarak gösterilmiştir. Bundan kaynaklı olarak Osmanlı için üretilen tñfekler, gösterilen teminatlar nedeniyle borç alınan bankerlerin olmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 201-202).

Osmanlı Devleti tarafından Providence Tool Kumpanyası'na gecikmeli olarak ödenen taksitlerin sonuncusu 22 Nisan 1879 tarihinde ödenerek şirket ile ilgili bir borç geriye bırakılmamıştır. Ancak anlaşma gereği rutin ödemelerin yapılmadığını öne süren Providence Tool Kumpanyası; 48.617 Martini-Henry tñfeęi, 35.400 süngü, 41.900 kılıflı kasatura ve bir miktar süngü kılıfını teslim etmeyerek bir nevi bu silah ve edevatlarına el koymuştur. Tñfek ve malzemeleri için Osmanlı Devleti'nin taksitlerde gecikme yaptığını bahane eden Kumpanya, ayrıca 120.000 sterlin tazminatın da ödenmesini istemiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 202-203; Satış, 2011: 306; şafak, 2003: 144).

Osmanlı yönetimi, söz konusu şirket ile ödeme ve teslimatla ilgili doğan anlaşmazlıkta Azaryan Efendi'nin arabuluculuğunu istemiştir. Şirket, yapılan görüşmeler sonrasında 50.000 adet Martini-Henry tüfeğinin Osmanlı tarafından satın alınması ile tazminat talebinden vazgeçeceğini belirtmiş, aynı zamanda Osmanlı'nın ödemede gecikme yapmasından kaynaklı olarak el konulan tüfeklerin iadesini de gerçekleştirmeyi de taahhüt etmiştir (BOA, Y.A.HUS., K: 170, G: 4; Şafak, 2003: 144).

Devam eden görüşmeler sonrasında şirket direktörü Anthony; 50.000 adet Martini-Henry tüfeği, adet fiyatı 3 sterlin olan kılıf ve dört köşeli süngüyü 150.000 sterlin karşılığında Osmanlı'ya verebileceklerini belirtmiştir. Ödemede ise direktör, Osmanlı'nın peşin olarak 50.000 sterlin vermesini istemiştir. Bu ödeme karşılığında da şirketin elinde bulunan 41.900 kılıflı kasatura, 35.400 köşeli süngü ve 48.617 Martini-Henry tüfeğini Osmanlı'nın Amerika'daki temsilcisi Hasan Basri Efendi'ye devrinin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Kalan 100.000 sterlinin de Osmanlı tarafından 42 haftalık bir vade ile ödenmesi üzerine bir plan yapılmış ve yine Kumpanya'nın da haftalık 900 adet Martini-Henry tüfeğini Osmanlı yönetimine teslim etmesi teklifi sunulmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 203-204).

Providence Tool Kumpanyası'nın ödemesi yapılmış tüfek ve teçhizatları göndermemesi üzerine Osmanlı Devleti, Amerikan eski Dışişleri Bakanı William Evarts'ı avukat olarak tutmuştur. Osmanlı'ya verilmesi gereken tüfeklerin ve teçhizatın da içinde bulunduğu çeşitli kalemlerden elde kalan her şeyi Providence Tool Kumpanyası satışa çıkarmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de basında yayınlanacak olan bir ihtarname paylaşmıştır. İhtarnamede Osmanlı yönetimi, kendisinin satın almış olduğu 48.617 Martini-Henry tüfeği, 41.900 kılıflı kasatura ve 35.400 süngünün başka bir yere satılamayacağından bahsetmiştir. Aynı zamanda ihtarnamede, gerçekleşebilecek satıştan şirketin ve satışı yapan kişilerin hukuken sorumlu oldukları da belirtilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 213-214).

Açılan dava ile ilgili Avukat William Evarts, Washington' da Osmanlı temsilcileri ile bir toplantı yapmıştır. Yapılan istişare sonucunda davaya etki edebilecek satışla alakalı senet, kontrat, tüm evrakların Amerika'ya gönderilmesi istenmiştir. Evrakın kıymeti söz konusu olduğundan, ilgili evrakların gönderilmesindeki tereddütleri II. Abdülhamit gidererek, ilgili evrakın, hususi görevlendirilen memurla beraber Washington'a gönderilmesi sağlanmıştır. Bu arada yaşanan davalık durum için Hüseyin Hüsnü Paşa da görevlendirilmiştir. Diğer yandan Washington Sefiri Aristarki Bey görevden azledilmiş, yerine yıllardır Amerika'da Osmanlı silah ithalinde aktif rol alan ve işinde uzman olan Hüseyin Tevfik Paşa sefir olarak atanmıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 215-218).

Osmanlı yönetiminin avukatı Evarts ile Providence Tool Kumpanyası'na karşı açmış olduğu dava 23 Ağustos 1883 tarihinde reddedilmiştir. Bu ret durumundan sonra Osmanlı yönetimi, söz konusu tüfekler ve malzemeleri diğer dava taraflarından korumak için mahkemenin koruması altına almaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin teslim edilmeyen Martini-Henry tüfekleri ile ilgili Amerika'da yürüttüğü dava sürecinde zamanın ilerlemesi ve davaların sonuçlanmaması nedeniyle maddi külfeti sürekli artmıştır. Hakkını mahkemeler yoluyla almaya çalışan Osmanlı Devleti'nin yaptığı masraflar 25.000 sterlini bulmuş, davaların seyrinin ne olacağı da bir türlü belli olmamıştır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 221-234).

El konulmuş olan tüfekler için bir çözüm arayan Osmanlı yönetimi, bu arada Azaryan Efendi'yi gayri resmi görevlendirmiş ve Amerika'ya göndermiştir. Azaryan Efendi, adet fiyatı 67,5 şilinden süngüsüz veya 70,5 şilinden süngülü 150.000 tane tüfek satın alınıp gasp edilen tüfekler için bir teklifte bulunmayı planlamıştır (Satış, 2011: 306). Bir diğer yol olarak Tophane Meclisi, Meclis-i Vükela gibi yerlerin de uygun bulduğu şekliyle Kumpanya'ya 60.000 sterlin ödeme yapılarak anlaşmazlığın sulhen çözülmesi yönünde bir yöntemle başvurulması düşünülmüştür. İkinci yolun ortak kabul görmesiyle birlikte el konulmuş olan Martini-Henry tüfekleri, süngü ve kılıflar İstanbul'a gönderilmiştir. Uzun bir süredir Osmanlı Devleti'ni meşgul eden bu sorunun çözümünde aktif rol alan Providence Tool Kumpanyası'nın İstanbul acentesi Azaryan Efendi ve oğulları Oseb ile Bedros'a, yine Aristakes Azaryan Efendi'ye ödül olarak nişan verilmesi uygun görülmüştür (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 235-237).

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası ile yaşamış olduğu birçok sorundan sonra başka bir şirket olan Rhode Island Tool Kumpanyası ile ticari ilişkilerini sürdürmüştür (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 237). Diğer yandan XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı silah pazarına hakim olabilmek için ABD ve Almanya ciddi rekabet içerisine girmiştir (Eralp, 1993: 133). Osmanlı Devleti'nin yirmi seneye yakın Amerikan silah şirketleri ile gelişen silah ithalatı ilişkisi, 1882'den sonra Almanların tarafına doğru kaymıştır. Özellikle Osmanlı-Amerikan silah ticaretinin son dönemlerinde meydana gelen mahkemelik olaylar, Osmanlı Devleti'nin politika olarak Almanya'ya yaklaşma girişimleri, bu değişen durumun temel nedenlerindendir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 238).

1880-1882 yılları arasında Osmanlı-ABD arasındaki ticaret hacminde %30,4'lük bir oranda silah alım-satımı gerçekleşmiştir. İki devlet arasındaki silah ticareti; Osmanlı'nın Rusya ve İngiltere'ye karşı müttefik bulma arayışı ile Almanya ile oluşan yakınlık, Osmanlı-Almanya arasında demiryolu ulaşımı ile harp malzemelerinin kolay sevki ve Osmanlı

topraklarında Amerikan destekli Ermeni faaliyetleri nedeniyle düşmüştür (Satış, 2011: 306-307; Sander ve Fişek, 1977: 35-36). Osmanlı Devleti'nin ABD'de bulunan silah şirketleri ile yaşamış olduğu problemlerin üzerine, bir de ABD'nin Osmanlı topraklarında yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri nedeniyle iki ülke arasında soğukluk artamaya başlamış ve bu durum silah ticaretine de yansımıştır. Osmanlı'nın askeri ticarete yeni ortağı olan Almanya'nın lehine terazi ağır basmaya başlamışken, ABD durumun kendi aleyhine olduğunu görmüş ve yeni stratejiler geliştirmiştir. Örnek olarak askeri ticaretle alakalı olarak “gümrük muafiyetini” ortaya artarak Osmanlı Devleti'nin Almanya ile başlayan siyasi ve ticari ilişkilerine sekte vurmak istemiştir (Şafak, 2003: 145-146).

2.6. Osmanlı'da Modern Silah ve Fişek Üretimine Geçiş Çabaları

Osmanlı Devleti, almak istediği silahların durumlarını, üretim aşamalarını görmek için öncesinde askeri yetkilileri Avrupa ve ABD'ye göndermiştir. Diğer yandan Osmanlı Devleti, elindeki mevcut silahları ağızdan dolmalı halden, iğneli kuyruktan doldurmalı şekle dönüştürmenin çabasına girmiştir. Üretimi iki yönlü yapabilmek maksadıyla oluşturulan heyet Avrupa'ya gönderilmiştir. Giden heyet, hem mevcut silahları dönüştürmek, hem de yeni silah üretmek adına makine bakarak bunları Osmanlı Devleti adına satın alınabilir hale getirmek istemiştir (Ünver, 2013: 206-208).

Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülaziz'in yurt dışı gezisinde görülen iğneli ve yivli tüfekler çok beğenilmiş, ordunun tez elden bu silahla donatılması için çalışmalar başlatılmıştır. Bir yandan bu tüfeğin üretimi, diğer yandan da eldeki kapsüllü kaval tüfeğinin iğneli sisteme dönüştürülmesi için Avrupa'dan makine ve tezgah istenmiştir (Soyluer, 2018: 297). Avrupa'ya giden heyette bulunan Rüstem Paşa, burada silah üretim merkezlerini gezerek bir dizi gözlemlerde bulunduktan sonra ABD'ye geçmiştir (Gövez, 2022: 83).

Rüstem Paşa, yaptığı incelemeler ile Amerika'da silah teknolojisinin çok ileride olduğunu görmüştür (Ünver, 2013: 206-208). Rüstem Paşa'nın gözlemleri neticesinde üretim ve dönüşüm makinelerinin Amerika'da daha uygun olduğu yönünde İstanbul'a bilgi verilmiştir (Soyluer, 2018: 297). Osmanlı yerli silah üretiminin gerçekleşmesi için Babiali, Rüstem Paşa'dan makine satın alma çalışmalarına başlamasını istemiştir. Bu sayede alınacak olan makinelerle silah üretimi hızlı bir şekilde gerçekleşebilecektir (Ünver, 2013: 206-208).

Rüstem Paşa, iflas etmiş durumda olan Mister Amis isimindeki fabrikadan uygun fiyata makine alınabileceğini Tophane Müşiri Halil Paşa'ya bildirmiştir. Halil Paşa, kurulan iletişim ve Babiali'nin onayıyla iyi durumda olan, kullanılmış makinelerden satın alınması direktifinde bulunmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 54-55). “...Martini tüfekleri ile

Rovellerlerin Tüfekhane-i Amire’de tāmâmıyla imâl-i imkânı hâsıl olmak için alan-ı mevcûdeye zamm ve ilâvesi icâb eden dokuz parça âletin girâz, sigorta ve masârıf-ı nakliyesi sekiz bin kırk beş lira-yı sterlin ile Amerika’dan mübâyâası...” diye devam eden arşiv metni içeriğinden de anlaşılacağı üzere makine talebinde bulunan Osmanlı askeri çevreleri, düşündüklerini eyleme geçirmeye başlamışlardır (BOA, İ.DH., K: 880, G: 70209).

Mevzu olan parçaların hemen satın alınması ve ödemenin bir sonraki yıl bütçesinden karşılanmasına çalışılmıştır. Tüfekhane-i Amire’de üretimin gerçekleştirilmesi adına satın alınması istenen 9 parça aletin, üretim tezgahlarındaki eksiklikleri bir nebze olsun giderebileceği düşünülmüştür. Söz konusu aletlerin alınması, sigorta ve taşınması için ortaya çıkan 8.045 sterlinin dört takside bölünmesi ile ödemenin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (BOA, İ.DH., K: 880, G: 70209).

Yerli silah üretimine odaklanmış olan Osmanlı yetkilileri, 1869 yılında 20 adet makineyi iflas etmiş silah fabrikalarından satın almış ve Tophane’de silah üretimini hedeflemiştir (Satış, 2011: 303). Rüstem Paşa Amerika’da silah-makine alımı için çabada bulunurken, kendisine yardımcı olarak Washington elçisi Blacque Bey hazır bulunmuştur (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 54-55). Bu arada bilgi ve tecrübesine güvenilen Rüstem Paşa’ya ilk etapta sefirlik tevdi edilmişken, 1867 yılında Blacque Bey, Washington’a ilk Osmanlı elçisi olarak atanmıştır. Blacque Bey bu görevi, 4 Ağustos 1876 tarihine kadar sürdürmüştür (Şafak, 2003: 54: 58).

Osmanlı Devleti’nin yerli silah üretimi isteği bir zaman sonra eyleme dönüşmüştür. Kullanılan tüfekler içerisinde belki de en beğenileni olan Martini-Henry, Winchester ve Schneider marka tüfeklerden, Tüfekhane-i Amire’nin 1880’li yıllarda ürettiği bilinmektedir (Bennett, 2018: 247). Yine 28 Haziran 1884 tarihli arşiv metninden anlaşıldığı üzere, Martini-Henry tüfeğinin üretimini gerçekleştirmek için alet-edevatın ithal edilmesine devam edilmiştir. Tüfek üretiminde bulunan şahmerdan ve çekiç tezgahlarının belirli bir alanda bulundurulması ve bu alanın demirhane içerisinde hazırlanıp inşa edilmesi yönünde karara varılmıştır. Söz konusu alet-edevat için hazırlanan alana yapılacak masrafın 61.824 kuruş olacağı ve bu miktarın aşılmayıp tasarruf kaidelerine uyulması gerektiği ilgili kişilerden beklenmiştir (BOA, İ.DH., K: 921, G: 73091).

Yerli tüfek, fişek ve beraberindeki malzemeleri üretmeyi birçok kez deneyen Osmanlı Devleti, bu amaç için makine ve bileşenlerini uygun bulduğu her noktada temin etmeye çalışmıştır. Martini-Henry, Revolver marka silahların çoğunun ithal edilmesi nedeniyle, bu silahların yerli olarak üretilmesi gayesi ortaya çıkmıştır. Bu amaca binaen, Tüfekhane-i Amire’de Martini-Henry ve Revolver marka silahların üretimini sağlayacak olan üretim

aletlerinin siparişi için fabrikatörlerle görüşülmüştür. Mevcut üretim kapasitesine dahil edilmek üzere şahmerdanlara mahsus alt ve üst kalıplar için 13 ton ağırlığında, her kantarı 62 şilinden 9 çelik, yine kantarı 62 şilinden olmak üzere 30,50 adet dört köşe çelik ve demirhane için gerekli olan ve de 70 ocağı idare edecek nitelikte 120 İngiliz lirası edere sahip bir körük alınabileceği değerlendirilmiştir (BOA, Y.MTV., K:15, G: 85).

Tophane-i Amire, bahsi geçen çeliklerin ve körüğün sipariş edilmesinde Londra Sefareti'nin aracılığını umarak, bu ihtiyaçların Tüfekhane-i Amire'ye dahil edilmesi için müsaade istemektedir. Yerli üretimi sağlamaya destek verecek olan bu alet-edevatın temini sonrasında ödeme kaynağı olarak Bank-ı Osmani adres gösterilmektedir (BOA, Y.MTV., K:15, G: 85). Diğer yandan yerli tüfek veya fişek üretimi için makine ve alet-edevatın ithal edilmesinin yanı sıra, dışardan getirilen ustaların da bu üretime dahil edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Martini-Henry tüfeklerinin yerli üretiminde bulunulurken, çoğunlukla yabancı ustalardan istifade edilmiştir. Bu konuda 21 Nisan 1888 tarihinde Osmanlı'nın Londra Sefareti, Tophane Müşiriyeti'ne bir tahrirat göndermiştir. Söz konusu tahriratın içeriğinde, yerli üretime destek verecek olan İngiliz ustalar hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Ustalardan Thomas Holl adlı kişinin, bu görevlendirme konusunda bazı çekincelerinin olmasından kaynaklı, kontratı imzalamada biraz geri durduğu yönünde malumat verilmiş, ancak sonuç itibarıyla hem Thomas Holl'ün, hem de diğer ustanın kontratı imzalamayı kabul ettikleri, Tophane Müşiriyeti'ne bildirilmiştir (BOA, HR.SFR.3., K: 348, G: 24).

Martin-Henry tüfeklerinden fazlaca satın alınması ve bu silahların yerli üretiminin de hedeflenmesi sonrasında sarf edilecek fişek miktarı da Osmanlı yetkilileri tarafından düşünülmeye başlanmıştır. Çünkü yeni sistem olan iğneli tüfeklerde tüfek başı kullanılan fişek miktarı da eskiye oranla iki katına çıkmıştır (Satış, 2011: 303). Fişek sarfiyatının fazla olmasından dolayı Osmanlı Devleti yetkilileri bazen direkt fişeği hazır olarak ithal etmiş, bazen de kovan ve kurşunu ayrı ayrı alıp fişek masraflarını azaltmayı hedeflemiştir. 24 Ocak 1876 tarihinde kaleme alınan tezkirede, 200 milyon kovanın 50.000 İngiliz lirası karşılığında Amerika'dan satın alınmasından bahsedilmiştir. Osmanlı askeri ve mali kurumları arasında devam eden yazışmalarda, her seferinde fişek veya bileşenlerini ithal etmektense bunların üretimini sağlayacak makinenin satın alınmasının daha makul olacağı şeklinde fikirler değerlendirilmiştir (MSB, ATASE, OSK., K: 13, G: 173).

Yerli fişek üretimi yukarıda da görüldüğü gibi gerçekten yapılmak istenmiş, ancak makinelerin temini ve üretime başlanmasının süre alacağı göz önünde bulundurularak mecburi olarak fişek siparişlerinin verilmesine devam edilmiştir (Satış, 2011: 303). Bir zaman

sonra yerli fişek üretiminin bir daha üzerine eğilen Tophane-i Amire, Amerika'dan fişek üretim makinası getirtmiştir. Üretim koşullarını makineye uygun hale getirmek adına Baruthane'de bir alan oluşturulmuştur. 1879 yılının Kasım ayında kaleme alınan arşiv belgesinde, satın alınmış olan fişek üretim makinasının üretimde bulunup bulunmadığının da üretim yerlerine sorulduğu görülmektedir (BOA, MB.İ., K: 57, G: 89).

Yerli üretimi sağlamak adına dışardan ithal edilmiş olan makinalarca üretilen silah ve mühimmatlar birçok yerde kullanılmıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti için yoğunlaşan savaş trafiğinde yerli üretimin orduya destek çıkması, mali ve askeri açıdan az da olsa bir nefes olmuştur. Üretimi yapılan tüfek ve mermiler, özellikle Rusya ile yapılmış olan savaşlarda askere yetiştirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan 3 Ağustos 1876 tarihinde kaleme alınan telgraftan, üretilmiş olan fişeklerin Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda da kullanıldığı anlaşılmıştır. Adı geçen savaşta kullanılmak üzere, "Bâb-ı Seraskerî Topçu Muhâsebesi" muhatap alınarak bir bilgilendirme yapılmıştır. "22 Temmuz 1292 târîhli Fişekhâne i'mâlâtından 700 sandık Martini-Henry ve 74 sandık büyük çaplı 1.256 sandık küçük çaplı fişek sandıklarını ahz etmiş olduğumu arz ederim" şeklindeki telgraf içeriğiyle, yerli üretimin Osmanlı savaşlarında sahada olduğu göz önündedir (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 187).

Osmanlı tarafından yerli olarak üretilen veya diğer ülkelerin de üretmiş olduğu fişeklerin tür ve çeşitleri zaman içerisinde bir gelişim kaydetmiştir. İlk etapta genel anlamda kağıt sargılı (boxer) ve teneke fişekler kullanılmışken, daha sonralarda daha dayanıklı ve birçok defa kovarı kullanılabilen fişeklerin üretim ve kullanımına geçilmiştir. Yukarıda bahsedilen Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda bu konuya yakın bir değerlendirmede bulunulmuştur. Savaş esnasında Edirne'de bulunan Mîrlivâ Raşid Paşa'ya gönderilen telgrafta, Martini-Henry tüfeği haricinde kullanılan diğer iğneli tüfeklerin fişeklerinin boxer ve metalik olarak iki çeşit halinde bulundukları bilgisi paylaşılmıştır. 27 Haziran 1876 tarihinde yazılan ihtar mahiyetindeki bu telgrafta, kullanılan iğneli tüfekler için boxer ve teneke fişeklerin de uygun olacağı, kullanılmalarında bir sakıncanın bulunmadığı hatırlatılması yapılmıştır (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 141).

Yerli tüfek ve fişek üretiminde zaman içerisinde mesafe kat eden Osmanlı Devleti, savaşlar esnasında tüketimi fazla olan Martini-Henry tüfeğine yönelik üretim oranını artırmayı hedeflemiştir. Önceki paragraflarda bahsedilen Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'na tekabül eden dönemde fişek üretimi temposunun yükseldiği görülmektedir. Martini-Henry tüfeklerinde kullanılmak üzere üretilen fişeklerin, aralıksız olarak üretilmesine gayret edilmiştir. Öyle ki geceleri fener ışığı altında Martini-Henry fişeği üretmek için askeri ve idari

makamları arasında boş kovan tedariki için yazışmalar gerçekleşmiştir (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 170).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin yerli tüfek-fişek üretimine geçmesinde bazı sebepler vardır. Öncelikle ithal tüfek ve fişegin mali açıdan Osmanlı Devleti için bir yük olması, bu sebeplerin başında gelmektedir. Bir diğer neden olarak da Providence Tool Kumpanyası'nın Osmanlı'ya tüfek göndermede isteksiz davranması sayılabilir. Bu durumun ortaya çıkmasında da Osmanlı Devleti'nin şirkete ödemede bazı gecikmelerde bulunması bir etkindir. Diğer yandan sürekli bir savaş durumu yaşayan Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlı bir şekilde sürekli tüfek ithalinde bulunması, devleti önü alınmaz mali bir sıkıntıya sokmuştur (Bennett, 2019: 4).

2.7. Osmanlı Silah Pazarında Alman Etkisi

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Fransa gibi devletlerin düşmanca tavırlarıyla karşı karşıya kalınca, Almanya'yı yanında müttefik olarak görmüştür (Eralp, 1993: 133; Şafak, 2003: 144). Siyasi anlamda yalnızlaşan Osmanlı Devleti, uluslararası arenadaki bu yalnızlığını Almanya ile gidermeye çalışmış, Almanya'nın ise bu ilişkide ekonomik çıkarı söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti, askeri alanda 1870'lerden sonra aşağı yukarı tamamen ABD ile temasta bulunuyorken, yüzyılın sonlarına doğru iyiden iyiye Almanya ile ilişkileri kuvvetlendirmiştir (Sander ve Fişek, 1977: 17-18).

Karşılıklı çıkar ilişkileri çerçevesinde müttefiklik durumunun başlamasında II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti ve sonrasında Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden bazı imtiyazları koparması, siyasi ve ekonomik anlamda sıkı bir yakınlaşma dönemini iki devlete yaşatmıştır. İzmit-Ankara, Anadolu-Bağdat demiryollarının Almanlar tarafından döşenmesi, iki ülke arasında askeri antlaşmaların yapılması, bu yakınlaşmaya ivme kazandırmıştır (Aydın ve Zorlu, 2015: 741). Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda Almanya'yı tercih etmeye başlaması sonucunda iki devlet arasında silah ticareti gün be gün artmaya başlamıştır (Mete, 2012: 49).

Henüz olgunlaşma aşamasında olan bu ilişki neticesinde Amerikan yapımı silah markalarının yerini Alman menşeli silahlar almaya başlamış, bu kez Osmanlı ordusunda Alman yapımı askeri unsurları görülmeye başlanmıştır (Gövez, 2022: 88). II. Abdülhamit döneminde Almanya ile silah ticareti en üst seviyeye çıkmış, Osmanlı'nın ABD gibi devletlerle yaptığı silah ticareti hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır. Almanya'nın yoğun siyasi diplomasisi, II. Abdülhamit'in Almanya ile kurmak istediği siyasi ve askeri ilişki,

Alman askeri uzmanların Alman silahlarını Osmanlı askeri çevrelerine beğendirme gayretleri neticesinde Osmanlı'nın askeri müttefiki değişmeye başlamıştır (Mete, 2012: 50-53).

Almanya, Osmanlı'nın silah ithalatını çokça yaptığını görmüş ve bu durumdan nemalanmak istemiştir. Osmanlı Devleti'ni kendi silahları için bir pazar olarak gören Almanya, zaten var olan müttefiklik ilişkilerini de kullanarak istediğini almıştır (Eralp, 1993: 133). Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan silah alımı, ilk olarak top bataryalarının ithali üzerinden gerçekleşmiştir. 1861 yılında ilk kez Alman Krupp firmasından sahra topu satın alınmıştır. Alman ordu sistemini çokça beğenen Sultan Abdülaziz döneminde Krupp firması ile top alım satımı bir hayli gerçekleşmiştir (Mete, 2012: 48-49).

Osmanlı Devleti tarafından silah ithali düşünülürken; 1886 yılında Martini-Henry, Hotchkiss, Mannlicher gibi çeşitli tüfeklerin denemesi yapılmıştır. Doğal olarak Almanların da Osmanlı silah piyasasında yer alabilmesi için Alman marka silahların görücüye çıkması gerekmiştir. Bu ortamda ortaya çıkıp boy gösterecek olan Mauser Şirketi'nin tüfekleri olmuştur. Yapılan deneme atışlarından sonra Alman menşeli Mauser (mavzer) tüfekleri Osmanlı yönetiminin beğenisini kazanmıştır (Bennett, 2018: 248). Bu deneme atışları sonunda 1887'de Mauser ve Loewe firmalarına 500.000 tüfek, 50.000 filinta sipariş edilmiştir (Eralp, 1993: 133; Bennett, 2018: 248; Mete, 2012: 53). Osmanlı Devleti'nin verdiği tüfek siparişi üzerine Mauser ve Loewe adlı şirketler hızla tüfek üretimine başlamışlardır. Alman silah üretim yerlerinde başka bir ülke için üretilen silahlara o ülkenin ismi verildiğinden, Osmanlı'ya satılacak tüfeklere de "Türken Mauser" (Türk mavzeri) denmiştir (Mete, 2012: 55-56). Osmanlı Devleti ve Almanya arasında oluşan ticaret ilişkisi sonucunda Alman Krupp ve Mauser şirketleri, Osmanlı top ve tüfek piyasasının en önemli aktörlerinden olmuştur (Aydın ve Zorlu, 2015: 741; Şafak, 2003: 144-145).

Osmanlı Devleti'nin 500.000 adet tüfek, 50.000 adet de filinta sipariş etmesi sonrasında, Alman silah şirketleri ile Osmanlı yönetimi arasındaki askeri ticaret artarak devam etmiştir. Osmanlı'nın bahsi geçen tüfek ve filinta siparişi sonrasında 1890 yılında ikinci bir siparişi daha olmuştur. 1890 yılında Osmanlı Devleti'nin satın almaya karar verdiği tüfek, önceki modelden çap olarak küçük olduğu için kullanımı daha kolay olmakla beraber daha etkili olarak üretilmiştir. Bu nedenle önceden sipariş edilen ve henüz üretimi devam eden 500.000 adet tüfegın 280.000'inin 1890 model olması istenmiştir. Mavzer tüfeklerinin teknolojik üstünlüğü nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından çokça beğenildiği aşıkardır. Bu nedenle 1893 yılında üretilen 1893 model tüfekten 201.000, 1903 model tüfekten 200.000 adet sipariş edilerek Osmanlı ordusunda Alman menşeli tüfeklerin sayısı hayli miktara ulaştırılmıştır. Son olarak Osmanlı Devleti, 1905 model karabina tüfek siparişini Alman silah firmalarına

vermiştir. Bu tüfek daha küçük ebatta olması nedeniyle daha rahat bir şekilde kullanılabilmiştir. Yapılan son tüfek siparişi ile Osmanlı Devleti yaklaşık 1.000.000 adet tüfeğin ithalini Almanya'dan gerçekleştirmiştir (Mete, 2012: 57-62).

Görsel 2.7. 1887 Model Türk mavzeri (Mauser) (**Kaynak:** Mete, 2012: 160)

Osmanlı Devleti silah envanterine Alman menşeli tüfeklerin girmeye başlaması ile Martini-Henry tüfeklerinin sonunun geldiğini söylemek doğru olmayacaktır. Osmanlı Devleti ve ABD arasında silah ticaretinin XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de devam ettiği söylenebilir (Şafak, 2003: 145). Henüz Mauser tüfeklerin kullanımının tam olarak bilinmemesi ve bu tüfeklerin orduya dağıtımının tam olarak yapılmamasından kaynaklı olarak özellikle Martini-Henry tüfeği ve diğer tüfeklerin kullanımına devam edilmiştir. Hatta Martini-Henry tüfeğinin üretimi de bir süre Osmanlı tarafınca devam ettirilmiştir (Bennett, 2018: 249).

Mauser tüfeklerinin kabulünün başlaması ile yukarıda da belirtildiği gibi bir süre eski silahların kullanımı devam etmiştir. Osmanlı ordusunun silah envanteri değişmeye başlamış olsa da yapılan bazı askeri faaliyetlerde hala Martini-Henry ve diğer tüfeklerin kullanımı söz konusu olmuştur. Örneğin 1897 yılında patlayan Türk-Yunan Savaşı'nda Osmanlı askerlerinin elinde Martini-Henry tüfeği bulunmaktadır. Bu savaştan sonra Mauser tüfeklerin ordu içindeki sayısında artış yaşanmıştır. Mauser tüfeklerinin Osmanlı kuvvetleri arasında kullanımı artmaya başlayınca, Martini-Henry ve diğer model tüfekler ikinci safha askerlerine verilmiştir (Bennett, 2018: 249).

Osmanlı Devleti'nin harp teknolojisinde en ön safta yer alan tüfeklerin zamanla Almanlaşmaya başlaması ile eldeki Martini-Henry tüfekleri için de bir dönüşüm vaktinin geldiği durumlar yaşanmıştır. Zira 1910'lu yıllardan sonra Martini-Henry tüfekleri, Mauser tüfeklere dönüştürülmeye başlanmıştır (Bennett, 2018: 249-252; Bennett, 2019: 7).

Osmanlı'da Martin-Henry tüfeklerinin dönüştürülmesi işi, arşiv metinlerine de yansımıştır. Bu konuda askeri bir yetkilinin, Martini-Henry tüfeğinin Mauser tüfek sistemine dönüştürülmesi ile alakalı üst makamlara maruzatı örnek gösterilebilir. Söz konusu maruzatta ilgili görevli, "...Martini-Henry tüfeklerinin namlularıyla kundak mafhillerini beheri yetmiş

beşer guruşa mavzer sistemine tahvîl ettirmek hakkındaki ma'rûzâtıma henüz bir gûne fermân-ı hümayunları şeref-sâdır olmadı..." diye kendisine tüfeklerin mekanizma değişikliği talebine dönüşte bulunulmadığından yakınmaktadır. Askeri görevli maruzatında, eldeki 400.000 bin adet Martini-Henry tüfeğinin mekanizmasının Mauser tüfek mekanizmasına dönüştürülmesi ile az bir masrafla çok etkili tüfeklere sahip olunabileceğinden bahsetmiştir. Yine görevlinin, Fransa'dan gelebilecek ustalar için üretim tezgahları ayarlanarak gözetim altında mekanizma değişikliği yapılabileceği yönünde fikri de söz konusudur (BOA, Y.PRK.ASK., K: 92, G: 68).

Süreç içerisinde eldeki Martini-Henry tüfekleri Alman Mauser tüfeklerinin yapısına benzer kılınarak kullanılmış; dönüşüme uğrayan Martini-Henry tüfeklerinin 1911-1912 Osmanlı-İtalya Savaşı, 1912-1913 I. Balkan Savaşı ve 1914-1918 I. Dünya Savaşı gibi savaşlarda da varlığını sürdürdüğü görülmüştür (Bennett, 2018: 249-252; Bennett, 2019: 7).

2.8. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Martini-Henry Tüfeği

Rusya, Kırım Savaşı'nda yaşamış olduğu kaybı telafi etmek, "Panslavizm"i gerçekleştirmek adına Balkan uluslarını sürekli Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır. Bu doğrultuda 1875 yılında Bosna'da Osmanlı'ya karşı bir isyan başlamıştır. Çıkan Bosna İsyanı'na dahil olup bu isyana yardım eden Sırp ve Karadağlılar, Osmanlı Devleti karşısında mağlup olmuştur. Mağlubiyet yaşayan Sırp Prensi Ruslardan yardım istemiş, Ruslar da tarafların ateşte bulunması için Osmanlı Devleti'ne ultimatom göndermiştir. Rusya öncülüğünde hazırlanan Londra Protokolü (31 Mart 1877), Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaa için yerine getirmesi gereken ıslahatları kapsamaktaydı. Sunulan protokolün Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi ile Rusya, uygun zemini hazırlamış bulunduğu Osmanlı Devleti'ne 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilan etmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 116-117).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin uzun bir süredir ilişki içerisinde bulunduğu Rusya ile yaptığı savaşlardan sonuç olarak en kötüsüne sahiptir (Bennett, 2018: 229). XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yapılan ve genel olarak yenilgi ile sonuçlanan savaşlardan bir nebze olsun galip olabilmek adına, Osmanlı Devleti'nin askeri alanda ıslahat yaptığına ve gerçekleştirdiği silah ithalatı nedeniyle maddi külfet altına girdiğine yukarıda değinilmiştir. Yapılan bunca savaştan biri olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin yaptığı askeri yatırımların karşılığını az da olsa aldığı söylenebilir (Gövez, 2022: 87). Bu savaş öncesinde, yani 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan silah ve beraberindeki malzemeleri alması ile ilgili engeller hükümetlerce kaldırılmıştır. 1877-1878

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başında ve sonrasında, Amerika'dan binlerce Martini-Henry ve Winchester tüfeği sipariş edilmiştir (Köprülü, 1987: 935).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, silahın ve askerin niceliğine bakıldığında Rus tarafının üstün olduğu görülmektedir. Buna karşın silahların kalitesinde Osmanlı'nın daha iyi bir konumda bulunduğu söylenebilir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 118). Savaş öncesinde Osmanlı ordusunun elinde çeşitli marka ve modellerde tüfekler görülmektedir. Winchester, Schneider, mitralyöz, ağızdan dolmalı kapsüllü tüfekler, Revolver ve Martini-Henry cinsinden tüfekler bu çeşitliliği oluşturmuştur (Karagül, 2020: 15).

Savaş öncesi yapılan hazırlıklarda, çeşitli sınıflardaki Osmanlı askerlerine “315 bin Martini-Henry tüfeği, 325 bin Schneider tüfeği, 39 bin Winchester tüfeği ve 21 bin tabanca dağıtıldığı bilinmektedir.” (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 119). Rus kuvvetleri ile çarpışacak olan ve Erzurum'da bulunan IV. Ordu'da ise silahların durumu şu şekildedir: “12 Nisan 1877'de tüfek mevcudu; 7.920 Martin, 44.878 Schneider ve 2.141 Winchester filintası ile 2.121 tabanca, 58 kapsüllü tabanca ve 1.919 adet kılıçtan ibaretti. Ayrıca depolarda 4.656 adet ağızdan dolma şeshane tüfeği mevcuttu.” (Topdağı, 2017: 51). “Savaşın başında Rusların 247.130 adet Berdan, 383.382 adet Krenk ve 113.317 adet Karle tüfeğine sahip oldukları ve depolarında ayrıca 230 bin Berdan tüfeğinin olduğu görülmektedir” (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 119).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Anadolu cephesinde Rusların elinde bahsi geçtiği gibi Berdan ve Krenk tüfekleri mevcuttur. Bu cephedeki Kars'ta, 29 taburlu Osmanlı askerinin altısında Martini-Henry tüfeği, tabur başı 220 sandık cephane; kalan 23 taburda da Schneider model tüfek, 360 sandık cephane bulunmaktaydı. Yine aynı yerde bulunan 560 kişiden oluşan süvari grubunun elinde de Winchester tüfekleri mevcutta bulunmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı, kullandığı Winchester ve Martini-Henry tüfekleri için mühimmat tedariki sağlamaya çalışmıştır. Özellikle Tophane-i Amire, Martini-Henry tüfekleri için fişek yetiştirmekte güçlük yaşamıştır. Tophane tarafından Martini-Henry tüfekleri için üretilen fişeklerin, kullanılan mühimmatın binde birini zor karşıladığı, Tophane Meclisi mazbatasında belirtilmiştir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 119-126).

Bazen savaş şartlarında oluşan mühimmat ihtiyacını cevaplayabilmek adına fişeklerin sirkülasyonu belirli merkezler arasında yaşanmıştır. Bu duruma örnek olarak 13 Ekim 1877 tarihinde, Gazi Osman Paşa'nın askeri mercilere gönderdiği telgraf gösterilebilir. Paşa'nın telgraftaki isteğine binaen 300 sandık Remington cephanesi ile 200 sandık Winchester ve 1.000'er sandık Martini-Henry ve Schneider fişekleri İkinci Sanayi Alayı'nda bulunan Mehmed Ağa adlı teğmene teslim edilip, Orhaniye diye belirtilen mevkie gönderilmiştir

(MSB, ATASE, ORH, K: 31, G: 31). Mühimmat ihtiyacını yansıtan yukardaki örnek gibi Erzurum’da da söz konusu eksiklik hissedilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda en şiddetli çatışmaların yaşandığı yerlerden biri olan Erzurum ve çevresinde fişek ihtiyacını Erzurum Kumandanı Hasan Tahsin Paşa, çektiği telgrafta, “Derkâr olan lüzûm-ı ‘âcile mebnî on bin sandık Henry Martini ve on bin sandık iğneli tüfeği cephânesinin Dersa’âdet’ten bildirilip sür’at-i irsâl husûsuna müsâ’ade buyrulması ‘arz ve istîzân olunur” şeklinde ifade etmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 34, G: 151).

Görsel 2.8. Gazi Osman Paşa’yı temsil eden bir çizim (Kaynak:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-osman-pasa> (Erişim Tarihi: 21.10.2025)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Osmanlı Devleti için fazlaca kıymeti olan ve etki derecesi yüksek Martini-Henry tüfeklerinin mühimmat tedariki için, askeri ve idari makamlar arasında muhabere gerçekleşmiştir. 8 Ağustos 1877 tarihinde Edirne İdare Meclis-i Riyaseti’ne çekilen telgrafta, Osman Nuri Paşa’nın fırkasında bulunan ve Sofya’ya doğru hareket edecek olan askeri trene yüklemesi için Yüzbaşı Süleyman Ağa’ya 1.000 sandık Martini-Henry fişeginin teslim edildiğinden bahsedilmiştir. Adı geçen tüfeğe ait mühimmatın yüklü olduğu askeri trenin, Edirne’ye kavuşması ile Yüzbaşı Süleyman Ağa’nın, söz konusu cephaneyi memur alay emini Hüseyin Ağa’ya teslim etmesi bildirilmiştir. Cephanenin korunması amacı ile vagonların asker eşliğinde ivedi olarak Sofya’ya gönderilmesi hususu rica edilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 45, G: 14).

Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı için tüfek, mühimmat ihtiyacını tamamlama gayretinin yanı sıra, asker sayısındaki noksanlığı giderme çabası da söz konusu olmuştur. 15 Mayıs 1877 tarihinde Tophane-i Amire'ye gönderilen yazıda, vatan muhafazası için kura usulüyle İstanbul ve diğer vilayetlerden asker toplanacağı bildirilmiştir. Bu usulle seçilecek askerler ve seçilmiş olanlardan bir ihtiyat sınıfının oluşturulması planlanmıştır. Öte yandan gerçekleşen bu seçimlerle oluşacak askeri gruplara ve mevcutta bulunan askerlere çok acil bir şekilde mühimmatın sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur (BOA, HR.SYS., K: 1233, G: 10).

Asker konusundaki eksikliklerin giderilmesine değinilen arşiv belgesinin devamında, Tophane-i Amire kontrolünde, tüfek üretim yerlerinde ivedi olarak eldeki silahların temizlenmesine girişildiği bilgisi verilmektedir. Diğer yandan Avrupa'dan Springfield marka tüfeklerden ilk etapta 70.000 adedin satın alındığı, ikinci olarak da 20.000 adedin sipariş edilerek Rusya karşısında askeri envanterin çoğaltılmak istendiği malumatına değinilmiştir. Bu siparişlerin yanı sıra mevcutta bulunan 20.000 adet tüfeğin de imalathanelerde temizlenmesi ile toplamda kullanıma hazır 110.000 tüfeğin elde bulunduğu belirtilmiştir (BOA, HR.SYS., K: 1233, G: 10).

İncelenen arşiv belgesinde asker ve tüfek ihtiyacı ile ilgili değerlendirmelerde bulunulduktan sonra, Osmanlı askerinin mühimmat konusundaki sıkıntısının giderilmesine çalışıldığı görülmüştür. Bu hususta Martini-Henry tüfekleri için 50.000.000 adet fişegin Amerika'dan sipariş edilmesine karar verilmiş olup, aynı miktarda fişegin de İngiltere'den istendiği belirtilmektedir. Osmanlı askeri makamları, mühimmat noksanlığını sadece ithalat ile örtmeyeceğinin farkında olduğundan yerli fişek üretiminin de üstünde durmuştur. Bu amaçla üretim yerlerinde günlük 50.000 Martini-Henry fişeginin üretilmesi sağlanıyorken, Schneider tüfekleri için ise günlük 120.000'lik fişek üretim kapasitesi, 150.000'e çıkarılmıştır (BOA, HR.SYS., K: 1233, G: 10).

Osmanlı ile Rusya arasında cereyan eden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın önemli isimlerinden biri olan Osman Nuri Paşa'nın mühimmat tedariki ile ilgili göndermiş olduğu telgraflardan biri üzerine Seraskerlik makamına telgraf çekilmiştir. Telgrafta, beşer bin sandık metalik ve boxer ve iki bin sandık Martini-Henry cephanesiyle, altı ve dört funtluk Krupp topları cephanesinden 5.000 atımlık olanlarından Plevne'ye aldırılmak üzere Sofya'ya gönderildiğinden bahsedilmiştir. Bu gönderim sayesinde Plevne'de Osman Nuri Paşa'nın mühimmat eksikliğinin tamamlanmasına çalışılmıştır (MSB, ATASE, ORH, K: 7, G: 113).

Benzer olarak Plevne'ye destek olması amacıyla Selanik'te toplanıp hazırlanmış olan yardımcı süvari askerlerinin donatılması amacıyla da askeri merciler arasında yazışmalar

gerçekleşmiştir. Söz konusu yardımcı kuvvetlerin süvari olması nedeniyle onların at üstünde silahları rahat kullanabilmeleri adına, filinta türünden silahlarla donatılması uygun bulunmuştur. Hazırda bekletilen bu askerler için 380 adet Martini-Henry tüfeği talep edilmiştir. Yalnız bu askeri grubun miralay Sadık Bey'in Filibe'ye gelerek henüz kendi alayına bir cephane veya tüfeğin verilmediğini belirtmesi üzerine hatırlatma mahiyetinde yeni bir telgraf Seraskerlik makamına çekilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 24, G: 68).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı süresince Martini-Henry tüfekleri ve mühimmatı ile ilgili önemli miktarlarda alımlar Amerika'dan yapılmıştır. Savaşın ilk yılında; Amerika'dan Martini-Henry tüfeği ve mühimmatı ve Winchester tüfekleri için 4.528.908 dolar ödeme yapılmıştır. Bu rakam, Osmanlı'nın Amerika'dan yapmış olduğu ithalatın %97.03'lük kısmının silah ticareti olduğunu gözler önüne sermektedir (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 128).

Her ne kadar genel anlamda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti için bir mağlubiyet ile sonuçlanmışsa da, savaşta Rus ordusuna karşı silah teknolojisi bakımından üstün olan Osmanlı ordusu düşmana epey bir zayıt verdirmiştir (Gövez, 2022: 87). Özellikle Martini-Henry/Peabody-Martini tüfeklerinin uzun menzilli ve seri atış kabiliyeti, Ruslara karşı yapılan başarılı mücadelede ön planda olmuştur (Bennett, 2018: 246). Martini-Henry/Peabody-Henry tüfeği ve de Alman Krupps toplarının Rus silahlarından üstün olduğu dönemin şahitleri tarafından ayırt edilmiştir (Dinç, 2021: 311). Sonuç itibarıyla Plevne muhasarasının uzun sürmesi üzerine lojistik olarak yetersizlik yaşamaya başlayan Osman Paşa, bir yarma harekatı yapmış, bu girişim sonucu yaralanıp esir düşmüştür. Osman Paşa'nın Plevne savunması, yerli yabancı tüm kesimlerce takdire şayandır (Gencer, Örenç ve Ünver, 2008: 132)

Savaş başlarken kısa sürede İstanbul'a dayanma düşüncesi Rusların hedefi olmuştur. Ancak başarılı "Plevne Savunması" sayesinde bu hedef, beş ay gibi bir süre ertelenmiştir. Osman Paşa'nın kurduğu savunma sistemi, yapılan üç büyük saldırıya karşı durabilmiştir (Bennett, 2018: 230). Özellikle Plevne savunmasında Osman Paşa'nın askerlerinin elindeki Martini-Henry ve Winchester silahları ve de Paşa'nın başarılı yönetimi sayesinde saldırılar püskürtülebilmiştir (Gövez, 2022: 87).

2.9. İstiklal Savaşı'nda Martini-Henry Tüfeği

Kurtuluş Savaşı'nda işgal güçlerine karşı asker ve halkın bütünleşmesi ile mücadele edilmiştir. Bu mücadelede halkın askeri kuvvetlere desteği yadsınamayacak bir gerçektir. Kurtuluş Savaşı devam ederken askeri kuvvetlerin teçhiz edilmesi ve lojistiğin sağlanması

adına belirli güzergahlar takip edilmiştir. Bu önemli geçiş yerlerinin başında İnebolu Limanı'ndan başlanan, Kastamonu Bölgesi'nden Ankara ile noktalanın “İstiklal Yolu” yer almaktadır. Takip edilen bu yol sayesinde cephelere askeri silah ve teçhizatları ulaştırılmıştır. Birçok türden silah, mühimmat ve cephanenin askeri ve sivil çevrelerce sevkiyatının yapıldığı bu yol sayesinde işgal kuvvetleri ile başarılı mücadeleler verilebilmiştir. Sevkiyatı yapılan birçok türden silah içerisinde tez konusuyla alakalı olan Martin-Henry tüfeğı de bulunmaktadır. I. İnönü Savaşı ve Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın devam ettiğı süreçte taşınan birçok silah ve mühimmatın içerisinde 46 adet Martini-Henry taklidi, 1 tane kısa Martini-Henry, 2 tane Martini-Henry tüfeğinin yanı sıra; 94 tane bu tüfeğıe ait süngü ve 20 tane de kasatura bulunmuştur (Özlu, 2019: 14-15).

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Batı Anadolu'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Gerçekleşen bu işgal durumuna tepki olarak bölgede bazı idari ve askeri çevreler örgütlenmeye başlamışlardır. Söz konusu kişilerin halkı ve dağlarda eşkıyalık yapan efeleri örgütlenme çabaları sonucu Yunanlılara karşı silahlanma başlamıştır. Gerçekleşen bu çaba sonucunda 250 adet Martini-Henry ve 100 adet Mauser tüfeğinin tamiri yapılip kullanıma hazır hale getirilmiş ve halka dağıtımı yapılmıştır. İzmir Ödemiş'te Yunan işgalini ve işgalin kendilerine doğru ilerlediğini duyan halk, içinde Martini-Henry tüfeğinin de olduğı her türlü ateşli ve ateşsiz silahla donanmıştır. Ödemişlilerin cansiperane bir şekilde Martini-Henry tüfekleri ile Yunanlılara karşı muharebeleri olmuştur (Özcan ve Güneş, 2019: 84-94).

3. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN OSMANLI SOSYAL HAYATINA YANSIMALARI

3.1. Osmanlı Devleti’nde Firarilik ve Eşkîyalık Üzerine Genel Bir Değerlendirme

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde tüfek kullanımı orduda genel itibarıyla yayılış göstermiştir. Tüfekler her ne kadar Osmanlı ordusunun savaş meydanlarında üstün gelmesini sağlasa da; bu tüfekler, halkın eline geçince ayrı bir tehdit halini almıştır. Zira gerçekleşen Celali İsyanları’nın en büyük dayanağı bu tüfeklerin eşkıyanın elinde bir güç unsuru olarak bulunmasıdır (İlgürel, 2011: 301-302). Osmanlı Devleti’nde, ordunun kullanımı haricinde halkın silah ile tanışmasının ortaya çıkarabileceği çeşitli sorunlar sosyal ve idari anlamda aşıkardır (Çoruhlu, 1993: 7).

Görsel 3.1. *Aydın'da hapsedilmiş olan bazı eşkıyaların toplu fotoğrafları*

(Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Ateşli silahların ordularda kullanılması sonrası, Osmanlı Devleti de zamanla tüfek kullanan Saruca, Sekban, Tüfekci gibi gruplar kurmuştur. Yalnız bu gruplarda bulunan askerler asker kökenli olmayıp sefer dönemlerinde eyaletlerden toplanan atış yapabilen sıradan halktı. Önemli bir nokta şudur ki, savaşların bitiminde halkın elindeki bu tüfeklerin Osmanlı Devleti için bir risk oluşturmaktadır. Zira bu kişiler, savaş sonrası bu silahlarla eşkıyalık faaliyetleri, Celali İsyanları gibi durumlara sebebiyet vermişlerdir (Çelik, 2023: 38-39). Bu haliyle yaşanan karmaşa ortamı Osmanlı Devleti için artmış, seferler için

görevlendirilmiş olan silahlı halkın sefer dönüşünde bir tehdit unsuru olması kaçınılmaz hale gelmiştir (Ágoston, 2023: 73-74).

Osmanlı Devleti’nde yerli tüfek üretimi gerçekleştirmek için imparatorluğun belli başlı yerlerinde tüfek üretim merkezleri olan Tüfekhaneler kurulmuştur. Tüfek üretiminin devlet kontrolünde olması ve de sadece devlet tarafından tüfek üretiminin yapılması dikkat edilen bir mevzudur. Devletin tüfekhaneleri haricinde bazı özel tüfek üretim atölyelerinin bulunması, istenilen bir durum değildir. Çünkü özelde üretilen tüfekler ve kaçakçılık yoluyla elde edilen tüfekler, halkın silahlanmış olmasını ve bir isyan tehlikesinin olma ihtimalini doğurmaktadır (Eralp, 1993: 127).

Osmanlı Devleti yetkilileri, ateşli silahların hızla yayıldığını görünce, böylesi güçlü bir silahın olası sonuçlarını öngörerek halkın tüfek taşımalarını yasaklamıştır. Daha sonraları ise mülki amirlerce eşkıyalık teftişleri yapılmış ve silah teftişleriyle halkın silahlanması önlenmeye çalışılmıştır. Zira tüfeğin halkın eline geçmesi demek, Celali İsyanlarının patlak vermesi demektir. Bu konunun önemini hassas bir şekilde izleyen Osmanlı yetkilileri, çıkardıkları fermanlarla sadece yetkili kişilerin tüfek taşıyabileceklerini belirtmişlerdir (İlgürel, 2011: 302-303). Bu konuda temkinli olan Osmanlı yönetimi, çıkarılan fermanlar ve gerçekleştirilen denetimlerle halkın silahlanmasının önüne geçmek istemişse de bir türlü kesin çözüme varamamıştır (Eralp, 1993: 127).

Eşkıyalık Arapça “şaki” kelimesinden türemiştir. “Şaki”, Kamus-i Türki’de “*bed-bahd, bed-faal, bed-girdar, haylaz, habis, kuttâ-ı tarîk, serkeşlik vadisine sapan adam*” diye açıklanır. “Şaki”nin çoğulu olan “Eşkıya”nın da yine sözlükteki karşılığı “*bahtsız, fena hareketli, haydut, yol kesen*”dir (Saylan, 2018: 64). Kötü niyet taşıyan, halkın yolunu keserek canına ve malına kasteden kişilere İslam tarihinde “yol kesen” anlamında harrâbe ya da kuttâu’t târik denilmiştir (Kesgin, 2023: 99-100).

Osmanlı, toplumsal düzeni bozan kişilere şaki veya çoğulu eşkıya diye bir isimlendirmede bulunmuştur (Kesgin, 2023: 99-100). Toplumda asayiş problemleri doğuran eşkıya eylemlerine karşı devletin çözüm arayışları olmuştur. Çözüm arayışları sonucunda Tanzimat Fermanı’ndan sonra 1840 yılında Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur (Sönmez, 2006: 200). Teşkilat, yerine getirdiği sorumluluklar gereği polis ve jandarmanın yerini tutarak bu teşkilatların Osmanlı’da kurulmasına temel oluşturmıştır (Akkaya, 2024: 2). Süreç içerisinde 1870’lerden sonra Zaptiye Teşkilatı yerine Jandarma Teşkilatı’na geçiş söz konusu olmuştur (Sönmez, 2007: 2862). Fransızcada “Gendermerie” diye ifade edilen jandarma, Farsçada silah anlamındaki “can” ve tutan manasında olan “dâr” kelimelerinin birleşimi sonucu oluşmuştur.

Zaman içerisinde Türkçede kullanımı ise “candarma”, “cenderme” şeklinde değişiklik göstermiştir (Kesgin, 2023: 99-100).

XVIII. ve XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde siyasi ve askeri gerilemeye bağlı olarak başlayan bazı çözümler neticesinde sosyal alanda bazı boşluklar meydana gelmiş, ülke içerisinde eşkıyalık ve zorba durumlarıyla hemen her an karşı karşıya kalınmıştır (Kesgin, 2023: 103-104). Nitekim savaşların uzun sürmesi, halktan alınan ağır vergiler, adam kayırma, liyakatsizlik ve rüşvet alımlarının fazlaca artması, halkta devletin adalet ve emniyeti sağlayamayacağına dair oluşan algı, bazı devlet yöneticilerinin umduğunu bulamayıp devlete küsmesi gibi nedenlerden kaynaklı olarak eşkıya ve çetecilik olgusu başlamıştır (Ünver, 2018: 109). Hiçbir sınıf, zümre, yer ve zaman farkı gözetmeksizin eşkıyalar halka ve devlete zarar vermiştir (Kesgin, 2023: 103-104).

Birçok nedenden kaynaklı olarak ortaya çıkan eşkıyalık olgusunun önüne geçmek, Osmanlı yönetiminin en önemli mücadele sahası olmuştur. Özellikle ekonomik anlamda darboğaz yaşayan halkın mustarip olduğu eşkıyalık hareketlerine engel olunmasıyla toplumsal düzen yeniden tesis edilebilir, ekonomik rahata kavuşulabilirdi. Devletin başvurduğu türlü tedbirlere rağmen eşkıyalık hadiseleri sürekli vuku bulmuştur (Aktaş ve Yaşar, 2017: 4). Öyle ki XX. yüzyıla gelindiğinde yaşanan I. Dünya Savaşı sonrası harap olmuş bir devlette eşkıyalık hareketlerinin yaşanması artık normal bir hale gelmiştir (Kesgin, 2023: 103-104).

I. Dünya Savaşı, dünya genelinde olduğu gibi Osmanlı Devleti için de adeta bir yıkım olmuştur. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde özellikle ekonomi konusunda yaşadığı sorunların üzerine bir de “Cihan Harbi’nin” başlamış olması, hem devlet yönetimini hem de halkın kendisini iyice içinden çıkılmaz bir hale bürümüştür (Yaşar, 2016: 6). Çıkan harbin etkisi ile silah altına alınan jandarmanın asayiş problemlerinin olduğu yerlerden çekilmesi sonrasında eşkıyalık olaylarında artış yaşanmıştır (Aktaş ve Yaşar, 2017: 16). Bu dönemde firarilik¹ olgusu da üst seviyeye çıkmıştır (Yaşar, 2016: 8-16).

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla 2.873.000 kişi silah altına alınmıştır. Çeşitli nedenlerden dolayı bu rakamda, savaşın sonlarına doğru 300.000-500.000 arasında bir azalma yaşanmıştır. Açlık, giysi yetersizliği, savaşın bitmeyeceğine dair oluşan ümitsizlik, askerin aile ve memleket özlemi gibi nedenlerden dolayı belirtilen aralık miktarınca askerlikten firar durumları yaşanmıştır (Yaşar, 2016: 8-16). Gerçekleşen firarları hem Müslüman hem de Gayrimüslim askerler yapmıştır. Firarların sonucunda bu askerlerin peşine düşülüp firarilerin

¹Firar, bir askerin sevk olunduktan sonra birliğine teslim olmaması, altı günden fazla izinsiz olarak birliğinde bulunmaması durumunda oluşan kaçaklık halidir (Çalışkan, A. (2020). “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Firari Askerlerin Eşkıyalık Olayları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler –Maraş Örneği”. *Belgi Dergisi*, 2 (20), 2685-2712.).

birliklerine döndürülmesine çalışılmıştır (Çalışkan, 2020: 2702). Yakalanamayıp birliklerine teslim edilemeyen firarilerin ellerinde silah bulunması dolayısıyla bu kez de “eşkıyalık faaliyetleri” ortaya çıkmıştır (Yaşar, 2016: 8-16).

Belirtilen rakamca askerlik hizmetinden kaçan firarilerin gerçekleşecek olan takibat, alacağı ceza ve kendilerinde olan çeşitli niyetler dolayısıyla ellerindeki silahlarla dağa çıkıp eşkıyalık faaliyetlerine girişmesi Osmanlı Devleti için farklı ve çetin bir sorun olmuştur. Çeşitli sayılardaki (100 kişiye kadar eşkıya grupları toplanabiliyordu) bu kişiler, asayiş problemleri oluşturmuş; halkın can, mal ve ırzına göz dikmiştir (Çalışkan, 2020: 2687). Eşkıyalık faaliyetlerinin artması, halkın etkilenmesine neden olduğundan halk tarafından bu sorun yöneticilere şikayet konusu olmuştur. Artan şikayetler üzerine Umum Jandarma Kumandanlığı, Harbiye Nezaretince görevlendirilerek asayişin sağlanmasına yönelik tedbirler almaya başlamış (Yaşar, 2016: 23-25), ve eşkıyaların asayişsizlik hallerinin üzerine gidilmiştir (Kesgin, 2023: 102-103).

Oluşturulan jandarma müfrezelerine “Martini-Henry” ve küçük “Mauser”ler dağıtılarak söz konusu asayişsizlik hali sona erdirilmeye çalışılmıştır. Jandarmanın görevlendirilmesine rağmen asayişsizlik ile mücadelede beklenen sonuç elde edilememiştir. Zira birden fazla cephede yapılan savaş nedeniyle jandarmayı savaş haricinde firari ve eşkıyaya karşı görevlendirme, pek de mümkün gözükmemiştir. Bu nedenle devletin ve halkın iyiden iyiye mustarip olduğu bu konu bir türlü çözüm bulamamıştır (Yaşar, 2016: 23-25).

3.2. Eşkıyalık Olaylarında Martini-Henry Tüfeği

Osmanlı Devleti’nin çeşitli dönemlerinde birçok siyasi, sosyal, ekonomik nedenlere bağlı olarak eşkıyalık hadiselerinin yaşandığı bilinmektedir. Bu bölümde üzerinde çalışılan Martini-Henry tüfeğinin bazı sosyal olaylarda kendine yer bulmasından bahsedilecektir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı Devleti’nin birçok alanda gerileme yaşaması sonrasında, artan sosyal kaoslardan biri olan eşkıyalık-çetecilik faaliyetlerine her milletten insan katılmıştır. Osmanlı’da eşkıyalık hareketleri içerisinde bulunan gruplardan biri olan Gürcülerin faaliyet alanı genel itibarıyla Anadolu’nun kuzeyi olmuştur. Dağlık bir coğrafyaya sahip olan kuzey bölgelerinde, Martini-Henry tüfekleriyle gezen Gürcü çeteleri ile baş edebilmek pek mümkün olamamıştır. Etki gücü yüksek olan Martini-Henry tüfeğini elinde bulunduran Gürcülere karşı aynı cinsten tüfeklerle mukavele etmek gerekmiştir.

Tokat Erbaa kazası taraflarına geçip aktif olarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Gürcülerin ellerinde, bahsedildiği gibi Martini-Henry tüfekleri bulunmaktadır. Bu eşkıya güruhunun takibi için görevlendirilmiş olan müfrezeler için 4 Mayıs 1886 tarihinde ilgili

yerlere vezirlik makamınca bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta, “Gürcü eşkıyâsının Martini-Henry tüfekleri ile müsellağ oldukları cihetle bunların takipleri için tertib olunan kuvve-i müfrezeyle muvakkaten tevzi bulunmak üzere yirmi otuz aded Martini-Henry tüfeğinin Tokat deposundan itâsı” şeklinde bir talep söz konusu olmuştur (BOA, DH.MKT., K: 1353, G: 78).

7 Temmuz 1886 tarihinde Sivas vilayetine gönderilen telgrafta, daha önceden yukarıda belirtilen tarihte vezirlik makamınca bir talebin olduğu, ancak bu talebin Seraskerlikle yapılan yazışma sonrasında geri çevrildiği yazmaktadır. Seraskerlik makamı bu isteğe karşılık olarak, Martini-Henry tüfeklerinin yalnız nizamiye ve redif birliklerince kullanılabileceği cevabını vermiştir. Seraskerlik, cevabının devamında, jandarmanın elinde bulunan Schneider marka tüfeklerin menzilinın Martini-Henry tüfeklerine yakın ve kullanımlarının da güzel olduğu, bu tüfeklerle eşkıyaya karşılık verilebileceğini belirtmiştir. Sivas vilayetine yazılan telgrafta, Seraskerlik makamının cevabına değinildikten sonra yine Gürcü meselesine dönülmüş, Gürcü eşkıyalarının kesinlikle takip edilerek durum hakkında bilgilendirilmeye devam edilmesi istenmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1353, G: 78).

XIX. yüzyılın sonlarında Trabzon vilayetine bağılı olan Ordu kazasında artan eşkıyalık hareketlerinde yerli eşkıyaların yanı sıra bir de göçmenlerden meydana gelen eşkıyalar çıkmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Karadeniz’e doğru yaşanan göçlerin sonucunda Gürcüler de yaşanan asayişsizlik durumlarına olumsuz anlamda etkide bulunmuşlardır. Trabzon vilayetine kaymakam olma derdinde olan Çürüksulu Ali Bey, Gürcü eşkıyalarının bu süreçte en büyük destekçisi olmuştur (Aktaş ve Yaşar, 2017: 4-6).

Muhacir konumunda olup ilk zamanlar büyük zorluklar yaşayan Gürcülerin zamanla Ordu kazası ve çevresinde etkinlikleri artmıştır. Askeri ve idari kadroları dolduran Gürcülerin meydana getirdiği asayişsizlik olaylarının üzeri kapatılmış, çıkan olayların müsebbibi bir şekilde ya temize çıkarılmış ya da firari olmuştur. Gürcülerle alakalı artan şikayetler üzerine vilayet merkezinden gönderilen memurlarca tahkikatlar yapılmıştır. İncelemeler sonucunda gerçekten de Gürcüler ile ilgili şikayetlerde haklılığın olduğu ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan yerli veya Gürcü halkın elinde bulunan Martini-Henry tüfeklerinin de asayişsizlikte bir etken olduğu ve ivedi bir şekilde bu tüfeklerin toplatılmasının isabetli olacağı yönünde görüş belirtilmiştir (Aktaş ve Yaşar, 2017: 9-11).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile Balkanlarda sürekli topraklarını genişletme amacıyla olacak olan Bulgaristan kurulmuştur. Bu antlaşma ile hem toprak hem de hak olarak önemli kazanımları almış olan Bulgarlar, 20 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması sonrasında oluşan yeni tablodan pek de memnun olmamışlardır. Çünkü yeni antlaşma ile Bulgarların kazanmış oldukları toprakların

bir kısmı Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Bu nedenle Ayestefanos Antlaşması'nda kendilerine verilen hakları almak uğruna Bulgarlar kendi aralarında örgütlenmeye başlamışlardır (Korkmaz, 2020: 305-306).

Bulgarlar, kendilerinin hakkı olduğunu düşündükleri yerler için Rumeli'de çeşitli ihtilalci faaliyetlere girişmişlerdir. “Dâhili Makedonya İhtilalci Komitesi” ve “Yüksek Makedonya Komitesi” adlarında örgütlenmeler ile Bulgarlar; çete ve eşkıya faaliyetlerine girişmişler, Rumeli topraklarında Müslüman veya Gayrimüslim, Türk, Rum, Ulah demeden çeşitli kıyımlar yapmışlardır. Bu isyan girişimleri, “Hristiyan Ortodoks takvimine göre Aziz İlyas yortusuna denk geldiği için isyan, literatürde İlyas Günü – İlinden İsyanı” olarak geçmektedir (Korkmaz, 2020: 307-310).

Bulgar çetecilik ve eşkıyalık girişimlerine karşı Osmanlı yönetimi her fırsatta karşılık vermeye çalışmıştır. Çatışmaların en yoğun yaşandığı yerlerden biri olan Kruşevo'da yaklaşık 500 civarında Bulgar çetesiyle mücadele edilmiştir. Yaşanan çatışmalarda önce Bulgarlara katılan Rum ve Ulah çete üyeleri, daha sonra da Bulgar isyancıların kendileri kaçmaya başlamıştır. Osmanlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği başarılı saldırılar sonucu çeşitli marka ve modellerden Mauser, Martini-Henry, Chassepot gibi silahlar ve çeşitli muharebe teçhizatları ele geçirilmiştir. Genel sükûnet Kruşevo'da sağlandıktan sonra Bahtiyar Paşa kumandasındaki kuvvetler dağıtılıp, başka görevlere yönlendirilmişlerdir (Korkmaz, 2020: 322-325).

4 Temmuz 1877 tarihli arşiv metninde, Martini-Henry tüfeğinin de zikredilmiş olduğu asayiş problemiyle alakalı bir değerlendirmede bulunulmuştur. Asayiş problemine konu olan belgede, Martini-Henry tüfeği ile silahlanan üç kişinin Hocadere (Yalova) mevkiinde muhacir Mustafa'nın evinde toplandıkları bilgisine yer verilmektedir. Söz konusu toplanma ihbarından haberi olan Yalova'daki Salih Çavuş'un işi ağırdan almasını fırsat bilen eşkıya, fırsatını bulup kaçmıştır. Diğer yandan daha önceden yakalanmış olan iki eşkıyanın da kaçan eşkıyalarla ilişkisi bulunması nedeniyle Salih Çavuş tarafından saliverilmesi, askeri ve idari çevrelerin dikkatini çekmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1429, G: 68).

Salih Çavuş'un şüphe uyandıran üşengeçliğine bir de Karamürsel'de teğmen olan ve bu durumdan haberi olan Mustafa Efendi'nin kayıtsızlığı eklenmiştir. Salih Çavuş'un eyleminden haberi olan Teğmen Mustafa Efendi'nin işi sıkı tutmaması ve gereğini yapmaması da üst makamlar tarafından değerlendirilmiştir. Durum böyle olunca hem Salih Çavuş hem de Mülazım Mustafa Efendi'nin nasıl bir suistimalin içinde olduklarına dair tahkikat başlatılması istenmiştir. Bahsi geçen kişilerin işlerinde bu şekilde davranmalarının altında yatan şeyin ne olduğunun haber edilmesi yetkili makamlarca istenmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1429, G: 68).

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık faaliyetlerinde toplumun birçok kesiminden kişiler bulunmuştur. Bu kesimlerden biri olan Ermenilerin, Maraş civarında çeşitli eylemleri olmuştur. Firar eden ve eşkıyalık yapan Ermeni kaçaklarıyla yaşanan çatışmaların bir tanesi sonucu Hınçak reisinin oğlu öldürülmüş olup, mağaranın birinde de doksan adet “Martin ve Mauser” silahı, yine Martini-Henry fişegi atan bir tüfek ele geçirilerek IV. Ordu Kumandanlığı'na rapor edilmiştir (Çalışkan, 2020: 2702).

31 Mayıs 1891 Pazar günü, saat 23.38'de, İstanbul-Berlin seferine Anastas ismindeki bir eşkıya başının çetesi sabotajda bulunmuştur. “Sinekli'nin 7 km batısında, Çerkezköy'ün 14 km doğusunda bulunan noktada” tren rayları bozulmuş ve tren durdurulmuştur. EşkİYaların her birinde Martini-Henry tüfeğı, iki Revolver tabanca bulunur vaziyette eylem gerçekleşmiştir. Eylem gerçekleşmeden önce sabotajın yapılacağı yerdeki bekçi kulübesindeki iki bekçi ve olayın ayyuka çıkmaması için demiryollarında görev yapan 17 işçi derdest edilmiş ve raylar bekçilere bozdurulmuştur. Tüm yolcularının yabancı olduğu tren, bozuk raylara geldiğinde yoldan çıkmış ve eşkıyaların silah atımlarıyla tren basılmıştır. Bu baskın sonucu tümü yabancı uyruklu olan beş kişi, eşyaları ve paraları alınarak tutsak edilmiştir (Satılmış, 2019: 261-263).

Eşkİya grubu, ellerindeki tutsaklara karşılık 200 bin frank miktarında bir fidye istemiştir. Fidyenin gönderilmemesi ve kendilerine herhangi bir takibatın yapılması durumunda, tüm tutsakların öldürüleceğı bildirilmiştir. Fidyenin teslim alınması için Moritz İsrail ve Oscar Kotieh isimli Alman tutsaklar, çete liderinin fidye ve şartları ile ilgili yazmış olduğu bir mektupla Osmanlı'daki Alman elçiliğine gönderilmiştir. Fidyenin teslim alınması için sabotajın yapıldığı makinist Freudiger görevlendirilmiş, teslimatı yapmak için de makinist ile görüşecek kişiler olarak Osmanlı tarafından Alman Elçiliğı memuru Eckhardt, “Avusturya'nın Edirne konsolosluk tercümanı olan Brandvic” ve Edirne Adliye Müdürü Enver Bey seçilmiştir. Makinist ve adı geçen şahısların buluşmaları neticesinde fidye teslimatı gerçekleşmiştir. Makinistin fidyeyi çete lideri Anastas'a getirmesinden sonra Alman tutsaklar serbest bırakılmışlardır. Yine alınan fidye de çete liderinin dağıtımıyla eşkıya üyelerine bölüşülmüştür. Özgürlüklerini elde eden tutsaklar, Edirne'den trene binerek Almanya'nın Berlin şehrine geçmişlerdir (Satılmış, 2019: 266-271).

Fidyenin alınması ve tutsakların özgür bırakılması ile beraber artık kaçırılan kişilerin güvenlikleri ile ilgili bir problem çıkmayacağından dolayı Osmanlı yönetimi tarafından eşkıya üyelerinin yakalanması için detaylı bir çalışmaya başlanılmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in görevlendirdiğı Seribrikhtar Hasan Efendi'nin bizzat ilgilendiğı bu tahkikat sonucunda çete üyeleri yakalanmıştır (Satılmış, 2019: 272-280).

Martini-Henry tüfeğinin birçok sosyal noktada kendisini göstermesi ile ilgili çeşitli örnekler verilebilir. Toplumda görülen çetecilik olgusunda da kendisine yer bulan Martini-Henry tüfeği, Osmanlı'ya geldikten sonra birçok yerde ve zamanda kendisinden bahsettirmiştir. Konya Kumandan Vekili Mirliya Osman Paşa tarafından çetecilik faaliyetleri ile ilgili Umum-ı Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne 30 Nisan 1896 tarihinde bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta, ellerinde bir kısım cephaneye ve Martini-Henry tüfeği olan 15 asker görünümüne çete üyesinin özellikle gece hareket halinde olup Aksaray sınırından Konya tarafına geçtiklerini belirtmiştir (BOA, DH.TMIK.M., K: 3, G: 63).

Çete mensuplarının geceyi Acem isimli bir kasabada geçirdiklerinin öğrenilmesi sonrasında çete üzerine zaptiye kuvvetleri ve Aksaray'da hazır konumda olan yardımcı kuvvetler sevk olunmuştur. Arşiv belgesinde belirtilen telgrafta, Niğde Mutasarrıflığı ve Konya vilayet makamlığı arasında konu ile alakalı yazışmaların gerçekleştiği dile getirilmektedir. Önem arz eden bu husus ile ilgili olarak bir yüzbaşının görevlendirildiği, aynı zamanda bir mülazımın komutasında bir kez daha 25 kişilik yardımcı kuvvetin oluşturulmasına yazışmalar sonrasında karar verilmiştir (BOA, DH.TMIK.M., K: 3, G: 63).

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman çeşitli nedenlerle ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerine karşı jandarma kumandanlıkları görev yapmış ve eşkıyanın asayişsizlik hallerinin üzerine gidilmiştir. 1899'da Tokat kazasında gerçekleşen bir hadise, jandarmanın bu görevi yaptığına dair örneklerden biridir. Bahse konu olan kazada dört eşkıya, Katoliklere ait bir manastıra hırsızlık amacıyla girmiş, burada bulunan rahibi darp edip öldürerek parasını, Martini-Henry tüfeğini ve Revolver tabancasını almıştır. Olaydan haberdar olunmasıyla beraber görevli jandarmadan faillerin, alınan Martini-Henry tüfeğiyle beraber yakalanması istenmiş ve başarılı olunması üzerine görevlilerin uygun bir nişanla ödüllendirileceğinden bahsedilmiştir. Yine 25 Temmuz 1919 tarihinde Sivas-Malatya güzergahında ilerleyen bir posta arabasına eşkıya baskını gerçekleşmiş, çıkan çatışmayla Hristiyan oldukları anlaşılan eşkıyalardan ikisi öldürülmüş ve onlara ait küçük bir Martini-Henry tüfeği ele geçirilmiştir (Kesgin, 2023: 102-104).

Martini-Henry tüfeğinin eşkıyalıkla anıldığı bir başka olay XX. yüzyılın başlarında Denizli sancağında gerçekleşmiştir. 6 kişilik bir eşkıya grubu ile çatışan Osmanlı jandarma müfrezesinden 3 jandarma ve 1 reji kolcusu hayatını kaybetmiştir. Eşkıya grubunun elinde Martini-Henry tüfeğinin olması bir avantaj durumu meydana getirmiştir. Üstün teknolojiye sahip bu tüfek karşısında zor durumda kaldığı anlaşıncaya, bizzat padişah emri ile bu tüfeklerle jandarma kuvvetlerinin donatılması emri verilmiştir (Gönüllü, 2016: 198).

28 Mayıs 1918 tarihinde Ankara valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne eşkıyalık olaylarından biri için maruzatta bulunulmuştur. Ankara'nın Beypazarı ilçesinde bulunan Dibecik Çiftliği'ne sabaha karşı eşkıyalarca bir baskın gerçekleşmiştir. Dikkat çekmemek adına asker üniforması giyen yedi kişilik eşkıya grubu, çiftlik koruyucusunun elindeki 30.002 numaralı Martini-Henry tüfeğine ve bu tüfeğe ait 50 adet fişeğe el koymuşlardır. Bu baskın sonrasında hızla firar eden söz konusu eşkıya grubunun yakalanmaları için bir müfreze grubunun hazırlandığı jandarma alay kumandanlığınca valiliğe arz olunmuştur. Meydana gelen eşkıya baskını ve eşkıyaların takibatı ile ilgili değerlendirmeler Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA, DH.EUM.6.Şb., K: 55, G: 30).

Arşiv belgelerine bakıldığında Ankara valiliğinin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği maruzatın benzerini, Edirne vilayeti de yine aynı yere göndermiştir. Devlet nezdinde asi olarak belirtilmiş olan Hüseyin oğlu Adem'in evinde yapılan aramada yedi lira nakit para, altmış beş liraya tekabül eden kıymetli evrak, bir adet de Martini-Henry tüfeği ele geçirilmiştir. 3 Eylül 1919 tarihinde kaleme alınan maruzatta görüldüğü üzere, tahkikatı yapılmış olan olayla alakalı malumat idari makamlarca gerçekleştirilmiştir (BOA, DH.EUM.AYŞ., K: 20, G: 85).

3.3. Kaçakçılık Olaylarında Martini-Henry Tüfeği

Kaçakçılık, ticari bir değere sahip ürün için devlete vergi ödmeden ürünün yasadışı olarak ülkeye girişini veya çıkışını yapmak, ürünün ülke içerisinde alım satımını devletin izni dışında gerçekleştirmektir (Sakar, 2019: 1356). Sekiz bin yıllık tarihi olan tütün, XV. yüzyılın sonlarına kadar yalnızca Amerika kıtasında yerliler tarafından kullanılmaktayken 1492 yılında, Cristoph Colomb'un Amerika'yı keşfi sonrası Avrupa kıtasına getirilmiş ve buradan da hızla dünyanın diğer yerlerine yayılmıştır (Ösen, 2015: 51).

Tütünün Osmanlı Devleti'ne geliş dönemi XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başıdır. Söz konusu ürününün Osmanlı Devleti'ne geldiği yer ise İngiltere'dir. Osmanlı toplumunda tütün içme alışkanlığının oluşmasıyla beraber kahvehanelerde halkın bir araya gelmeleri artmıştır. Kahvehanelerde toplanan insanların vakitlerini boşa geçirmeleri, devlet yöneticileri aleyhine dedikodularda bulunmaları devlet nezdinde tolere edilecek bir durum olarak kabul görmemiştir. Bu nedenle ilk olarak I. Ahmed (1603-1617) döneminde 1609 yılında tütünün içimine ve satımına yasak getirilmiştir. Tütün yasağı denilince ilk akla gelen dönem IV. Murad (1623-1640) dönemidir. Bu dönemde İstanbul'da meydana gelen büyük yangın için kahvehanelerde sigara içmek gerekçe gösterilmiş ve tüm kahvehanelerin kapatılmasına girişilmiştir (Altunsoy, 2021: 9-14).

Osmanlı Devleti'nin 1853-1856 yılları arasında Rusya ile gerçekleştirdiği Kırım Savaşı'nda oluşan mali darboğazını gidermek için dış borçlanması olmuştur (Öztürk, 2023: 58). Devletin borç alma durumuna gelmesinde hem iç hem de dış faktörler etkili olmuştur. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni kendi ürünleri için bir pazar haline getirmesi, Osmanlı'nın fetihlerde duraklama yaşayarak gelir kaybı yaşaması gibi nedenler, ülkeyi borçlanmaya sevk eden gerçeklerdir (Kartopu, 2012: 33). 1854 yılında alınan ilk borç sonrasında aralıklarla edinilen borçların sayısı 1875 yılına kadar 14'ü bulmuş (Öztürk, 2023: 58), toplamdaki borç tutarı ise 200 milyon sterline kavuşmuştur (Kartopu, 2012: 33).

Almış olduğu borçları ödemekte zorluk yaşayan Osmanlı Devleti'nde 1875 yılında Esad Paşa'nın yerine Mahmud Nedim Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Mahmud Nedim Paşa, gelir gelmez ilk iş olarak mevcut borçların yarısını nakit olarak, diğer yarısını ise %5 faizli tahvile ödeneceği bildirisini paylaşmıştır. Uzun süredir mali sıkıntılarla boğuşan Osmanlı Devleti, dışardan borç almanın yanı sıra iç borçlanmada da bulunmuştur. Borç ödemelerine niyetlenen Osmanlı yetkilileri, öncelikle Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası'ndan aldığı borcu kapatmaya girişmiştir. Bu amaç için kurulan komisyon ile Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası yetkilileri arasında 1879 yılında bir anlaşma yapılmıştır (Altunsoy, 2021: 22). Anlaşma sonucu "Rüsum-ı Sitte" diye isimlendirilen altı vergi kalemi belirlenmiş ve bu vergilerin bir idarede toplanarak iç borçların ödenmesi kararlaştırılmıştır. Vergi kalemleri; tuz, damga, tütün, alkollü içki, bazı bölgelerden toplanan ipek vergisi ve de İstanbul ve çevresinde toplanan balık vergisi şeklinde kabul edilmiştir (Öztürk, 2023: 58).

Kurulan Rüsum-ı Sitte İdaresi, vergi kalemlerinin toplandığı ve Osmanlı'nın borçlandığı kişilere ödemelerin yapılacağı bir kurum olmuştur (Kartopu, 2012: 32). Romanyalı Hamilton Lang'ın başkanlığındaki bu idare, başta tütün olmak üzere vergi kalemlerinden önemli derecede gelir elde etmiştir. Avrupa tarafından da takip edilen bu idarenin başarısı üzerine, alacaklı devletler harekete geçerek idarenin öncelikle kendilerine ödemedede bulunmasını istemişlerdir. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Osmanlı Bankası temsilcilerinin bir araya gelmesi ile 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde "Muharrem Kararnamesi" imzalanmıştır. İmzalanan kararname üzerine Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Oluşturulan bu idare yukarıda bahsedilen altı verginin toplanması ve alacaklı devletlere aktarılmasını sağlamıştır (Altunsoy, 2021: 22-24).

Duyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı'nın çok fazla müdahale edemediği ancak Osmanlı'nın en önemli gelir kaynaklarının vergilerini toplayıp yönettiği bir oluşumdur. Üyelerinin oluşturduğu meclisle kararlar alan idarede; vergiler toplanır, idarenin çalışanları ve diğer ihtiyaçları için masraflar bu vergilerden düşülür, geriye kalan miktar ile de alacaklı

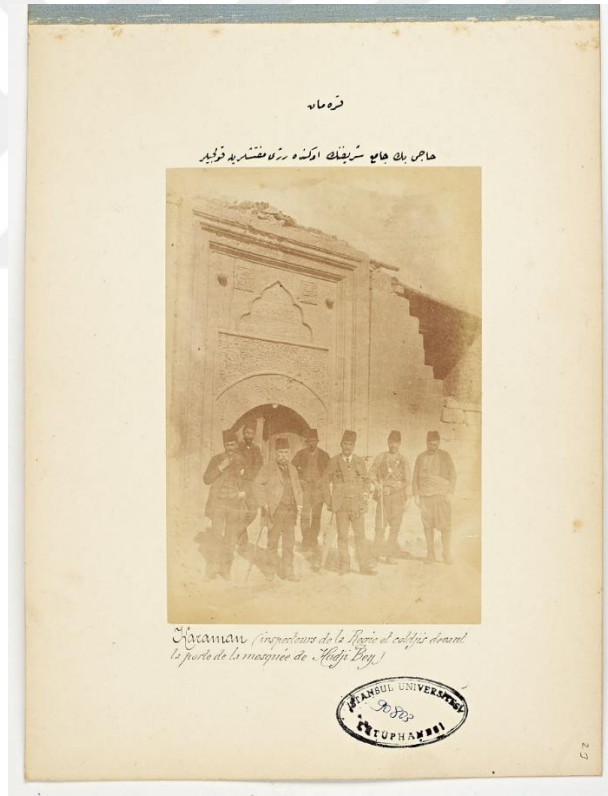
devletlerin borçları ödenirdi. Bünyesinde çalışan kişiler, Osmanlı memuru sayılıp özlük haklarından faydalanabiliyorlarken, çalışanlar üstünde Osmanlı'nın bir etki veya yetkisi olamamıştır (Kartopu, 2012: 35-36).

Osmanlı dış borçlarını tahsil etmek amaçlı alacaklı devletler tarafından oluşturulan Duyun-u Umumiye İdaresi'nin temel gelir kalemlerinden biri tütündür. Tütünden elde edilen gelirin daha sistemli bir şekilde toplanması için Duyun-u Umumiye İdare meclisi ile Osmanlı yetkilileri çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. Tarafların ortak kararıyla 27 Mayıs 1883 tarihinde reji idaresi kurulmuştur. İdare, yapılan anlaşma gereği 30 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nde tütün ile ilgili her konuda tasarrufta bulunma yetkisine sahip olmuştur (Altunsoy, 2021: 24-28). Kurulan idarenin merkezi İstanbul olmakla birlikte, çoğu şehirde İstanbul reji idaresine bağlı alt idareler oluşturulmuştur (Öztürk, 2023: 60). Reji idaresi, Osmanlı'da birçok şehirde teşkilatlanmaya giderek Samsun, Trabzon, İzmir, İstanbul ve Adana gibi tütün üretiminin fazla olduğu yerlerde sigara üretim fabrikaları kurmaya başlamıştır (Dağ, 2021: 1334).

Reji idaresinin kurulması ile beraber özellikle üreticiler ile idare arasında çeşitli problemler yaşanmıştır. Tütün üretimini kontrol altında tutmak ve üretim miktarlarına hakim olmak isteyen reji idaresi, tütün üretimi için çiftçinin üretim ruhsatı almasını şart koşmuştur (Altunsoy, 2021: 28). Tam da bu noktada bir anlaşmazlık durumu vuku bulmaktadır. Üreticilerin normalde herhangi bir masrafa girmeden alacakları tütün üretimi ruhsatına birçok masraf yapılmış, ayrıca her üreticiye de ruhsat verilmemiştir. Kaldı ki bu şirket, üretime de sınırlandırma getirerek kota uygulamasında bulunmuştur (Ösen, 2015: 52).

Tütün üreticilerinin idare ile yaşadığı ruhsat ve kota sorunları haricinde üretilen tütünlerin depolanması meselesi de söz konusu olmuştur. Sözleşme gereği üretilen tütünlerin depolanması için şirket ambar yapmayı taahhüt etmiştir. Fakat bunu yerine getirmeyince hem ürünlerin korunmasında sorunlar oluşmuş, hem de depolanamayan tütünler kaçakçıların hedefi haline gelmiştir (Ösen, 2015: 53-54). İdare ile üreticinin karşı karşıya gelmelerindeki en büyük sebeplerden biri fiyat meselesidir (Öztürk, 2023: 60). Tütüne ederinden az değer biçen idare ile üretici arasında sürtüşmeler meydana gelmiş, bu nedenle üretici tütününü kaçakçılara daha yüksek fiyattan vermeyi tercih etmiştir. Üretici tütününe biçilen fiyatı yeterli bulmuyorken (Ösen, 2015: 55-60); tüketici de şirketin sattığı tütünü kalitesiz, pahalı ve gramajdan çalınmış olarak görmüştür (Yardımcı, 2020: 105). Reji idaresi ile üreticinin birçok konuda anlaşamaması nedeniyle toplumda tütün kaçakçılığına daha fazla yönelme oluşmuştur.

Tütün kaçakçılığı, Osmanlı Devleti'nde reji idaresinden de önce görülen faaliyetlerden olmuştur. XVII. yüzyılın ilk yarısında tütün için getirilen yasaklar, bu ürünün kaçak yollarla üretilip satılmasına yol açmıştır. Tütün kaçakçılığının daha evveli olması söz konusuysa özellikle reji idaresinin uygulamaları sonrasında artmış olduğu bariz bir gerçektir (Öztürk, 2023: 62). Tütün kaçakçılığının önlenmesi adına reji idaresi tarafından kolculuk birimleri oluşturulmuştur. Kolculuk sistemi, aslında reji idaresi öncesi oluşturulan güvenlik birimleridir. Kolcu, “bekçi-gardiyan” anlamlarında kullanılarak, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren zikredilmiştir. Reji idaresinden önce iç güvenliğin sağlanması için oluşturulmuş kolculuk birimleri, 1883'te reji idaresinin kurulmasıyla tütün kaçakçılığını önlemek için örgütlenmişlerdir. Temelde kolcuların görevi tütün kaçakçılığını önlemek olsa da görev yetkileri dışında davranıp halka, kimi zaman diğer kolluk birimlerine karşı eylemlerde bulunmuşlardır (Altunsoy, 2021: 49-58).

Görsel 3.2. Karaman, Hacı Bey Cami-i Şerifinin önünde reji müfettişleriyle kolcular
(Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Osmanlı'da kaçakçılık faaliyetlerinde Martini-Henry tüfeği incelenirken, kaçakçılıkta özellikle tütün ilk sırada gelmektedir. Trabzon-Adana istikametinde çeşitli duraklara

uğranılarak ve de buralarda organize olunarak kaçakçılık faaliyeti gerçekleştirilmiştir. 17 Kasım 1887’de söz konusu güzergahta bulunan Niğde civarında yaklaşık elli kaçakçı ile zaptiyeler arasında çatışma yaşanmıştır. Çatışmada üç kaçakçı ölmüş, ikisi de yaralanmıştır. Bu olaydan bir sene sonra Trabzon-Niğde-Adana istikametini kullanan yetmiş-seksen kişilik bir kaçakçı grubundan söz edilmiş, kaçakçıların elinde Martini-Henry tüfeklerinin olduğu görülmüştür. Sonrası zamanlarda da kaçakçılar ile zaptiyeler arasında gerçekleşen çatışmalar sonunda tütün, hayvan, tüfek (Martini model olanlar da var) ele geçirilmiştir (Ösen, 2015: 55-60).

Reji idaresinin Osmanlı’da yaşadığı önemli sorunlardan biri, yukarıda da bahsedildiği gibi kaçakçılık faaliyetleridir. Özellikle halkın tütün kaçakçılığına girişmesinde kaçakçılığı bir gelir kapısı olarak görmesi yatıyorken, daha da önemlisi idarenin üreticiden tütünü ucuza alıp tüketiciye yüksek fiyattan vermesi, halkın kaçakçılığa yönelmesinde önemli bir sebeptir. Kaçakçılık faaliyetlerinde bulunan veya bu konuda kendileri hakkında çeşitli iddiaların olduğu bir kesim vardır ki bu kesim Süleymaniye’den Adana’ya Keke Abdullah önderliğinde sürgün edilen Hemvend aşireti üyeleridir. Aşiret üyeleri süreç içerisinde Adana’da yayılmaya başlayınca, tütün veya başka şeyler ile ilgili kaçakçılık yaftasını da yemeye başlamışlardır (Dağ, 2021: 1339).

Seraskerlik makamına 1 Temmuz 1890 tarihinde çekilmiş olan telgrafta, Hemvend aşiretinden kaçakçılık yapanlarla mücadeleye değinilmiştir. Arşiv metninde, daha önceden Hemvend aşiretinden kaçakçılık yapan grubun üzerine gönderilmiş olan zaptiye kuvvetlerine askeriye den alınmış olan Martini-Henry tüfeklerinin verilmiş olduğu belirtilmiştir. Askeriye ile gerçekleşen yazışmada, bu tüfeklerin geri istendiği yönünde bir malumat oluşmuştur. Her ne kadar askeriye tarafı bu tüfeklerin iade edilmesini istemişse de Martini-Henry tüfeğini elinde bulunduran aşiret üyeleriyle ancak aynı cinsten tüfekle mücadele edilebileceği değerlendirilmesi yapılmıştır. Bingazi taraflarından firar ettikleri öğrenilen Hemvend aşireti kaçakçılarının takibatının yapıldığı bu dönemde, adı geçen tüfeklerin iadesinin yanlış bir zamanlama olacağı ısrarında bulunulmuştur. Bu işin neticelenmesine kadar tüfeklerin zaptiye kuvvetlerinde kalmasının isabetli olacağı askeriye den talep edilmekle beraber, Musul vilayetinden gönderilen tahriratta da benzer ifadeler geçtiğinden söz konusu tahrirat, Seraskerliğe gönderilen telgrafa ek yapılmıştır (BOA, DH.MKT., K: 1738, G: 44).

Hemvend aşiretinden kaçakçılık yapan çeteyi takip eden zaptiye kuvvetlerine verilen Martini-Henry tüfekleri meselesi birçok kez yazışma konusu olmuştur. 2 Ağustos 1890 tarihinde temize çekildiği belirtilen ve Musul vilayetine gönderilen telgrafta da bu konunun değerlendirilmesi yapılmıştır. Telgrafta çeteyi takip eden askerlere verilen tüfeklerin, bu iş

neticeleninceye kadar askerde kalmasının doğru olacağı hakkında talebin Dördüncü Ordu Müşiriyeti'ne bildirildiğine değinilmektedir (BOA, DH.MKT., K: 1747, G: 65). Hemvend aşiretinin tütün kaçakçılığı ile ilgili eylemlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı askeri ve idari mercileri bu konu için süregelen bir yazışma silsilesine girmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla adı geçen aşiret üyelerinin eylemleri, Osmanlı yetkililerini epey uğraştırmıştır.

Osmanlı Devleti için büyük bir problem oluşturan Hemvend aşireti mensubu 60 kişilik silahlı çete üyesinin Antalya'nın Kaş ilçesinden Bayındır İskeleyi'ne çıkıp geçtikleri kaymakamlık tarafından kolluk kuvvetlerine bildirilmiştir. 5 Ekim 1892 tarihinde Seraskerlik makamına gönderilen telgrafta, Hemvend eşkıya grubunun takibinin yapılarak yakalanmalarına çalışıldığı belirtilmiştir. Gönderilmiş olan telgrafta, çete mensuplarının tüfek kullanmada usta oldukları, kullandıkları tüfeklerin etkili silahlar olduğu açıklanmıştır. Zaptiye kuvvetlerinin elinde bulunan Winchester model tüfeklerle eşkıyalara karşılık verilmesinin zor olacağı düşünülerek, zaptiye erlerinin Martini-Henry tüfekleri ile donatılması talebinde bulunulmuştur. Bu yüzden başta Teke sancağı olmak üzere diğer bölgelerde bulunan askeri depolardaki mevcut Martini-Henry tüfeği ve fişeklerinin zaptiye kuvvetlerine dağıtılmasının elzem olduğu şeklinde bir talepte bulunulmuştur. Seraskerliğe gönderilen telgrafa ek olarak Konya vilayetinden gelmiş olan telgraf da eklenmiştir. Bu telgrafın da içeriğinin aynı olduğu belirtilmektedir (BOA, BEO, K: 83, G: 6194).

1899 yılında bahsi geçen aşiret üyeleri ile ilgili olarak, bunların 150-200 kişilik bir grup şeklinde Martini-Henry tüfekleri ile Adana ve civarında eşkıyalık yaptıkları ve tütün kaçakçılığı işine de bulaştıkları yönündeki benzer tespitler söz konusu olmuştur. Hemvend aşireti üyelerinin yaptıkları tütün kaçakçılığı, reji idaresinin kayıt dışı ekonomi nedeniyle bölgede gelir kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Bu halde resmi makam ve yerel idareciler ile işbirliğine gidilmiş, yukarıda da bahsedildiği gibi kolcular işe koşulmuştur. Merkezle yapılan yazışmalar sonucunda Adana valiliğine gönderilen cevapta, Martini-Henry tüfekleri ile eşkıyalık yapan kişilerin Hemvend aşireti üyelerinden olmadıkları, bunların Çeçen ve Çerkes oldukları yönünde bilgilendirmede bulunulmuştur (Dağ, 2021: 1339).

Tütün kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığı Osmanlı XIX. yüzyılının son dönemlerinde, büyük çapta gerçekleşen bir diğer kaçakçılık örneği Doğu Anadolu bölgesinde yaşanmıştır. Yine tezin temel unsuru olan Martini-Henry tüfekleriyle donanmış 300 kaçakçı, bu kez 150 araba tütünle Divriği ilçesinden Erzincan'a hareket etmiştir. Seraskerlik makamına gönderilen telgrafta, bu kaçakçı tayfasını gören reji kolcularının silahsız olduğu, bununla beraber takibatı sürdürdükleri bilgisine yer verilmektedir. Aynı kolcular, takibat esnasında bir

başka kaçakçı grubunun da Erzurum'a doğru hareket ettiklerine şahit olmuşlardır (BOA, BEO, K: 310, G: 23201).

Seraskerliğe gönderilen telgrafın devamında, askeri kuvvetlerin mutlaka kaçakçı gruplarını takip etmesi gerektiğinin, gereğinin yapılmaması durumunda kaçakçıların daha ileri gidebileceklerinin, Trabzon reji müdüriyetine ve reji idare-i merkeziyesine iletildiği yazmaktadır. Bölgede otorite boşluğu gören tütün kaçakçılarının geçenlerde de silahlı olarak iki kez bir araya geldikleri, bunun üzerine kaçakçılar için Trabzon ve Erzurum vilayetlerinden zaptiye kuvvetlerinin çıkarıldığı bilgisine aynı telgrafta yer verilmiştir. İki vilayetten toplanabilecek zaptiye sayısının en fazla 50-60 kişi olabileceği varsayılarak kaçakçılara karşı pek bir karşılık verilemeyeceği uyarısında bulunulmuştur. Seraskerlik makamına gönderilen telgrafta, kaçakçıların sıkı bir şekilde takip edilmesinin gerektiği, bu şekilde bir takibat yapılmazsa tütün kaçakçılarının faaliyetlerini genişletecekleri ihtimali olduğu üzerinde durulmuştur. Son olarak, bu problemin aşılması için direkt askeri kuvvetlerin işe koşulmasının elzem olduğu ve bu konuda kumandanlıklara emirler verilerek kaçakçıların yakalanmalarının sağlanması hususu ile telgraf neticelendirilmiştir (BOA, BEO, K: 310, G: 23201).

Trabzon vilayetinden bahsedilmişken, bir diğer arşiv belgesinde de bu bölgede gerçekleşen kaçakçılıkla alakalı hadiselerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Arşiv metnine göre, 1893 yılında Trabzon tarafına kalabalık bir kaçakçı grubunun geçtiği görülmüştür. Belgede, yaklaşık 200 kadar kaçakçının Martini-Henry tüfekleri ile donanmış vaziyette 200 yük tütünü Erzurum civarlarına sokmaya çalıştıklarından bahsedilmektedir. Seraskerlik makamına yazılan telgrafta, bu malumatın reji idaresi tarafından haber edildiği belirtilmektedir. Telgrafın devamında, kaçakçı takiplerinin yapılması için Erzurum ve Trabzon vilayetleri ile yazışmaların gerçekleştiği, ancak Trabzon vilayetinden çok da olumlu haberlerin gelmediği bilgilerine yer verilmiştir (BOA, BEO, K: 296, G: 22144).

Seraskerlik makamı muhatap alınarak gönderilen telgrafın devamında, Trabzon vilayetinden gönderilen bilgilerden bahsedilmeye devam edilmektedir. Trabzon vilayetinin, kaçakçıların kalabalık olması münasebeti ile onlara karşılık vermenin zor olduğu, bu minvalde kolluk kuvvetlerinin artırılmasının fayda sağlayacağı şeklindeki bilgilendirmeleri sürmüştür. Adı geçen vilayet makamı, kaçakçılardan Martini-Henry tüfeklerini ve tütünü alabilmek için mevcut zaptiye 20 süvari ve 30 piyadenin daha eklenmesini istemiştir. Kaçakçıların kullanacakları güzergahta bulunan Gümüşhane sancağı tabur ağasına da Trabzon vilayeti bir parantez açmıştır. Bu kişinin hep sarhoş olmasından dolayı değiştirilmesinin, yapılacak takibatta olumlu sonuç vereceği üzerinde durulmuştur. Okunan telgrafta, Trabzon vilayetinin her şeye rağmen bu işin zaptiye kuvvetleri ile halledilemeyeceği, ancak yardımcı

kuvvetler eklenirse ve de sarhoş olduğu belirtilen sancak ağasının yerine dirayetli biri getirilirse netice alınabileceğine dair malumatına yer verilerek telgrafa son verilmiştir (BOA, BEO, K: 296, G: 22144).

Osmanlı Devleti'nde tütün kaçakçılığı birçok yerde yapılmıştır. Kaçakçılığın yapıldığı bu yerlerden biri Eskişehir'in Başvıran köyüdür. Bu köyün halkının ekseriyetle tütün kaçakçılığı yaptığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra, İzmit, Hendek ve Yalıboyu'ndan Hüdâvendigâr, Ankara ve Konya vilayetlerine geçen ve Martini-Henry tüfekleri ile donanmış 70-80 kişilik bir kaçakçı çetesinin de adı geçen köyü bir nevi sığınma yeri olarak belirledikleri anlaşılmaktadır. 31 Mayıs 1896 tarihinde Seraskerlik makamına yazılan telgrafta, bahsedilen çetenin Başvıran köyünü mesken tutup elindeki tütünleri burada kıyıp kasabalara dağıttığı yönünde bir bilgilendirme bulunmaktadır (BOA, BEO, K: 786, G: 58921).

Eskişehir dolaylarında cereyan eden tütün kaçakçılığı olayında, kaçakçı çetelerinin yakalanmasına çalışılırken ilginç bir duruma şahit olunmuştur. Gerçekleşen takibatta kaçakçıların yakalanmamak için kadın kılığına girip çocukların arasına karıştıkları görülmüştür. Çocuklarla beraber oluşan kalabalığı fırsata dönüştüren kaçakçılar, kolluk kuvvetleriyle çatışmalara girerek yaralamalara ulaşan teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bu durumun oluşması nedeniyle kaçakçı çetelerinin yakalanması için yardımcı kuvvetlerin hazırlanmasının gerekli olduğu yönünde reji idaresine bilgi verilmiştir. Yine kaçakçılığın gerçekleştiği mahallerde arama-tarama yapılması yönünde Seraskerliğe direktif verilmiş, daha önceden konu ile alakalı olarak Dahiliye Nezareti'ne gelen tezkire, Seraskerliğe gönderilen telgrafa ek yapılmıştır (BOA, BEO, K: 786, G: 58921).

Osmanlı sosyal hayatını yansıtan tütün kaçakçılığı ve bu sosyal olaylarda Martini-Henry tüfeğinin zikredilmesine, 29 Ocak 1901 tarihli arşiv metninde de rastlanmaktadır. Söz konusu metin, Seraskerlik makamına gönderilmiş olan bir telgraftır. Metinde, tütün kaçakçılığında bulunan kişilerin takibi için nizamiye askerlerinden bir müfrezenin ya da maaşı reji idaresinden verilerek Martini-Henry tüfekleri ile donatılmış 25 jandarmanın zaptiye kıyafeti giydirilerek görevlendirilmesinden bahsedilmiştir. Metnin devamında, Erzurum ve Kastamonu vilayetlerinin, bu istekle ilgili Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri tahriratlar ve Dahiliye Nezareti'nin de 20 Ocak 1901 tarihli tezkiresinin ek halinde Seraskerliğe gönderildiği belirtilmiştir (BOA, BEO, K: 1612, G: 120852).

Kaçakçılık hadiseleri için takdir edilir ki yalnızca tütün kaçakçılığı söz konusu değildir. XIX. yüzyılın sonunda Aydın vilayetine bağlı görünen Denizli sancağında, XX. yüzyıla girerken çeşitli asayiş problemleri başlamıştır. Bu problemlerden birinde silah kaçakçılığı hadisesi yaşanmıştır. 1906 yılında Denizli sancağına bağlı Sarayköy kazasında 27 kişilik bir

kaçakçı grubu yakalanmıştır. Elllerinde 53 kara tüfek ve 1.374 fişegi, 1 adet Martini-Henry tüfeği ve 36 adet fişegi, yine 3 Revolver tabanca ve bu tabancaya ait 105 fişek olan grubun yasal işlemlerinin görülmesi adına adliyeye sevkleri yapılmıştır (Gönüllü, 2016: 198).

Osmanlı'da kaçakçılık eylemlerinde bulunan kişilerin bir nevi kendilerini korumak, kolluk kuvvetlerinin takibinde yakalanmayı önlemek adına silahlandıkları görülmektedir. Askeri kuvvetler, zaptiyeler ya da reji kolcuları, yaptıkları takip ve baskınlarda kaçak tütünün yanında çoğunlukla silah da ele geçirmişlerdir. 12 Ocak 1907 tarihinde Tophane-i Amire Müşiriyeti'ne gönderilen telgrafta bu durumu gösteren bir örnek vardır. Telgrafta, İstanbul reji idaresinden gelen tezkirenin içeriği anlatılmaktadır. Tezkirede, reji memurları tarafından Şile ilçesi Bıçkıdere Mahallesi'nde ele geçirilen kaçak tütünlerin arasında; üç adet Martini-Henry tüfeği, beş adet fişek ve iki adet de fişekliğin bulunduğu, ele geçirilen bu silah ve beraberindekilerin Gebze zaptiyesine teslim edildiği yazılmıştır. Tophane-i Amire Müşiriyeti'ne gönderilen telgrafta, ele geçirilmiş olunan bu silah ve mühimmatın Gebze Redif Yüzbaşılığı'na teslim edildiğinin Gebze Kaymakamlığı'na haber edildiği hakkında bilgi verilmiştir (BOA, ZB., K: 365, G: 124).

Osmanlı'da kaçakçılık faaliyetlerinin üzerine giden kolcu ve jandarma müfrezelerinin kimi zaman işlerini suistimal ettikleri durumlar yaşanmıştır. 1907 yılında Karahisar-ı Şarki sancağında, bu suistimal durumuna bir örnek yaşanmıştır. Bir eşkıyalık vakasında gerçekleşen yaralama ve gaspta, eşkıyaların arasında kolcuların da olduğu görülmüştür. Yakalanan Hasan ve Ahmed denen eşkıyalar ile işbirliği içerisinde olan “Süleyman, Ömer, Kirazdereli Cemal ve Turan” adlarındaki kolculardan, 4 adet Martini-Henry ve 2 adet Revolver tüfek ele geçirilmiştir. XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içerisinde, reji kolcusu unvanını kullanılıp insanların mallarını gasp etmeye çalışan şahıslara dair örnekler de söz konusu olmuştur. 1907 yılında Ahmed ve Yusuf adlarındaki şahısların ellerindeki Martini-Henry tüfek ve Revolver tabancalarıyla tütün kaçakçılarını denetleme bahaneleri olmuştur. Görevli olmadıkları anlaşılan bu şahısların yakalanması kısa süre içerisinde gerçekleşmiştir (Aktaş ve Yaşar, 2017: 18-20).

Osmanlı'da tütünle alakalı olarak kurulmuş olan reji idaresinin, görevlendirdiği kolcular için zaman zaman hükümetten bazı talepleri olmuştur. Bu talebi yansıtan 6 Eylül 1911 tarihli arşiv belgesi bulunmaktadır. Belirtilen tarihte “Memâlik-i Devlet-i ‘Aliyye-i Osmâniyye Duhânları Müşterekü'l-Menfa'a reji idâresi”den bir görüş yazısı mahiyetinde telgraf yazılmıştır. Telgrafta, Yanya reji baş müdüriyetinden gelen resmi yazının içeriğine değinilmiştir. İçerikte, Aydonat kazası reji müdüriyetinin yazısı üzerine bekçiler için

hükümetin silah verdiği, bu silahlardan Yanya vilayetinin de istediği bildirilmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 148, G: 43).

Osmanlı Devleti genel reji idaresi, Aydonat kazası reji müdüriyetini örnek göstererek Yanya reji baş müdüriyeti için silah talep ederken, bununla alakalı göstermiş olduğu bir sebep vardır. Genel reji idaresi, kolcular için silah talebinde bulunurken, onların kaçakçılık takibatında olduğu ve bu faaliyetlerin ortadan kaldırılması için gayret sarf ettiklerini dayanak göstermiştir. Reji idaresi telgrafında, “hazîne-i devletle” “dâ’ire-i mâliyye’nin” hukuku ve menfaatleri koruma vazifesi hatırlatılmış; aynı zamanda hükümetin talebi üzerine genel asayişin korunması hususunda, eşkıyanın takibi için pek çok defa jandarma ve polise yardım edildiği belirtilmiştir. Reji idaresi, hükümete ve bazı kurumlara gerekli hatırlatmaları yaparak ve çeşitli örnekler göstererek, kolcular için silah edinme gayretini gönderdiği telgrafta sürdürmüştür. Son olarak tekrardan Aydonat bekçilerine verilen silahlar örnek gösterilmiş, bekçilere yapılan muamelenin aynısının Yanya kolcularına da uygulanması istenmiştir. Ayrıca kolculara Martini-Henry tüfeklerinin verilmesi konusu için Harbiye Nezareti’nden de görüş istenmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 148, G: 43).

Osmanlı Devleti’nde kolluk kuvvetleri arasında görevin ifasında kullanılan silahların bazen karşılıklı değişimi veya direkt birinden diğerine aktarımı gerçekleşebilmiştir. İsyan hareketleri, eşkıyalık hadiseleri ve kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesinde sahada bulunan jandarma müfrezeleri ve reji idaresine bağlı olan kolcuların birbirlerine silah aktarımı söz konusu olabilmıştır. Temmuz-Ağustos 1912 tarihinde, bu durumu yansıtan yazışmalar Osmanlı resmi çevreleri tarafından gerçekleşmiştir. Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi tarafından Umum-ı Jandarma Kumandanlığı’na gönderilen tahriratta, jandarmanın elinde bulunan eski tip Martini-Henry tüfeklerinin reji kolcularına eksiksiz bir şekilde teslim edilmesi ve bu aktarımın kayda alınması yönünde bir emri bulunmaktadır. (BOA, DH.EUM.EMN., K: 108, G: 16).

Martini-Henry tüfeğinin sosyal hayata yansısıyla ilgili bir diğer örnek İstanbul’da yaşanmıştır. İstanbul vilayetinden İçişleri Bakanlığı’na gönderilmiş olan telgrafta, Martini-Henry tüfeği ile silahlanmış 6-7 kaçakçının 18 yük tütün, Erenköy’e götürmekte iken yakalandıkları belirtilmektedir. Yazışmada, Pendik reji müdürü Ekrem Efendi’nin kırk kadar reji süvari kolcusuyla Üsküdar Çamaşırcı Deresi denen mevkide kaçakçılara denk geldiğine, kaçakçıların komisere silah kullanmaları sonrasında yaşanan çatışmada kaçakçıların bir kısmının gözaltına alındığına parantez açılmıştır. Kaçakçıların ellerinde bulunan 18 yük tütün, 2 Martini-Henry tüfeği, 14 fişek ele geçirilmiş; ele geçirilen tütün, silah ve cephane yakalanan 4 kaçakçı ile beraber karakola gönderilmiştir. İstanbul valiliğinin, İçişleri Bakanlığı’na

göndermiş olduğu telgrafta, bu bilgilerin Üsküdar Mutasarrıflığı ile gerçekleşen yazışmalar sonrasında elde edildiği, aynı zamanda adı geçen mutasarrıflığın kaçakçılarla ilgili gerekli takipleri sürdürdükleri bilgisine de yer vermiştir (BOA, DH.EUM.3.Şb., K: 8, G: 77).

3.4. İsyân Hareketlerinde Martini-Henry Tüfeği

3.4.1. Ermeni isyanları

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Ermenilerin Osmanlı vatandaşırken isyan edip bağımsızlığını kazanma istekleri başlamıştır. Diğer yandan bu faaliyetlerin yanı sıra, fırsat bulduklarında çeşitli zulüm ve katliamlara da teşebbüs etmişlerdir. Komitacılık yapıp çeşitli cinayetlere adı karışan ya da kendisinden şüphe duyulan Ermeniler hakkında gerekli işlemlere ivedi olarak girişilmiştir. Ağustos 1892 tarihinde gerçekleşen bir cinayet ile alakalı Babıali tarafından Sadrazamlık makamına bir yazı gönderilmiştir. Yazıda kıyafet değiştirip fesat çıkaran Ermenilerin cezalandırılmaları amacıyla üzerlerindeki kıyafetlerle ivedi bir şekilde İstanbul'a gönderilmeleri yönünde bir bilgilendirilmede bulunulmuştur (BOA, BEO, K: 58, G: 4281).

Arşiv metninin devamında Erzurum vilayetinden gönderilen telgraftan bahsedilmiştir. Telgrafta Eğinli Mehmed'in katli ve komite meselesinden dolayı kendisinden şüphe duyulan Eğinli Mıgırdiç'in Erzincan'ın Kuzıcan (Kızıuçan) kazasında yakalandığı bilgisi yer almıştır. Üzerinde Martini-Henry tüfeği ve erzak çantası bulunduğu halde yakalandığı belirtilen Ermeni'nin, İstanbul'a gönderilip gönderilmeyeceğine dair görüş talebi, Babıali tarafından Sadrazamlık makamına iletilmiştir (BOA, BEO, K: 58, G: 4281).

Öte taraftan Osmanlı Ermenileri, Maraş ve Zeytun'da çeşitli isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. İsyân girişimlerini özellikle Ekim 1895 tarihinden itibaren artıran Ermeniler; dini liderlerin, İngiliz, Rus, Fransız hükümetlerinin ve konsolosluklarının desteklerini arkalarında bulmuşlardır. Maraş ve Zeytun'da görülen isyan gelişmelerine Antep, Urfa, Halep, İskenderun gibi yerlerden destek gelmiştir. Adı geçen yerlerden Ermenilere insan, silah ve maddi destekler verilmiştir (Eyicil, 2000: 157-179).

7 Ekim 1895 tarihinde iyiden iyiye kaos ortamına sebep olan Ermeni isyancıları, Maraş ve Zeytun arası ulaşımı kesmek maksatlı iki yerleşim alanı arasındaki köprüyü yıkmış, iletişim hatları olan telgraf tellerini kesmişlerdir. Ermeni isyanlarının büyük destekçisi olan Ermeni eşkıyası, asker kıyafeti giyip Martini-Henry tüfeği ile silahlanmış, sayıları 800'ü bulan bu eşkıya grubu Andırın'a saldırmıştır. Saldırı sonucunda hükümet binası yakılmış ve çok sayıda Müslümanın canına ve malına kast edilmiştir. Zeytun'da devam eden isyan

hareketlerine katılmak için buraya gelen ve öncesinde arkadaşları ile işlemiş oldukları cinayetler için aranan Toros isimli Ermeni Antep'te yakalanmıştır. Yapılan sorgulamada Toros isimli asi, isyanda 500 kadar İngiliz'in de bulunduğu ve bunlar arasında komutanların da olduğundan bahsetmiştir. Ermeni isyancılarının da 10.000 kadar olduğu ve bunların özellikle Martini-Henry tüfekleri ile donanmış olduklarını itiraf etmiştir (Eyicil, 2000: 180-186).

Rusya işbirliği ile silahlanan Ermeni isyancılarının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok zararlı eylemi olmuştur. Ermeniler, bir yandan ayrılıkçı faaliyetler içerisinde bulunmuş, diğer yandan çete-eşkıyalık hareketleriyle bir tehdit unsuru olmaya devam etmişlerdir. Bu amaçlar etrafında hareket eden Ermeniler ve destekçileri Ruslarla alakalı olarak çoğu zaman Osmanlı askeri görevlilerince bilgi paylaşımları yapılmıştır. Ermeniler hakkında bilgi toplayan Salih Sabri bin Emin adlı askeri görevli, Erkan-ı Harbiye Binbaşısı ve Kars Şehbenderliğini yapmaktadır. 17 Ekim 1895 tarihinde Petersburg Sefareti'ne verdiği malumatta, Rus redif askerlerinin talim için silah altına alındığından bahsetmiştir. Adı geçen görevli ayrıca Ermenilerin İran yoluyla Osmanlı topraklarına İngiliz sisteminde Martini-Henry tüfekleri ve çok miktarda cephane sokacakları ile ilgili aldığı haberleri iletmiştir (BOA, HR.SFR.1., K: 109, G: 50).

Maraş'ta yaşanan hadiselerin önlenmesi adına gönderilmiş olan Mustafa Remzi Paşa'dan sonra aynı göreve Ferik Ethem Paşa 2 Ocak 1896 tarihinde görevlendirilmiştir. Yapılan askeri hareket sonrası Maraş ve Zeytun'da Ermeni isyanları durdurulabilmiştir. Meclis-i Vükela tarafından Ferik Ethem Paşa'ya gönderilen telgrafta, kendisinden bazı tedbirleri alması istenmiştir. Maddelerden birinde, bölgedeki halkın elinde bulunan her türlü silahın toplatılması geçmektedir. Ancak Müslümanların elinde genel itibarıyla basit silahlar bulunuyorken, Ermenilerin elinde son teknolojiye sahip silahlar bulunmuştur. Dönemin üstün özelliklerine sahip olan Martini-Henry tüfekleri ile birçok zulümde bulunmuş olan Ermenilerin ellerindeki bu silahların toplanması ve sahiplerinin de gözaltına alınması yönünde emir verilmiştir (Eyicil, 2000: 195-199).

Ferit Ahmet Paşa'nın isyan hadisesini sona erdirmek için başlattığı Zeytun kuşatması; İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Almanya ve Avusturya'yı tedirgin edince bu devletler araya girip tarafları barışa ikna etmeye çalışmıştır. Türlü zulümlerde bulunan Ermeni tarafı, zor durumda olmasına rağmen silah bırakma taraftarı olmamıştır. Sonuç olarak büyük devletlerin arabuluculuğu ile 7 Ekim 1895 tarihinde başlayan isyan, 11 Şubat 1896 tarihinde tarafların anlaşması ile sona ermiştir. Anlaşmada vergi, genel af, silahların toplanması ile ilgili ve diğer sorunlarla ilgili uzlaşmaya varılmıştır. Ferit Ahmet Paşa tarafından ivedi olarak Ermenilerin

elindeki silahların toplanmasına başlanmıştır. 17 Şubat'a kadar 256 adet Martini-Henry, 2 adet de Schneider marka tüfeğin toplanması sağlanmıştır. Silah toplanması faaliyetine daha sonrasında da devam edilmiştir (Eyicil, 2000: 200-210).

Ermeni eşkıyalığı ile alakalı olarak Yıldız Sarayı Başkitabet Dairesi'nin çeşitli yerlerden gelen telgraflarla alakalı bir değerlendirmesi olmuştur. Adı geçen yerlerden biri olan Antakya Kaymakamlığı'ndan gönderilmiş olunan telgrafta, Süveydiye kazasına bağlı Ermeni köylerinden biri olan Kenise köyü civarına, 400 kişilik bir eşkıya grubunun Martini-Henry tüfeğini donanmış olarak gönderildiği bilgisi geçmektedir. Antakya Kaymakamlığı, bahsi geçen bu bilgilerin Süveydiye kazası müdürü tarafından paylaşıldığını belirtmektedir. Bu duruma istinaden kaymakamlık, bölgeye jandarma zabitlerinin sevk edildiği bilgisini valilik ile paylaşmıştır (BOA, İ.DUİT., K: 145, G: 86).

Yıldız Sarayınca suret olarak ifade edilen yazının devamında, İskenderun Kaymakamlığı'nın telgrafına değinilmiştir. Bu telgrafta da Arsuz Müdürlüğü'nden alınan malumata yer verilmiştir. Arsuz Müdürlüğü, Antakya'nın Süveydiye kazasına bağlı Kenise köyüne silahlı 3.000 civarında Ermeni çetesinin çıktığını haber etmiştir. Bu noktada İskenderun Kaymakamlığı'nın, ivedi olarak bölge asayiş için yeterli miktarda askeri kuvveti istediğini, aynı zamanda jandarmadan 7 askerin de Arsuz'a sevk edilip durumun Antakya Kaymakamlığı'na da bildirildiği ile ilgili değerlendirmeleri yazılmıştır. Son olarak içeriği anlatılan Halep valiliğinin yazısında, Antakya ve İskenderun kaymakamlıklarından alınan telgraflardan bunların anlaşıldığı, iki kaymakamlıkla yazışmaların devam ettiği, Ermeni eşkıyaları için Halep'teki askeri kuvvetlerin teyakkuzda olduğu bilgileri verilmiştir (BOA, İ.DUİT., K: 145, G: 86).

Ermeni isyanları ve eşkıyalık faaliyetleri ile ilgili meydana gelen hadiselerden kaynaklı 1 Haziran 1896 tarihinde Osmanlı idari merkezleri arasında yazışmalar gerçekleşmiştir. Belirtilen tarihte Babıali tarafından kaleme alınan telgrafta, Trabzon vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafın muhtevası anlatılmıştır. Trabzon vilayetinin kaleme aldığı yazıda, Çarşamba kazasında bulunan Ermenilerin hıyanet etmelerine fırsat vermemek amacıyla takip edildikleri bilgisi paylaşılmıştır. Bahsi geçen Ermenilerin elinde bulunan tüfeklere karşılık verilebilmesi için kazanın özel mevkilerine yerleştirilen zaptiyelerin Martini-Henry tüfekleri ile silahlandırılmasının uygun olacağı müsaadesi istenmiştir. Belirli kordonlara yerleştirilen zaptiyelere 20 kadar Martini-Henry tüfeğinin verilmesinin eşkıyalarla mukavemet etmeleri açısından faydalı olacağı yönünde fikir beyan edilmiş ve belirtildiği gibi bunun için izin istenmiştir (BOA, DH.TMIK.M., K: 6, G: 3).

Ermeni isyanları ve bu isyanda kullanılacak olan Martini-Henry tüfeği ile ilgili hadiselerden biri de, I. Dünya Savaşı sırasında yaşanmış olan “Şebinkarahisar Ermeni İsyanı’dır.” I. Dünya Savaşı devam ederken yaşanan karmaşa ortamından faydalanmak isteyen Ermeniler, birçok bölgede isyan ettiği gibi Şebinkarahisar’da da bu eylemleri gerçekleştirmişlerdir. İsyan teşebbüsü öncesinde Ermeni komitacı liderleri halkın silahlanması için çaba sarf etmişlerdir. Komitacılar, Ermeni halkının gelir durumlarına göre belirli fiyatlandırmalarda bulunarak Ermenilerin silahlanmasını sağlamıştır. Söz konusu komitacı liderler; zengin olan Ermenilere Gra ve Martini-Henry tüfeklerini 10 altın liraya, orta sınıf Ermenilere 5 liraya ve düşük gelirli olan Ermenilere de aylık 5 kuruş taksitle satmışlardır. Ancak bu silahların birçoğu, Ermenilerin Pürk köyünde isyan etmeleri sonrasında askeriye tarafından toplanmıştır (Sarısaman, 2018: 221-227).

3.4.1.1. Ermeni isyanlarına karşı kurulan Hamidiye alayları ve Martini-Henry tüfeği

XIX. yüzyılın sonlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde meydana gelen çeşitli gelişmeler, aynı zamanda Osmanlı’da II. Abdülhamit döneminde bu bölgeyle dair edinilen gözlemlere istinaden Hamidiye alaylarının oluşum süreci başlamıştır. Bölgede yaşayan göçebe Kürt aşiretlerini yerleşik hale getirerek kendilerinden düzenli vergi toplamak (Şanda, 2022: 35), Osmanlı’nın askeri olarak pek verim elde edemediği aşiretlerden bu yönde faydalanmak, büyük devletlerin desteklerini de arkalarında hisseden Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerinin önüne geçmek, bölgedeki Rus saldırıları ve İngiliz politikalarına set çekmek amaçlı olarak Hamidiye alaylarının kurulması yönünde düşünceler belirmeye başlamıştır (Kodaman, 1979: 439).

II. Abdülhamit’in itimat ettiği kişilerden biri olan IV. Ordu Müşiri Zeki Paşa’nın fikri olan Hamidiye alayları, bir süredir bölgeye dair çeşitli düşünceleri olan II. Abdülhamit için arkasında durulacak bir proje olmuştur (Şanda, 2022: 36). Fikrin kaynağı olan IV. Ordu Müşiri Zeki Paşa, II. Abdülhamit’in verdiği yetki ile görevlendirilmiştir (Yiner, 2019: 396). Bu görevlendirme üzerine Erzurum’a giden Zeki Paşa, Kürt aşiret reisleri ile bir görüşme yapmıştır. Gerçekleşen toplantı sonrasında aşiret reislerinin bir kısmı alay kurmaya taraftar olmazken, bazı aşiret reisleri ise bu duruma sıcak bakmıştır (Şanda, 2022: 36). Osmanlı Devleti’nin ağır yara aldığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında II. Abdülhamit’in Panislamizm düşünceleri belirmeye başlamıştır. Bu düşünce üzerine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oluşturulmaya başlanan Hamide alayları için Sünni-Müslüman aşiretlerin toplanmasına özen gösterilmiştir (Ertekin, 2022: 173-175).

Hamidiye alaylarının tertibine başlanırken aynı zamanda alayların özelliklerini ve oluşturulma şeklini belirten bir nizamname de hazırlanmıştır. Söz konusu nizamnameye göre alayların en az 4, en fazla 6 bölükten oluşturulmasına çalışılmıştır. Yine nizamnameye göre her bir alayın en az 512, en fazla 1.152 kişilik olmasına dikkat edilmiştir. Alayları oluşturan nüfusun; 17-20 yaş aralığında olanlarına “İptidaiye”, 20-32 yaş aralığında olanlarına “Nizamiye” ve 32-40 yaş aralığında olanlarına da “Redif” diye bir isimlendirmede bulunulmuştur (Kodaman, 1979: 444-445; Şanda, 2022: 36).

Görsel 3.3. *Hamidiye alayları* (Kaynak: Ertekin, 2022: 182)

1890 yılı itibarıyla oluşturulmaya başlanan Hamidiye alaylarının askeri faydası büyük bir hevesle beklenirken, alayların kaynağı olan aşiret üyelerinin eğitime de özen gösterilmiştir. Aşiret üyelerinden alaylara dahil edilecek kişiler için İstanbul’da “Aşiret Mektebi” kurulmuştur (Yiner, 2019: 399). Bahsi geçen okulda eğitim görmeleri için alay başı iki çavuş İstanbul’a gönderilmiştir. Belirli bir süre eğitim gören alay çavuşları, bu okullardan sonra bir nevi staj amaçlı olarak İstanbul veya başka bir yerde iki yıl boyunca görevlendirildikten sonra alaylarına gönderilmişlerdir. Yine her alaydan seçilen bir çocuğun İstanbul’a gönderilmesi ve buradaki “Süvari Mektebi”nde eğitim görmesi sağlanmış, eğitim

sonunda mülazım (teğmen) rütbesiyle memleketine gönderimi gerçekleşmiştir (Kodaman, 1979: 445).

Hamidiye alaylarının kuruluş süreci ve özellikleri yukarıda bahsedildiği şekilde olup, yine yukarıda bahsedildiği haliyle bu alaylar özellikle Ermeni ve Rus saldırılarını önleme amacını taşımışlardır. Alaylar kullanacakları kıyafet ve hayvanları kendileri karşılamış, alayların silahlarını ise devlet vermiştir (Şanda, 2022: 36). Alaylar için devletin verdiği silahların başında tez konusunun ana ögesi olan Martini-Henry tüfeği gelmektedir. Rus saldırıları ve Ermenilerin ayrılıkçı hareketlerine karşı oluşturulan Hamidiye alaylarının yeterli mukavemet gücü edinmesi önemli görülmüştür. Bu nedenle alayların Martini-Henry tüfeği gibi etkili bir tüfekle teçhiz edilmesine çalışılmıştır. 17 Kasım 1891 tarihinde Seraskerlik makamı tarafından kaleme alınan yazıda bu konuya dair içerik mevcuttur. Kürt aşiretlerinden teşkil edilmiş olan Hamidiye alaylarının Martini-Henry tüfekleri ile donatılmaları gerektiği daha önceden Mabeyn-i Hümayun Başkitabet Dairesi tarafından belirtilmiştir (BOA, Y.MTV., K: 56, G: 40).

Kürt aşiretlerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş olan 22 süvari alayı için; “bugüne kadar sâye-i muvaffakiyetvâye-i hazret-i padişâhîde teşkilât-ı faâliyye ve esasiyyeleri ikmâl ve icrâ edilen” şeklinde bir takdirde bulunulmuştur. Yine bu 22 süvari alayının bölgedeki aktif hareketlarına katkıda bulunması için kendilerine 12.309 adet Martini-Henry tüfeğinin verilmesi dile getirilmiştir. Arşiv metninin devamında, süngüsüz ve kasaturasız olacağı belirtilen 12.309 adet Martini-Henry tüfeğinin Hamidiye süvari alaylarına verilmesi, Tophane-i Amire’den istenmiştir (BOA, Y.MTV., K: 56, G: 40). Yapılan bu silahlandırma ile önceden de bölgede iyi işler çıkaran Hamidiye alaylarının, Ermeni taşkınlıkları ve Rus tacizlerine karşı daha da aktif olmaları sağlanmıştır.

3.5. Martini-Henry Tüfeğinin Halka Dağıtıldığı Durumlar

Yapılan literatür taramalarında Martini-Henry tüfeğinin; bazen toplumsal unsurlar arasında denge kurulmasını sağlamak, bazen karşı taraftan intikam almak, bazen de isyan girişimlerinde bulunup taşkınlık çıkaran çeşitli grupların bu girişimlerini engellemek adına halka dağıtıldığına rastlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Sırp ve Karadağlılarla yaptığı savaşta, bölge halkının muhtemelen kendilerini savunmak ya da düşman kuvvetlerine karşı direnmelerini sağlamak adına silahlandırıldığı görülmüştür. Tophane Müşiriyeti’ne hitaben 8 Temmuz 1876 tarihinde gönderilen yazıda, ahaliye dağıtılmak üzere çeşitli bölgelere gönderilmekte olan Winchester ve Martini-Henry tüfeklerinin kullanımlarının anlaşılmasını sağlamaya yönelik gerekli

bilgilendirilmelerin yapılmasının lazım olduğu belirtilmiştir. Yine bu konuda tüfeklerin kullanımının anlaşılması için ne kadar talimat gerekliyse, ihtiyaç olan mahallere gönderilmesi hakkında ivedi olarak işlemlerin yapılması ile ilgili yazışmalar gerçekleşmiştir. Aynı belgenin devamında, ismi tam olarak belirtilmemiş ancak “İmâlât Ferîki sa‘âdetlü Paşa Hazretleri’ne” diye ifade edilen görevliye, Winchester ve Martini-Henry tüfeklerinin kullanımlarına dair iki tane ayrıntılı olmayan talimatname ile bir adet Martini-Henry tüfeği için talimatnamenin gönderildiğinden bahsedilmektedir. Belgede, adı geçen tüfeklerin kullanımlarını açıklayan talimatname ve resimlerin ihtiyaç duyulduğu kadar çoğaltılmasına değinilmiş, bu tüfeklerin dağıtılacağı taburlara tüfeği açıklayan talimatnamelerin verilmesi yönünde istekte bulunulmuştur (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 146).

Aynı fonda taranan 16 Temmuz 1876 tarihli arşiv metninde de benzer konu geçmiştir. Bu belgede de ahaliye verilmek üzere gönderilen Winchester ve Martini-Henry tüfeklerinin kurallarına uygun olarak kullanımını sağlamak istendiği anlaşılmaktadır. Adı geçen tüfeklerin kullanımının anlaşılması için bir nevi kullanım kılavuzu mahiyetindeki talimatnamelerin bu tüfeklerin dağıtıldığı yerlere verilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili bilgilendirilmelerin yapılıp gerekli haberleşmelerde bulunmanın önemi ile alakalı olarak Tophane Müşiriyeti ile yapılan yazışmaları da kapsayan tezkirenin gönderilmiş olduğu belirtilmiştir (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 147).

Belgenin devamında Winchester ve Martini-Henry tüfeklerinin kullanılmasında kolaylık oluşturacak olan talimatnamelerden 500 kadar basılması ile ilgili direktifler bulunmaktadır. Bu talimatnamelerin ihtiyaç duyulan yerlere gönderilmesi için Erkan-ı Harbiye tarafından hazırda tutulduğuna dair malumat da resmi dairelere yazılan tezkirede belirtilmektedir (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 147). Yukarıda da değinilmiş olduğu gibi Osmanlı’nın kimi zaman halkı silahlandığı durumlar yaşanmıştır. İncelenen arşiv metinleri, bu duruma dair güzel örnekler sunmaktadır.

Halkın bazı durumlar için devlet tarafından silahlandırılmasının yanı sıra, kimi zaman halkın da bireysel silahlanma yönünde talebi bulunmuştur. 23 Temmuz 1876 tarihli arşiv belgesinde, halkın bu talebini yansıtan yazışmalar söz konusu olmuştur. Tetkik edilen belgede, Tuna vilayetinden gelen tahrirattan bahsedilmiştir. Bu tahriratta; “muhâfaza-i vatana hizmet müftehîresiyle mükellef olan ahâl-i İslâmiyeden ve ashâb-ı iktidârdan ba‘zı zevâtın devlete mâl olduğu behâ ile üçer yüz fişeğiyle kırk ‘aded Henry Martini tüfeği talebine” şeklinde ahalinin silah satın alma isteği dile getirilmektedir. İncelenen belgede, halkın isteğini dile getiren arzuhallerin ek yapılarak gereğinin yapılmasının istendiği görülmüştür (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 171).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, Girit Yarımadası Müslümanlarının silahlandırılması, halkın silahlandırılmasına bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Bu savaşın yaşandığı dönemde tıpkı yukarıda bahsedilen Osman-Sırp-Karadağ Savaşı'ndaki gibi halkın silahlandırılması söz konusu olmuştur. Bu silahlandırmanın iki ülke arasındaki savaştan mı yoksa sadece yarımada mahsus özel bir durumdan mı kaynaklandığı pek anlaşılamamıştır. Harbiye Dairesi tarafından Tophane-i Amire'ye gönderilen belgede, Girit Yarımadası'ndaki Müslüman halka, duruma göre silah dağıtılmasının uygun olacağı belirtilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 63, G: 151).

Belgede, Girit Yarımadası'ndaki Müslüman halkın duruma göre silahlandırılacağı, bu amaç için daha önceden zaten 5.000 adet Martini-Henry tüfeğinin ve 650 sandık fişegin gönderildiğinin Tophane-i Amire ile görüşüldüğünden bahsedilmiştir. 17 Aralık 1877 tarihinde, gelişen duruma göre ilk etapta 250 sandık fişek ve 2.000 adet Martini-Henry tüfeğinin Süreyya Vapuru'yla bölgeye gönderildiğine değinilmiştir. Metinde, geri kalan 3.000 adet tüfek ve 400 sandık fişegin de gönderilmesinin Babiali tarafından uygun görüldüğünün Tophane-i Amire'ye bildirildiğinden bahsedilmiştir. Belgede, şu an için toplamda 5.000 adet Martini-Henry tüfeği ve 650 sandık fişegin yeterli olduğu, başka tüfeğin gönderilmesine gerek olmadığı bilgisine yer verilerek, gönderilecek tüfek ve fişeklerin ivedi olarak ulaştırılmasının uygun olacağı değerlendirmesinde bulunulmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 63, G: 151).

19 Şubat 1889 tarihli belgede, iki taraf arasında cereyan eden bir intikam alma olayında Martini-Henry tüfeğinin zikredildiği görülmüştür. Seraskerlik makamından çıkan yazıda, Katar Kaymakamı Câsimü's-sânî'nin, husumetli olduğu Ebû Ceysi aşiretinden öç almak için halka silah sattığı bilgisi geçmektedir. İngiltere'den bir hayli miktarda Martini-Henry tüfeği alan Katar Kaymakamı Câsimü's-sânî, bu şekilde bir intikam alma yoluna gitmiştir. Ayrıca Seraskerlik makamının yazısında, meselenin anlaşılması için bölge halkının ifadelerini içeren ve Altıncı Ordu Müşiriyeti'nden gelen telgrafın da ek olarak Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne gönderildiği belirtilmektedir (BOA, Y.MTV., K: 37, G: 93).

3.6. Halkın Elinde Bulunan Martini-Henry ve Başkaca Tüfeklerin Resmi Makamlarca Toplanması

Osmanlı XIX. yüzyılında toplumsal silahlanma hadiseleri sıklıkla karşılaşılan durumlardan olmuştur. Halkın elindeki silahların asayiş problemleri oluşturacağını bilen Osmanlı yetkilileri, her fırsatta bu silahlanma çabalarına engel olmak istemiştir. Çeşitli şekillerde gerçekleşen halkın silahlanması ve bu silahların toplanması faaliyetlerine, Osmanlı arşiv belgeleri cevap vermektedir.

3 Şubat 1878 tarihinde Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yazılan bir tezkirede, bahsedilen silahlanma mevzusu ile ilgili değerlendirmeye yer verilmiştir. Osmanlı yardımcı kuvvetlerine dağıtılmış olan Winchester ve Martini cinsinden tüfeklerin bu kuvvetler ve başka kuvvetlerce halka satıldığı yönünde ihbarların olduğundan bahsedilmektedir. Söz konusu tüfeklerin, görüldüğünde zapt edilmesi ve parası ödenerek toplattırılmasının elzem olduğu üzerinde durulmaktadır. Yukarda da bahsedildiği gibi, silahların halkın elinde bulunmasının çeşitli problemlere yol açabileceği düşünülerek, halkta silahların bulunmasının doğru olmayacağı üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Halkın bu tüfeklere rağbet ettiği, ancak bu tüfeklerin toplanması gerektiği, halkın bu konuda bilgilendirilmesi ve de görevlendirilen memurlarca bu silahların toplanıp uygun yerlerde paslanmayacak şekilde muhafaza edilmesi şeklindeki emir, Babıali tarafından verilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 66, G: 39).

Silahların toplanması ile alakalı bir diğer arşiv vesikasında, öncelikle İşkodra'nın Kışla nahiyesinde görevli olan askerlerin kendilerine ait Martini-Henry tüfeklerinde kullanmak için ihtiyaç duydukları cephaneden bahsedilmiştir. 27 Mayıs 1892 tarihli belgede, İşkodra'da çoğunlukla Müslüman ve Hristiyan halkın yaşadığı ve genel itibarıyla bu halkın elinde de Martini-Henry tüfeklerinin bulunduğu belirtilmektedir. Tüfeklerin ordunun seri numaralı tüfekleri olup halkın eline nasıl geçmiş olabileceği üzerinde düşünülmüş, suistimal durumlarının yaşandığı tahminiyle tüfek sahibi zaptiyelerden ve bölge halkından tüfeklerin toplanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan sınır olan bu bölgenin emniyeti için de endişe edilmekle beraber yine de bu silahların toplanmasına dair emir söz konusu olmuştur (BOA, BEO, K: 10, G: 705).

Amerika'dan ithal edilmiş bir tüfeğin, kimi zaman idari makamlarca halka satılmış olduğu durumlar yaşanmıştır. Bu duruma örnek olarak, sekiz liraya satın aldığı Martini-Henry tüfeğini Osmanlı topçu dairesine kaptıran bir silahçı esnafı gösterilebilir. Habip adındaki bu esnaf, yaşanan bu duruma istinaden bir dilekçe yazmış ve dilekçesi ile tüfeğinin iadesini veya verdiği paranın tarafına ödenmesini talep etmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1776, G: 59).

Martini-Henry tüfeğine karşı Osmanlı halkının bir meylinin olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. 29 Ekim 1890 tarihli yukardaki belgenin devamında, Rusçuk ve Filibe halkından bir kısmının Martini-Henry marka tüfeği için bir talepte bulunduğu ve bu talebe bizzat padişah izniyle cevap verildiği görülmüştür. Belirlenen fiyat ile halka Winchester ve Martini-Henry tüfekleri satılmıştır. Satılan bu tüfeklerin belli olmasını sağlamak için “miriyeden satılmıştır” şeklinde damgalanması sağlanmış, muhtemelen bir zaman sonra tüfeklerin toplanmasında bir ayırt etme amacıyla bu yöntem tercih edilmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1776, G: 59).

Belirlenmiş olan tüfeklerin toplanması ile ilgili bir zaman sonra irade çıkmış, çıkan irade sonrasında halkın elinde bulunan tüfeklerin zaptı ve müsaderesi gerçekleşmeye başlamıştır. Ayrıca toplanacak tüfeklerin fiyatları ile ilgili arşiv belgesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Tüfeklerin sağlam olanlarının her birine iki Osmanlı lirası değer biçilmiştir. Burada halkın bu tüfekleri bir süredir kullanmış oldukları göz önüne alınmıştır. Yine mevzu bahis olan bu tüfeklerin tamir ve kullanım derecelerine göre bir fiyatlandırma daha yapılmış olup, yarım liradan bir liraya kadar bir ödeme yapılması yönünde emir çıkarılmıştır. Ödeme kaynağı olarak da Nizamiye Hazinesi adres gösterilmiştir. Belgede söz konusu iradenin tüm idari ve askeri çevrelere iletilip, uygulanması istenmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1776, G: 59).

28 Eylül 1887 tarihinde sadrazamlık makamı ile gerçekleşen bir yazışmada, halkın elinde bulunan silahların önceki yazışmalarda belirtilenden çok daha fazla olduğu yönünde bir tahminde bulunulmuştur. Bu nedenle halkın elinde olan devlet silahlarının toplanmasına yönelik herhangi bir eleştirinin olamayacağına değinilmiştir. Halkın elinde bulunan tüfeklerin toplanması hakkında Osmanlı Devleti'nde bazı durumlarda çekimser kalınan anlar yaşanmıştır. Kimi zaman direkt bu silahların toplanması ile ilgili kesin emir bulunmakta iken, kimi zaman silahların toplanması ertelenmiştir. Belgenin devamında; Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ ile yapılan savaşlar sonrasında bölge için bir asayiş durumunun sağlandığına işaret edilmiştir. Ancak buna karşın her ihtimale karşı bölgede bulunan Müslüman halkın elinde bulunan silahların toplanmasının bir süre ertelenmesinin daha doğru olacağı yönünde görüş bildirilmiştir (BOA, Y.MTV., K: 28, G: 8).

Rumeli'nin muğlak durumu ile ilgili bir değerlendirmede bulunulduktan sonra aynı belgede, İstanbul'a yakın vilayetler ile Kürtlerin yaşadığı bölge ve Arabistan vilayeti için bir parantez açılmıştır. Bahsi geçen bu yerlerin durumunun daha sakin olduğu göz önünde bulundurularak, bu yerlerdeki halkın elinde bulunan silahların ivedi bir şekilde toplanması isteğinde bulunulmuştur. Silahlar toplanırken en başta kaçakçı gruplarının belirtilen sürede silahlarını teslim etmelerinin sağlanmasına işaret edilmiştir. Özellikle ellerindeki silahların Martini-Henry tüfeği olduğu ortaya çıkarılıp, devlete bu silahları teslim etmede diretenler için kanuni işlemin başlatılacağı üzerinde durulmuştur (BOA, Y.MTV., K: 28, G: 8).

Tetkik edilen belgenin devamında, hükümet tarafından alınacak sıkı tedbirler sonrasında silahların halk tarafından kendiliğinden tesliminin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Diğer yandan İsmail Hakkı Beşe denen görevlinin Musul vilayetinde gerçekleştirdiği icraata değinilmiştir. Adı geçen görevlinin, Musul vilayetine bağlı bir sancakta etkili olan aşiretlerden silahları toplaması takdir görmüştür. Bu görevli sayesinde çuvallar dolusu silaha el konulduğundan bahsedilmiştir (BOA, Y.MTV., K: 28, G: 8).

Son olarak sadrazamlık makamına gönderilen yazıda, jandarmanın silahlanması mevzusu da geçmiştir. Osmanlı'da sıkça görülen eşkıyalık hadiselerine müdahale eden jandarmanın elindeki silahların etkisiz olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Jandarma elindeki silahların menzilinin yetersiz olması münasebetiyle Martini-Henry tüfeği ile donanmış olan eşkıya ile yeterli miktarda mücadele edilemediğine işaret edilmiştir. Bundan kaynaklı olarak bir türlü istenen emniyet ortamının temin edilemediği gözler önüne serilmiş, jandarmanın eline Martini-Henry tüfeği veya daha etkili bir tüfeğin verilmesinin gerektiği ile resmi yazı sonlandırılmıştır (BOA, Y.MTV., K: 28, G: 8).

Devlet silahı olarak belirtilen ve “esliha-yı mîrîye” diye arşiv kaynaklarında ifade edilen tüfeklerin halka satımı ile alakalı yukardaki örneğe benzer bir diğer yazışmadan daha söz edilebilir. 18 Mayıs 1891 tarihinde gerçekleşen yazışmada, devlet malı olarak damgalanmış Martini-Henry ve Winchester tüfeklerinin halka satımı ve bunların derdest edilmesi mevzu bahis olmuştur. Satılan silahlara karşılık her birine ödeme yapılması için gerekli olan padişah iradesi ile Nizamiye Hazinesi'nden 12 akçelik bir kaynağın ne şekilde alınacağı Yanya vilayetinden gelen tahriratta belirtilmiştir. Vilayet makamından gelen resmi yazının ilgili idari ve askeri makamlarca görülüp konu ile ilgili icraya geçilmesi yönünde emir buyrulmuştur (BOA, DH.MKT., K: 1833, G: 85).

Osmanlı Devleti'nde miri silahların devlet görevlilerince suistimal edilip halka satımı haricinde, halkın kaçakçılık yolu ile de silahlandığı görülmüştür. Osmanlı idari makamları arasında Dürzilerin silahlanması ile ilgili olarak 25 Ağustos 1901 tarihinde gerçekleşen yazışmalarda, Dürzilerin yaşadığı Lübnan-Beyrut Yarımadası sahillerine ikişer-üçer şekilde tüfeklerin kaçak yollarla sokulup burada silahların çoğaltılmaya çalışıldığı yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu duruma binaen, yasaklı olan silahların Dürzilerin yaşadığı sahile girişinin engellenmesi için tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır (BOA, DH.TMIK.M., K: 108, G: 33).

Zaman içerisinde Suriye vilayeti sahillerinden Dürzilerin yaşadığı bölgeye kaçak yollarla silahların girişinin devam ettiği yönünde bilgilendirmelere devam edilmiştir. Hatta Dürzilerin ellerinde bulunan silahların kısa ve yeni türden olan Martini-Henry tüfekleri olduğu belirtilmiştir. Belirli güzergahlar seçilerek beşer-onar sayıda Martini-Henry tüfeğinin Dürzilerin yaşadıkları yerlere sokulmaya çalışıldığı görülmüştür. Barut, Martini-Henry tüfeği ve Revolver marka tabanca için belirli miktarda fişegın de yine kaçak bir şekilde Dürzilere ulaştırılması için çaba sarf edildiği fark edilmiştir. Belgede, silah ve malzemelerinin Trablusşam'a çıkarıldığı, bu işin ticaretini yapan kişilerin evlerine yapılan baskınlarda tüfekler ve alakalı malzemelerin hükümet tarafından müsadere edildiğinden bahsedilmiştir.

Silahlar için yapılmış olan bu müsadereye Dürzilerin çok üzüldüğüne değinilmiştir (BOA, DH.TMIK.M., K: 108, G: 33).

Devletin müsaadesi dışında halkın özellikle de Osmanlı toplumsal ve siyasal alanlarında kargaşa çıkarabilecek bir grubun silahlanmasının önlenmeye çalışıldığı birçok kez tekrar edilmiştir. Suriye vilayetinden bahseden belgede, bu vilayette normal şartlarda görülmeyecek yabancı menşeli ateşli silahlar ve beraberindeki alet edevatın bulunduğu istişare konusu olmuştur. Oluşan bu durumdan kaynaklı memleket için çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilecek bu silahlanmaya mahal vermemek adına, gerçekleşen ithalata devletçe son verilmesinin gerekli olduğuna değinilmiştir. Aksi halde Dürzilerin bu silahlanma çabası üzerine, Suriye ve Trablus halkının da silahlandırılıp Dürzilerin ortadan kaldırılması gibi sakıncalı bir durumun yaşanabileceğine dikkat çekilmiş, bölgenin gözetim altında tutulmasının önemine değinilmiştir (BOA, DH.TMIK.M., K: 108, G: 33).

Halkın elinde bulunan silahların devlet tarafından müsadere edilmesi hadisesi birçok Osmanlı şehrinde görülmüştür. Bu şehirlerden biri olan Süleymaniye sancağında, Martini-Henry tüfeklerinin toplanması hadisesi tarihi belgelere yansımıştır. Toplanan Martini-Henry tüfeklerinin Musul redif birliğine teslim edildiği, 8 Mart 1896 tarihli Dahiliye Nezareti tezkiresinde belirtilmiştir. Adı geçen tüfeklerin 10 adet ve birtakım değersiz alet-edevattan ibaret olduğu ve bunların İstanbul'a gönderilememiş olduğu dile getirilmiştir. Dersaadet'e ulaştırılamayan bu tüfek ve beraberindekilerin 6. Ordu merkez ambarına teslim edilmesi, değersiz olan edevatın imha ettirilmesi yönünde görüş istenmiştir (BOA, Y.MTV., K: 137, G: 139).

Osmanlı'da bir başka yerleşim yeri olan Muş ve civarında da ateşli silahların toplanması ile ilgili yazışmalar gerçekleşmiştir. 8 Ağustos 1904 tarihinde Dördüncü Ordu'dan gelen telgrafnamede; Muş ovasındaki köylerde 12 sürmeli, 6 adet taklidi Martini-Henry tüfeği, 7 tane kapaklı, 4 tane çakmaklı tüfek ile 1 adet Revolver ve 395 adet fişegin toplatılıp gereken tedbirlerin alındığı ve bu durumla alakalı muamelelerde bulunulduğundan bahsedilmiştir (BOA, Y.PRK.ASK., K: 219, G: 68).

Ateşli silahların devlet otoritesine tehdit olduğunun farkında olan Osmanlı yönetimi, silahlanmanın önlenmesi adına ödüllendirmelerde de bulunmuştur. Sur kazası tarafından 34 adet Martini-Henry tüfeğinin ele geçirilip müsadere edilmesi sonrası kaza kaymakamına ödül verilmiştir (BOA, Y.PRK.UM., K: 67, G: 100). Bu durumdan anlaşılabileceği üzere halkın elinde silah bulunmasının önünü alabilmek için idari ve askeri makamların teşvik edilmesi sağlanmıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başta tütün olmak üzere çeşitli alanlarda gerçekleşen kaçakçılığın önlenmesi adına kolculuk birimlerinin aktif olduğu görülmüştür. Belirli alanlarda görev yapan kolcular, yaptıkları takibat ve denetimlerde satımı yasak olan ürünlere el koyabilmişlerdir. İkinci bölümde de ifade edildiği gibi, Osmanlı'da tütün üretimini kontrol altında tutmak, alım-satımı ile alakalı bir sistem oluşturmak amaçlı reji idaresi kurulmuştur. Bu idarenin denetimlerinde görevli olan kolcular, tütün kaçakçılığını azaltmak ve şirketin kaçakçılık ile ilgili zarar görmesini önlemek adına bazı kontroller yapmıştır.

Osmanlı'da Uşak kazası kolcularının yaptıkları kontrollerde karşılaştıkları kaçakçılarda tütün ve silah ele geçirilmiştir. 15 kilo tütün ve 3 adet Martini-Henry tüfeğe kolcular tarafından el konulmuş ve bunlar hükümet görevlilerine teslim edilmiştir. Reji idaresinin bu durumu belirten yazısına atfen yazılmış olan ve Maliye Nezareti'nden gelen tezkirede, bu silahların askere dağıtılması istenmiştir (BOA, DH.MKT., K: 2240, G: 80).

Halkın elinde bulunan silahların toplanması sağlanırken halka birtakım ödemelerde bulunulmuştur. 11 Ağustos 1901 tarihli arşiv vesikasında, devlet tarafından satılmış ve damgalanmış Martini-Henry ve Winchester tüfeklerine el konulurken onlara yapılacak ödemedeki Nizamiye Hazinesi kaynak olarak gösterilmiştir. Halka ödemenin ne şekilde yapılacağına dair Yanya vilayetinden bilgi istenmiştir. Dahiliye Vekaleti ve askeri makamlar arasında gerçekleşen yazışmalarda, Martini-Henry tüfekleri ile devlet silahlarının taklidi olarak üretilen tüfeklerin toplanması adına yapılmış olan duyurudan itibaren altı ay içerisinde hükümete teslim edilecek silahlardan yüksek fiyat verilenler için bir pazarlık yapıldıktan sonra ortaya çıkan rakamın ödenmesi yönünde karar alınmıştır (BOA, DH.MKT., K: 1866, G: 137).

Hükümete teslim edilen tüfekler için toplanma yerlerinde defterler tutulması istenmiş, yine bu defterlerin de Tophane-i Amire'ye gönderilerek burada silahların kıymetlerinin not edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Belirli yerlerde halktan toplanan silahların taşınması masrafları için Tophane-i Amire'nin 1902 yılı bütçesi de kaynak olarak gösterilmiştir (BOA, DH.MKT., K: 1866, G: 137).

Halkın elinden bulunup toplatılmaya çalışılan silahlar çeşit tür ve model bakımından çeşitlilik arz etmiştir. Bitlis vilayetinden 26 Temmuz 1908 tarihinde alınan telgrafnamede, Eruh kazasında askeri kuvvetlerce yapılan takibat sonrası şimdiye kadar elde edilmiş olan saldırı silahlarının çoğunun Yunan Garrası, Martini-Henry, Rus Sürmelisi ve Martini taklidi tüfeklerden olduğu belirtilmiştir. Söz konusu kazada yaşayan ahalinin çoğunda bu türden silahların olduğu ve halk arasında bu silahlara rağbet edildiği ve de yüksek fiyattan satıldığı ifade edilmiştir. Adları geçen silahların Beyrut ve Adana sahillerinden üçer-beşer şekilde ithal

edildiğine dikkat çekilerek, “sahil ve silah geçirilmesi muhtemel olan sınır ve mevkillerde kontrollerin artırılması hususunun gerekli olduğu lazım gelmektedir” şeklinde irade buyrulmuştur (BOA, DH.TMIK.M., K: 273, G: 58).

Osmanlı’da kimi zaman halkın askeri malzemeleri elde etme çabaları arşiv vesikalarına yansımıştır. Girit vilayetine bağlı olan Kandiye’de, askeri lojistik deposu olarak kullanılan ambardaki Martini-Henry tüfeklerinin ahali tarafından yağma edildiği, Tophane Müşirliği tarafından belirtilmiştir. Yaşanan olayda ambarı korumada gerekli hassasiyetin gösterilmediği ve bu duruma sebebiyet veren kişilerin ortaya çıkarılmasının elzem olduğu üzerinde durulmuştur. İvedi bir şekilde söz konusu tüfeklerin tekrardan toplatılıp ambara konulmasının sağlanması hakkında yetkili birimlere gerekli tebligatların yapıldığı yönünde bilgilendirmelerde bulunulmuştur (BOA, Y.PRK.ASK., K: 117, G: 22).

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin yoğun olarak gerçekleştirdiği silah ithaline, yine yerli üretimle de silah mevcutlarının çoğaltılmaya çalışıldığına birçok değinilmiştir. Devletin silah üretmesinin yanında halkın da kaçak yollarla silah üretiminde bulunduğu olmuştur. Prizren’de ve Rumeli’nin diğer bazı yerlerinde Martini-Henry tüfeğinin taklidi olan tüfeklerden imal edildiği arşiv vesikalarında değerlendirilmiş, bir probleme yol açacak olan bu üretimin önlenmesi yönünde padişah iradesi söz konusu olmuştur. İncelenen belgede konuya dair evrak ve eklerinden, aynı zamanda padişah iradesinden haberdar olunduğu belirtilmiştir. Osmanlı askeri kuvvetlerinin kullandığı tüfeklerin cins ve çapındaki silahlardan halkın elinde bulunmasının kabul edilemeyeceğine değinilmiştir. Aynı zamanda bu tüfeklerin ithal ve imalının gerçekleşmesinin onaylanamayacağı, önceden halkın eline geçmiş olan Martini-Henry tüfeklerinin ödemesi yapılarak halktan toplanmasının gerektiği şeklinde emir buyrulmuştur (BOA, İ.MMS., K: 104, G: 4417).

Halkın elinde bulunan silahların toplanması faaliyetlerine son olarak Lübnan bölgesi örnek gösterilebilir. 6 Mayıs 1903 tarihinde Lübnan Mutasarrıflığı’ndan Sadaret’e yazılan belgede, Lübnan Dağı civarında genel durumun gözlenmesine hemen geçilmesi ve ortamdaki durumun anlaşılması ve buradaki durumun bildirilmesi amaçlı olarak devriyeye çıkılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Lübnan’ın bazı taraflarında özellikle de kuzey taraflarında bazı ahalinin elinde Martini-Henry türünden tüfeklerin olduğu görülüp, bu tüfeklerin yasak olması nedeniyle hükümetçe zapt edilmesinin gereğine vurgu yapılmıştır (BOA, A.}MTZ.CL., K: 3, G: 116).

3.7. Askeri Kuvvetler, Kolcular, Bekçiler ve Vergi Tahsildarlarına Martini-Henry Tüfeğinin Verilmesi

Martini-Henry tüfeği, Osmanlı Devleti sınırlarına girdiği günden beri çoğu kesimin ilgisini çeken bir silah olmuştur. Kullanım kolaylığı, etki derecesi ve atım sayısından dolayı genel itibarıyla tercih edilen tüfeklerin başında gelmiştir. Bu nedenden dolayı Osmanlı'da bazı dönemlerde karşılaşılan duruma göre Martini-Henry tüfeğinin belirli gruplara verildiği görülmüştür. Gelişen şartlara göre kimi zaman; askeri kuvvetler, vergi tahsildarları, bekçiler, reji kolcuları Martini-Henry tüfeği ile silahlandırılmıştır.

Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşlarının olduğu dönemde “başıbozuk” tayfası diye belirtilen bir grup için görevlendirilen “asâkir-i mu‘âveneye” (yardımcı kuvvetler), Schneider model tüfeklerden verilmesi uygun görülmüştür. Selanik'ten İstanbul'a gönderilen 25 Temmuz 1876 tarihli telgrafta, Üsküp'e sevk olunması için Selanik'te oluşturulan yardımcı kuvvetlerin ellerindeki Schneider tüfeklerin pek etkili olamayacağı düşünülerek, bu tüfeklerin yerine daha etkili bir tüfek olan Martini-Henry tüfeklerinin verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle söz konusu yardımcı kuvvetlere dağıtılması amacıyla Martini-Henry tüfeklerinden Üsküp'e gönderilmiştir. Ayrıca yardımcı kuvvetlere verilecek tüfekler için Selanik ve Üsküp arasında yazışmalar da gerçekleşmiştir. Selanik'e doğru yola çıkan kuvvetlerin gecikmesi sebebiyle Martini-Henry tüfeklerini alamayan askerlere Winchester model tüfeklerin verileceği malumatı cevap yazısı olarak Selanik'e verilmiştir. Ayrıyeten Selanik ve Üsküp arasında meydana gelen yazışmalar ve askerlere dağıtılan tüfeklerle alakalı olarak İstanbul'a malumat verilmiştir (MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 173).

Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşları sonrasında başlayan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında da tıpkı önceki savaş döneminde olduğu gibi askeri silah ve malzemelerinin tedariki, aynı zamanda askeri kuvvetler arasında dolaşımına devam edilmiştir. Savaşın devam ettiği Ağustos ayında, “Bâb-ı Seraskerîde İkinci Ordu Sevk Memuru Binbaşı Besim Bey'e” şeklinde bir hitapla telgraf yollanmıştır. Telgrafta, henüz yeni gelmiş olan trenin üç vagonuna istek üzerine 400 sandık Martini-Henry tüfeğinin yüklenecek Edirne'ye gönderildiğine değinilmiştir. İsmi Binbaşı Rıfat diye tahmin edilen askeri görevli, istasyon karakolunda 161 sandık Martini-Henry tüfeğinin bulunduğunu, başka tüfeğin olup olmadığı konusunda bilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Aynı görevli, bir ihtimal akşama kadar 400 sandık Martini-Henry tüfeğinin de fabrikadan gelebileceği tahmininde bulunmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 19, G: 89).

3 Eylül 1877 tarihinde, gelişen şartlara göre Martini-Henry tüfeği başta olmak üzere diğer tüfeklerin de dağıtımıyla alakalı bir yazışma gerçekleşmiştir. Tophane-i Amire'ye

gönderilen belgede, Yenipazar diye bahsedilen yerde bulunan nizamiye taburlarına Martini-Henry tüfeğinin teslim edilmesi istenmiştir. Bu kuvvetlere Martini-Henry tüfeğinin teslim edilmesi istenmişken, onların elindeki Schneider tüfeklerinin de müstahfız (muhafız) taburlarına aktarılması talep edilmiştir. Askeri gruplar arasındaki bu silah değişimi ile ilgili yazışmalar sürmüş olup, son olarak müstahfız kuvvetlerinin elinde bulunan kapsüllü ve çakmaklı tüfeklerin de silahsız olan muavene (yardımcı) kuvvetlere verilmesi istenmiştir. Belirtilen kuvvetler arasında bu silah döngüsünü sağlayabilmek için ilk etapta gerektiği miktarda Martini-Henry tüfeği ve cephanesinin gönderilmesi hususunda Tophane-i Amire bilgilendirilmiştir (MSB, ATASE, ORH, K: 16, G: 85).

Osmanlı asayiş birimlerine silah dağıtımı yapılırken özellikle Martini-Henry tüfeği tercih edilmiştir. Martini-Henry tüfeği, döneminin en iyi silahlarından biri olduğu için genelde başka tüfeklerin yerini alan silah olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na denk gelen 16 Eylül 1877 tarihli belgede bu durumu gösteren içerik söz konusudur. Yanya vilayetinden Seraskerlik makamına gönderilen yazıda; Yenişehir diye belirtilen yerdeki Osmanlı askerlerinin elinde Schneider tüfeğinin olduğu, sınırdaki Yunan kuvvetlerinde ise Martini-Henry tüfeklerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Bu durumda Osmanlı askerlerinin Yunan kuvvetleri ile mukavemet edemeyeceği endişesi oluşmuş olup, Osmanlı askerlerinin acil bir şekilde Martini-Henry tüfeği ile donatılması istenmiştir. Durumun hassas olduğuna işaret edilerek, yeterli miktarda cephanenin Galos İskeleyi'ne gönderilmesi istirhamında bulunulmuştur (MSB, ATASE, ORH, K: 18, G: 66).

Asayiş temininde bulunan birimlerin silahlandırılması ile ilgili Osmanlı askeri ve idari birimleri arasında birçok yazışma meydana gelmiştir. 23 Kasım 1878 tarihli arşiv vesikasında, kolluk kuvvetlerine silah dağıtımı ile ilgili yazışmalar söz konusu olmuştur. Gerçekleşen yazışmalarda, nizamiye askerlerine ve zaptiye kuvvetlerine Winchester ve Martini-Henry model tüfeklerin dağıtılması ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yine bir başka vilayetteki zaptiye kuvvetleri için ise, cephanesi ile beraber Remington model tüfeklerden dağıtılması yönünde irade beyan edilmiştir. Adı geçen tüfeklerin bedellerinin Maliye hazinesinden ödenmesi hususunda istekte bulunulmuş olup, durumun ilgili askeri mercilere ve Maliye Nezareti'ne bildirilmesine dikkat çekilmiştir (BOA, MB.İ., K: 48, G: 233).

Yukarıda bahsedilen askeri kuvvetler arasındaki silah değişiminin bir benzeri, 1881 yılında gerçekleşmiştir. 6 Mart 1881 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderilmiş olan yazıda; I., II. ve V. Ordu'larda bulunan askerlerin ellerindeki Schneider tüfeklerinin yerine Martini-Henry tüfeklerinin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda ihtiyacı olan taburlar için de 55.398 adet kasaturalı Martini-Henry tüfeğinin ve 14.292 sandık fişegin Cephane-i

Amire'den gönderilmesine müsaadenin verildiği ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Diğer yandan nizamiye askerlerinin elindeki Schneider tüfeklerinin jandarmalara verilerek onların elindeki Martini-Henry tüfeklerinin de nizamiye askerlerine verilmesi buyrulmuştur. Askeri unsurlar arasında yapılan bu değişimle ilgili olarak Tophane-i Amire de bilgilendirilmiştir (BOA, MB.İ., K: 72, G: 193).

Osmanlı kolluk kuvvetlerine verilen bazı tüfeklerin kimi zaman toplandığı, kimi zaman da toplanan silahların yerine başka tüfeklerin verildiği ile ilgili bilgilere yukarıda yer verilmiştir. Tez konusunun temel ögesi olan Martini-Henry tüfeğinin genelde tercih unsuru olup kolluk kuvvetlerine dağıtımından çoğunlukla bahsedilmiştir. 19 Kasım 1881 tarihli ve Babıali çıkışlı belgede, tam tersi durum yaşanmıştır. Belge içeriğinde, polis ve jandarma neferlerinden Martini-Henry tüfeğinin dağıtıldığı kimselerden bu tüfeklerin toplanarak yerlerine kapaklı ve Winchester model tüfeklerin verilmesine dair iradeden bahsedilmiştir (BOA, MB.İ., K: 85, G: 42). 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nin ithal edip ürettiği Martini-Henry tüfekleri, yukarıda da geçtiği gibi genelde tercih edilen bir silah olmuştur. Bu nedenle çoğu kez kolluk kuvvetlerinin teçhiz edilmesinde bu silah öne sürülmüştür. Bu konuya örnek olarak askeri yetkililerin çeşitli yazışmaları olmuştur. 3 Ocak 1903 tarihinde, İzmir kumandanlarının şifreli mesaj olarak gönderdiği belgede, Aydın jandarma alayı 2. ve 4. taburlarına 100 adet Martini-Henry tüfeği ve 200 deste cephanenin gönderildiğine dair bilgi verilmiştir (BOA. Y.PRK.ASK., K: 189, G: 34).

Osmanlı Devleti'nde önemli meselelerden biri olan eşkıyalık hadiselerine karşı kolluk kuvvetlerinin daha etkili silahlarla donatılması ile alakalı çeşitli yazışmalarda bulunulmuştur. 2 Ocak 1911 tarihli olarak Dahiliye Nezareti'nden çıkan yazıda, Van vilayetinden gelen şifreli mesajdan bahsedilmiştir. Şifrede jandarmanın Mauser model tüfeklerle donatılamayacağına dair önceden yazılan yazılara cevap olarak Trabzon Jandarma Riyaseti'nin değerlendirmesi geçmiştir. Trabzon Jandarma Riyaseti, bu konuyu bölgedeki asayişsizlik için olumsuz olarak görmüş, eşkıyaların elinde seri atış yapabilen Mauser tüfekleri varken, jandarmanın elinde Martini-Henry tüfeklerinin olmasının bir eksiklik olduğu, bu tüfeklerle eşkıyaya karşı jandarmanın pek bir karşılık veremeyeceği uyarısı yapılmıştır (BOA, DH.İD., K: 27, G: 8).

Van vilayetinden gelen şifreli telgrafta, Trabzon Jandarma Riyaseti'nin hatırlatma ve uyarıları devam etmiştir. Eşkıya ve jandarma kuvvetlerinin elindeki silahların karşılaştırmaları yapılarak, jandarmaya hiç olmazsa büyük çaplı mavzer tüfeklerinin verilmesinin asayiş ve güvenliği sağlama noktasında isabetli olacağı yönünde fikir beyan edilmiştir. Konu ile ilgili gereğinin yapılması elzem görülmüştür (BOA, DH.İD., K: 27, G: 8).

Tez konusunun temel ögesi olarak belirlenen Martini-Henry tüfeği için, şu ana kadar genel anlamda rakiplerine nazaran üstün bir tüfek olduğu değerlendirilmiştir. Yukarıda görüldüğü üzere, ilk defa Martini-Henry tüfeğinin başka bir tüfek karşısında mukavemet gücünün zayıf olduğu ifade edilmiştir. Bu konu ile alakalı olarak ikinci bölümde de değinildiği gibi, özellikle 1880’li yıllardan sonra tüfek ithalatında Alman silahlarına doğru bir meyil söz konusu olmuştur. Amerika’dan alınan Martini-Henry tüfeklerinin zamanla ithalatı azalmış olup, Mauser tüfeklerinin sayısı Osmanlı askeri birliklerinde bir artış göstermiştir.

Osmanlı Devleti’nin vergi toplamak maksadıyla görevlendirdiği tahsildarlar, görev gereği genelde dolaşmışlardır. Bu nedenle belirtilen görevlilerin güvenlikleri önem arz etmiştir. Vergi tahsildarlarının hem kendi can güvenliklerinin sağlanması hem de toplanan vergilerin muhafazası için ya kolluk kuvvetlerinin refakatine ya da silahlanmalarına ihtiyaç duyulmuştur. 7 Ocak 1912 tarihli arşiv vesikasına bakıldığında, bu konu ile alakalı yazışmaların yapıldığı görülmüştür. Belirtilen tarihte Meclis-i Vükela’nın zabıt kararında, Maliye Nezareti’nin önceden yazılmış tezkiresi de referans gösterilerek vergi tahsildarları için tüfek verilmesi konusu geçmiştir (BOA, MV., K: 160, G: 42).

Meclis-i Vükela’nın karar olarak paylaştığı mazbatada, vergi tahsildarlarına Martini-Henry tüfeğinin verilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Bu konuda yukarıda da belirtildiği gibi Maliye Nezareti’nin önceden yazmış olduğu tezkire, Harbiye Nezareti’nin de görüşü, kararın alınmasında etkili olmuştur. Tahsildarlara Martini-Henry tüfeğinin verildiğine dair bilginin; Maliye, Harbiye ve Dahiliye nezaretleri ile paylaşılacağı konusuna da yer verilmiştir (BOA, MV., K: 160, G: 42).

Osmanlı Devleti’nde asayişin temin edilmesi amacıyla “köy bekçileri” denen bazı güvenlik birimleri oluşturulmuştur. 24 Ocak 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti Muhaberat Dairesi tarafından Harbiye Nezareti’ne gönderilen yazıda, Mamuretülaziz (Elazığ) vilayetinin yeni atanan köy bekçileri için ücretsiz tüfek ve cephaneye istediği dile getirilmiştir. Bu konuyu dile getiren Dahiliye Nezareti Muhaberat Dairesi’nin telgrafına Mamuretülaziz vilayetinden alınan telgraf da ek yapılmış ve Harbiye Nezareti’ne gönderilmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 152, G: 87).

5 Şubat 1912 tarihinde Genelkurmay Dairesi’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen cevap yazısında ise, öncelikle bu eylemin dayanağını ifaden “Muhâfaza memûru ve bekçi ve korucu ve kolcu gibi silâh taşımak mecbûriyetinde bulunanlara Martînî eslihâsının itâsı husûsu 10 Teşrînevvel 1325 târîhi ve 2090 numaralı tezkire-i sâmiyye” şeklindeki ilgiye yer verilmiştir. Ancak, köy bekçilerine Martini-Henry tüfeğinin verilmesinde bir sakınca

bulunmamasına rağmen, Mamuretülaziz vilayetinin ücretsiz tüfek dağıtılması ile ilgili talebinin olumlu karşılanamayacağı belirtilmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 152, G: 115).

Köy bekçilerine verilmesi düşünülen Martini-Henry tüfeklerinin Mamuretülaziz vilayetinin istediği gibi ücretsiz değil de, devlete ne kadara mal olduysa o fiyat karşılığında verilmesinin uygun olabileceği cevabı Genelkurmay Dairesi tarafından verilmiştir. Ayrıca köy bekçilerine verilecek Martini-Henry tüfeklerinin kayıtlarının tutulması hakkında da bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bahsi geçen tüfeklerle beraber cephanenin de verilmesi durumunda, bunların da kayıtlarının tutulması talep edilmiştir. Bu konu hakkında başta Mamuretülaziz vilayeti olmak üzere, diğer ilgili mercilerin de bilgilendirileceği Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda ifade edilmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 152, G: 115).

Osmanlı Devleti'nde tütün kaçakçılıklarının önüne geçmek için görevlendirilen kolcuların silahlandırılması için askeri ve idari makamlar arasında yazışmalar vuku bulmuştur. 30 Ocak 1912 tarihinde bu konu ile alakalı olarak Cezayir valiliği tarafından Dahiliye Nezareti'ne bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Rodos reji idaresinin talebi dile getirilmiştir. Söz konusu yazıdaki tüfek talebine istinaden sadece 19 adet Martini-Henry tüfeği ve bir miktar fişegın verilebildiği bilgisi iletilmiştir. Yine gönderilen yazıda, Rodos'un bir askeri mevki olmaması münasebetiyle, burada bulunan jandarmanın dahi silah eksikliği yaşadığı, bu nedenle kolcular için bu talebe pek karşılık verilemeyeceği belirtilmiştir (BOA, DH.MUİ., K: 152, G: 126).

Benzer olarak reji kolcuları için Sakız Adası'ndan bir talep söz konusu olmuştur. Sakız jandarmalarından kalan büyük çaplı Martini-Henry tüfeğinin usulüne uygun olarak, bedeli karşılığında reji kolcularına verilmesi uygun görülmüştür. 21 Ağustos 1912 tarihinde, Harbiye Nezareti ve Dahiliye Nezareti arasında gerçekleşen yazışmalar üzerine adı geçen tüfeklerin kolculara aktarımı sağlanmıştır (BOA, DH.MUİ., K: 161, G: 20). Arşiv metinlerinde görüldüğü gibi, tütün kaçakçılığının önünü almak için bu yolda çareler aranmaya çalışılmıştır.

Yapılan literatür taramalarında, daha öncesinde de belirtildiği ve teze dahil edildiği gibi vergi tahsildarları ve köy bekçilerine Martini-Henry tüfeğinin verilmesi ile ilgili örnekler söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'na girmiş olduğu dönemde de çeşitli kolluk kuvvetlerine Martini-Henry tüfeklerinden temin edilmesine gayret gösterilmiştir. Askeri merciler tarafından kaleme alınan yazıda, vergi tahsildarları ve köy bekçilerine verilecek Schneider fişeklerinin kalmaması üzerine, belirtilen kişilere Martini-Henry tüfeklerinin verilmesi hakkında Dahiliye Nezareti ve Erkan-ı Harbiye Vekaleti'nin daha önceden yazışmalarının bulunduğundan bahsedilmiştir. Yazının devamında yine tahsildarlar

ve bekçilere, adı geçen tüfeğin dağıtılması için gereken teslimatın yapıldığına değinilmiştir (MSB, ATASE, BH., K: 214, G: 97).

4. MARTİNİ-HENRY TÜFEĞİNİN KÜLTÜREL YANSIMALARI

4.1. Türkülerde Martini-Henry Tüfeği

Osmanlı Devleti'nde XIX. ve XX. yüzyılda devlet otoritesinin zayıfladığı dönemde bazı kişilerin kanun ve otoriteye rağmen kendi gücünü hissettirdiği olmuştur. Bu kişilerden biri olarak Kahramanmaraş, Afşin ilçesi Altunelma köyünden 1884 doğumlu Dirgen Ali sayılabilir. Dirgen Ali, Kurtuluş Savaşı döneminde Maraş bölgesi ve civarında Ermenilere karşı Kuvayı Milliyeci olarak mücadele vermiş ve Mustafa Kemal ile tanışarak, Gazi'nin takdirini kazanmıştır (Atmaca, 2018: 369-370).

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Suriye'ye tehcir etmek istemeyip Müslümanlaşan Ermeniler, eski zamanlarda kendileri ile mücadele eden Kuvayı Milliyecileri öldürmek istemiş ve bu nedenle para karşılığında bazı eşkıyalar tutmuşlardır. Tetikçi eşkıyaların saldırısına Dirgen Ali, oğulları ve yeğenleriyle beraber karşılık vermiş ve birkaç eşkıya öldürülmüştür. Bu nedenle ağır cezada idamla yargılanan Dirgen Ali, Mustafa Kemal'e ulaşip durumunu anlatmış, Gazi'nin araya girmesiyle serbest bırakılmıştır (Atmaca, 2018: 370).

İdamdan kurtulan Dirgen Ali'nin çıkan kavgalardan dolayı başı hep dertte olmuştur. Köy hayatının yaşandığı yerlerde meydana gelen su ve arazi kavgasına Dirgen Ali de müdahil olmuş, bu kavgalardan birinde Çağsaklı Hasan Ağa'nın oğlunu öldürmüş ve teslim olmak istemeyip kaçmıştır. Daha sonra yapılan tahkikat sonrası yakalanmıştır. Maravuz köyünden ünlü Dadaloğlu'nun torunu Hatçe/Heççe Hatun'la evli olan Dirgen Ali ve eşi arasında şiir söyleme veya yöre halkına göre ağıt yakma, aralarındaki aşk ve duyguları anlatma yöntemi olmuştur (Atmaca, 2018: 370).

Dirgen Ali'nin hapis hayatı sona erdikten sonra, yine Dirgen Ali bir kavgaya bulaşmıştır. Başlayan kavgada Dirgen Ali'nin elinde Martini-Henry ve Karadağ marka tüfekleri vardır. Tüfeklerden Martini-Henry tutukluk yapınca karşı taraftaki Hacı adlı rakibi kendisini yaralamış, fakat bunun farkında olmayan Dirgen Ali rakibine iyiden iyiye zarar vermiştir. Resmi makamlara bu olay intikal ettiğinden ve de hali hazırda adı çıkmış olan Dirgen Ali'nin üstüne eşkıyalarca gerçekleştirilen faili meçhuller atıldığından hazırlanan zaptiye grubu tarafından Dirgen Ali yakalanmış ve yine kendisine hapis yolu görünmüştür. 1940 yılında Dirgen Ali'nin hükümranlığını sona erdirmek isteyen bazı kişilerce oluşturulan 150 kişilik köylü grubu, kurdukları pusu ile Dirgen Ali'nin hayatına son vermiştir (Atmaca, 2018: 371-375).

Dirgen Ali hikayesi ile ilgili yapılan bir diğer araştırmada ise, Dirgen Ali, Afşin-Lorşun köyü ikametinden olup aynı zamanda köyün de ağasıdır. Tikenlik yaylası denen arazi için

köylülerle kavgaya tutuşmuş ve bu kavgalar sonucunda öldürülmüştür. Dirgen Ali'nin ölümünden sonra onu sevenler tarafından arkasından ağıt yakılmıştır. Söz konusu ağıtta isimleri geçen kişiler aile efradıdır. Dirgen Ali için yakılmış olan türküde Martini-Henry tüfeği zikredilmiştir. Dirgen Ali için yakılmış olan ağıt şöyledir (Bayrak, 1985: 276):

“Kitli kaldı Hayriye'nin kapısı
Düşmanlar istiyor tarla tapusu
Kol kol oldu düşmanıyan hepisi
Ağam konakta göreydim bir gün

Kır'ın kışnemesi beni yakıyor
Taze gelinlerim yola bakıyor
Fakı'm Tikenliğe düşman çıkıyor
Martini dalında göreydim bir gün

Kışnedi kırat durdu yoruldu
Bugün Tikenliğe mahşer kuruldu
Muhammed'im bugün yaman vuruldu
Seni de meydanda göreydim bir gün

Çok ağlıyor benim gelin Asiye
Sözüm kâr etmiyor artık kimseye
Haber salın gelsin oğlum İse'ye
Onu da dövüşte göreydim bir gün

Kab'ağacın gürlemesi dalınan
Günlerim geçiyor ahuzarınan
Emmiyiyan dayıyan elinen
Cuma'nın düğününü kuraydım bir gün

Kader böyleymiş bulmam mahana
Karga hücum etti uçan şahana
Bir parmağın vermezidim cihana
Ağamı sohbetinde göreydim bir gün

Haçça senden karşılığın isterim
Yazdığımı cemaate gösterin
Hapsanede dokuz aslan beslerim
Hepsin bir arada göreydim bir gün” (Bayrak, 1985: 276).

Yaşamış olduğu çeşitli sorunlar ve çatışmalardan kaynaklı olarak Dirgen Ali için yakılan türküde bir nevi onun serzenişi dile getirilmiştir. Hikaye kahramanı kendisinin dışında gelişen bazı olaylardan kaynaklı çatışmalar içerisine girmiştir. Karşılaştığı çatışma durumlarında Martini-Henry tüfeğini kullanmaktan çekinmeyen Dirgen Ali, ömrünün çoğunu hapis hayatı yaşayarak geçirmiştir.

XIX. yüzyılda Karadeniz’e Kafkaslardan gelen Gürcüler, çalışkanlıkları sayesinde kısa sürede varlıklı ve etkin kişiler haline gelmiştir. Aynı zamanda bölgede yerli halk ile Gürcülerin kaynaşması da bu arada gerçekleşmiştir. Ordu’nun Yassıtaş köyünde dünyaya gelen ve Hekimoğlu diye anılacak olan İbrahim de bir Gürcü değirmeninde işe başlamıştır. Yakışıklı, çevik ve gördüğünü vuran bir delikanlı olan İbrahim ile değirmen sahibi Sefer Ağa’nın güzeller güzeli kızı Fadime arasında zamanla aşk dedikoduları çıkmıştır (Sertoğlu, 1983: 3-14).

Değirmenine gidip gelen Hekimoğlu İbrahim’in bir zaman sonra kendisiyle aşk dedikodusu ile anıldığı Fadime, aslında daha önceden babası tarafından Gürcü beylerinden birine kertilmiştir (Tanses, 2005: 119). Dedikoduyu duyan Fadime’nin kertmesi Seyyid Bey, Hekimoğlu İbrahim’i kendi bağ evine davet etmiştir. Beyin amacı bu davet ile Hekimoğlu İbrahim’e pusu kurmaktır. Daveti göze almış olan Hekimoğlu İbrahim; “Martin” tüfeğini ve fişeklerini kuşanmış, domuz avına çıkacağım deyip evinden helallik isteyerek ayrılmıştır. Davete çağrıldığı yere revan olan Hekimoğlu, kendisinin de tahmin ettiği pusudan dedikoduyu çıkaran Seyyid Bey’in adamı Yusuf’u Martini tüfeğiyle vurarak kurtulmuştur. Ve bu şekilde Gürcüler ile Hekimoğlu özelinde ve aslında genel olarak da Yassıtaş köyü yerlileri arasında bir kan davası başlamıştır. Olayın vahametini gören Hekimoğlu, istemeden de olsa artık dağlara çıkıp bir eşkıya olmak zorunda kalmıştır (Sertoğlu, 1983: 23-36).

Hekimoğlu, artık geri dönülmez bir yola girmiştir. Bir zaman sonra Hekimoğlu’nun arkadaşı Gedik Halil ve adları Mehmet olan iki yeğeni Hekimoğlu’nu yalnız bırakmak istemeyerek onun yanında belirivermişlerdir. Bu şekilde Hekimoğlu ve eşkıya ekibi dağlarda boy göstermiştir (Sertoğlu, 1983: 56-58). Zaman içerisinde Hekimoğlu, bulunduğu bölgede hükümrân olmuş, kendisine sempati duyan halkın katılımıyla da çok sevilen bir eşkıya başına dönüşmüştür. Herkes tarafından sevilmesinin nedeni; doğru sözlü, mert ve yiğit oluşudur.

Öyle ki yoksula da yardım etmeyi seven Hekimoğlu, zenginlerden topladıklarını halka dağıtmıştır (Bayrak, 1985: 173).

Hekimoğlu'nun eşkıyalık hadiseleri, bir süre sonra Gürcüler arasında ve bölgede bilinip sayılan Gürcü Hulusi Ağa'ya intikal etmiştir. Bölgedeki etkinliği de göz önünde bulundurularak kır serdarlığı kendisine tevdi edilen Gürcü Hulusi Ağa ve mahiyetindekiler, Hekimoğlu'nun peşine düşmeye başlamışlardır. Uzun bir takibattan sonra Hekimoğlu ve adamlarını fırını olan bir evde bulup evin etrafını sarmışlardır. Çıkan çatışma esnasında bir anlığına görünen Hulusi Ağa'yı Martin tüfeğinden çıkan tek bir kurşunla haklayan Hekimoğlu (Sertoğlu, 1983: 61-71), ikinci bir Gürcüyü öldürerek Gürcülerin öfkesini iyice kazanmıştır (Aktaş ve Yaşar, 2017: 14).

Kafkasya'dan gelip Karadeniz'e yerleşen muhacir Gürcüler, büyük bir birlik içerisinde bulunmuşlardır. Yusuf'tan sonra Hulusi Ağa'nın da öldürülmesinden sonra Hekimoğlu'ndan kesinlikle intikam alınmak istenmiştir. Bu intikamın alınmasında ön ayak olan Gürcü Dadyan Arslan, kurduğu istihbarat sayesinde her şeyden haberdar olabilmıştır. Günlerden bir gün Hekimoğlu'nun yeğenleri olan Mehmet'ler Hekimoğlu'ndan izin isteyip Tepealan köyüne gitmek istemişler ve bu köye geçmişlerdir. Dadyan Arslan tarafından satın alınan köy muhtarı Kıratioğlu Hasan Ağa'nın ihbarı sonucunda iki yeğen geceledikleri evde (Sertoğlu, 1983: 76-116) Dadyan Arslan ve zaptiyeler tarafından öldürülmüştür (Tanses, 2005: 120).

Olayı duyan Hekimoğlu, yeğenlerinin intikamını almak için arkadaşı Gedik Halil ile birlikte Tepealan köyüne gitmeye karar vermişlerdir. Hekimoğlu ve Gedik Halil, Mehmet'lerin buraya geldiğini ihbar edenin kim olduğunu öğrenmek için direkt muhtar Kıratioğlu Hasan Ağa'nın evine varmışlardır (Sertoğlu, 1983: 122-134). Hekimoğlu, yakın arkadaşı Gedik Halil ile birlikte muhtarın evinde pusuya düşürülmüştür. Arkadaşı Gedik Halil çatışmada yaşamını yitirirken Hekimoğlu'nun kendi de ağır yara almıştır. Yaralı halde biraz ilerleyen Hekimoğlu'nun gücü kalmayınca halk tarafından çokça sevilen eşkıya başı, can vermiştir (Tanses, 2005: 120).

Halk tarafından davasında haklı olarak görülen Hekimoğlu'nun kaybına yöre halkı derinden üzülmüştür. Bu kayba duyulan üzüntü sonrasında halk, çatışmalarda karşı tarafın gözlerine ışık yansıtması için “Martin” tüfeğinin namlusuna küçük bir ayna parçası ekleyen Hekimoğlu için türkü yakmıştır. Yakılan türküde tez konusunun temel ögesi olan Martini-Henry tüfeği de kendine yer bulmuş, “aynalı martin” ifadesi Hekimoğlu türküsünde İbrahim'e arkadaşlık etmiştir (Bayrak, 1985: 174):

“Evlerinin önünde arpa sergisi,

Hekimoğlu İbrahim ayva sarısı.
Hekimoğlu derler benim aslıma,
Aynalı martin yaptırdım neslime.

Hekimoğlu İbrahim taştan bakıyor,
Elindeki martin canlar yakıyor.
Gelme Hulisim gelme, vururum seni,
Dürbün aynasıyla görürüm seni.

Aynalı martinimiz gürcü seçmesi,
Muhacir milleti burdan geçmesin.
Konaklar yaptırdım hurma dalından,
İçin döşemedim acem şalından.

Konaklar yaptırdım döşedemedim,
İçinde bir çifte kumru yaşadamadım.
Çevreyi güllerle kuşadamadım,
Dadyan Arslan ile başedemedim.
–veya- Ünye Fatsa bir oldu başedemedim.
Ünye-Fatsa arası ordu kuruldu.
Hekimoğlu İbrahim, o da vuruldu (Sertoğlu, 1983: 144).”

Hekimoğlu İbrahim için yakılan türkünün bölgelere göre farklı okunuşları bulunmaktadır. Türkünün halk arasında şu şekilde bir söylenişi de vardır:

“Gonaklar yapdurdum yeşil direklü
Sohralar çıkartdum yağlu çörekli
Hekimoğlunu sorarsan demir yürekli
Gelme de Hülüs’a gelme ba neler oldu
Boşçamut dereleri gannan doldu

Geyükelü’den çığdım bindim atıma
Umuzumdaki martinin tellü amkına
Yanma tahdım bin beş yüz arhadaşı
Gelme Hülüs’a gelme gen parça parçan

Bin beş yüz Gürcü geliye üsdüme el çırpı çırpı
Boşçarmut dağlarını duman bürüdü
Atmış gişiyle Hulüs'a aldı yürüdü
Hekimolu güççüktür emme

Atdığı gırşunlar geri kürüdü
Gelme Hulüs'a gelme vururum seni
Algannar içerisinde guyarım seni
Odalar yapırdum çamdan direklü

Boçcamud'a vardım atmış tüfeklü
Hekimolu güççüktür emme demir yürekli
Gelme Hulüs'a gelme vururum seni
Algannar içerisinde guyarım seni

Evler yapırdum döşedemedim
Hayin muhacirleri baş edemedim
İçinde arslanımı yaşadamadım
Hekimolu güççüktür emme baş edemedim

Gelme Hulüs'a gelme vururum seni
Algannar içerisinde guyarım seni
Bin evler yapırdum dururum diye
Malizer tüfeg aldım vururum diye

Heç aklıma gelmezdi ölürüm diye
Aman dağlar yaman dağlar halim pek yaman
Hekimolu'nun anası alı çeker ağlar
Perşembe yolları gaypakdur gaypak

Hekimolu'nun yidüyü südünen gaymak
Hekimolunun altındaki kır at oynakdur oynak

Gelme de Hulüs'a gelme vururum seni
Düldül aynasiynen görürüm seni

Gelme de Hulüs'a gelme vururum seni
Düldül aynasiynen görürüm seni
Boççarmut dalarında bir koca meşe
Meşenin dalında yüz elli şişe

Hulüs ada şaşdı bu işe
Gelme de Hulüs'a gelme vururum seni
Düldül aynasiynen görürüm seni
Geyükelü'den çığdım sağum selamet

Boççarmud'a vardım gopdu gıyamet
Hemşirem Ayşa hanımman aylem kime emanet
Aman da dağlar yaman da dağlar dumannu dağlar
Hekimolunun gırşunu da adamı avlar

Ben de bileydım gır atıma binmezdim
Dolu dizgin Boççarmud'a enmezdim
Hekimolu gendüsü güççükdür emme vurur bilmezdim
Gundannı Barışçı olu Hasan'ın sözüne ganmazdım
Namussuz imiş namussuz olduğunu bilmezdim" (Tanses, 2012: 63-65).

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde oluşan siyasi, askeri ve ekonomik gerilemeye bağlı olarak sosyal manada sıkıntılar yaşanmaya iyiden iyiye başlamıştır. Bu alanlarda görülen problemler neticesinde bir kısım halk, ellerine aldıkları silahlarla gerek kendi adaletini kendi sağlamak, gerek yaşadığı ekonomik sorunlardan kurtulmak ya da askerlikten firar etmek gibi nedenlerden kaynaklı olarak eşkıyalık yapmaya başlamıştır. Artan eşkıyalık eylemlerine her ne kadar devlet sıcak bakmasa da halk, eşkıyalığa bazen sempati duymuştur. Devletin gerçekleştiremediği sosyal adaleti tesis etmeye çalışan bazı nam salmış eşkıyalar üzerine halk tarafından türküler yakılmış ve bu türküler ağızdan ağıza dolaşarak günümüze kadar gelmiştir (Akyol, 2020: 381).

Eşkîya türkülerinden bir diğeri de Karadeniz bölgesinde bulunan “Mican” diye anılmış olan eşkıyaya yakılmıştır. Giresun yöresinde uğradığı bir haksızlık sonrasında dağa çıkan Mican namlı eşkıya, zenginden topladığını yoksula dağıtmış ve halk tarafından epeyce sevilmiştir (Bayrak, 1985: 175). Elindeki Martini-Henry tüfeğiyle Mican namlı eşkıya; halkın can, mal ve namusuna göz dikenlerle mücadele etmiş, bir nevi halkın koruyuculuğunu üstlenmiştir. Mican’a olan bu teveccüh ve sevgiyi çekemeyenler bir şekilde Mican’a zarar vermek istemişlerdir (Tanses, 2005: 167). En sonunda Mican’ın Kel Seyit denen biri tarafından öldürülmesi sonrasında halk, Mican için (Akyol, 2020: 383):

“-I-

Martinimin pulları

Gece kestim yolları Aslan

Mican geliyor

Saymaz karayolları

Oy benim canım Mican’ım

Dünyalarda bi canım

Mican sen öleceksin

Kabire gireceksin

Dokuz tahta altında

Ne cevap vereceksin

Oy benim canım Mican’ım

Dünyalarda bi canım

Rakı koymuş fincana

Hele bakın Mican’a

Kör olası Kel Seyit

Nasıl kıydın Mican’a

Oy benim canım Mican’ım

Dünyalarda bi canım (1)

-II-

Martinimin pulları

Mican kesti yolları

Aslan Mican geliyor
Saymaz karakolları

Oy benim canım Mican'ım
Dünyalarda bi canım

Rakı koydum fincana
Hele bakın Mican'a
Kör olası Kel Seyit

Nasıl da kıydın bu cana (2)” (Bayrak, 1985: 175) sözlerinden oluşan türküyü yakmıştır. Türkülerde yöresel farklılıklar olduğundan Mican ile alakalı şu şekilde de bir türkü bulunmaktadır:

“Kahve (rakı) koydum fincana
Hele bakın Mican'a
Kör olası Kel Seyit
Nasıl kıydın bu cana?
Oy benim canım Mican'ım
Dünyalarda bir canım
Martinimin kolları
Gece geçtim yolları
Aslan Mican geliyor
Saymaz karakolları!” (Akyol, 2020: 383).

Halk tarafından sevilen Mican ismindeki eşkıya gibi Debreli Hasan da halkın yararına çeşitli faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık ünü yayılan kişilerden olan Debreli Hasan, Osmanlı Drama sancağında ikamet etmektedir. Debreli Hasan'ın yaşadığı dönem tam olarak bilinmemekte olup, 1870-1920 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Debreli Hasan için bilinen en önemli özellik yoksul, fakir kişilere yardım etmesidir. Bu meşhur eşkıya, zenginlerden toplamış olduğu haraçlarla Drama Köprüsü'nü yaptırmıştır (Güven, 2005: 351).

Yıllar boyu Makedonya dağlarında eşkıyalık yapan Debreli Hasan, bahsedildiği şekilde fakir kesime yardım etmiş, kendisine duyulan sevgi nedeniyle adına türküler yakılmıştır. Debreli Hasan adına yakılan türküde tez konusunda sıklıkla bahsedilen Martini-Henry tüfeği geçmektedir. Debreli Hasan'ın tahmin edilen yaşadığı dönem ile Osmanlı Devleti'nin

Martini-Henry tüfeğini Amerikan Hükümeti'nden sipariş ettiği dönem uyuşmaktadır. Söz konusu tüfeğin adının geçtiği türküyü ait sözler şu şekildedir:

-I-

“Drama köprüsü Hasan, dardır geçilmez
Soğuktur suları Hasan, bir tas içilmez
Anadan geçilir Hasan, yardan geçilmez
At martinini de bre Hasan, dağlar inlesin
Drama mahpusunda Hasan, dostlar dinlesin

Mezar taşlarını Hasan, koyun mu sandın
Adam öldürmeyi Hasan, oyun mu sandın
Drama mahpusunu Hasan, evin mi sandın
At martini de bre Hasan dağlar inlesin
Drama mahpusundan Hasan, dostlar dinlesin

-II-

Devrendin köprüsü Hasan
Gece mi geçtin Debreli Hasan?
Ecel şerbetini Hasan
Kimden içtin Debreli Hasan?
Anadan babadan Hasan
Nasıl vazgeçtin Debreli Hasan.
Al martini Hasan, dağlar inlesin!
Zamane durdukça Hasan, ismini söylesin!
Devrinin köprüsü Hasan
Dardır geçilmez Debreli Hasan
Anadan babadan geçsen de Hasan
Yardan geçilmez Debreli Hasan.

Gözünün önünde Hasan
Barut kalesi Debreli Hasan
Yüreğin başı da Hasan hançer yarası
Düşmüşsün ölüme Hasan
Yoktur çaresi Debreli Hasan

Al martini Hasan, dağlar inlesin!

Zamane durdukça Hasan, ismini söylesin! (Bayrak, 1985: 176).

XIX. yüzyılın son çeyreğinden beri Osmanlı sınırlarına giren Martini-Henry tüfeği, yukarıdaki örnek hikayelerde de görüldüğü gibi birçok eşkıyalık-kahramanlık hikayesinde geçmektedir. Tez konusunun ana unsuru olan bu tüfeğin adının geçtiği bir diğer hikaye, Ordu'nun Ünye ilçesinde yaşanmıştır. Hikayeye göre Ünye diye belirtilen yerde, biricik kızı olan bir ağa yaşamaktadır. Bu ağa, güzeller güzeli kızına eş, kendisine de bir dayanak olması için yiğit bir genci kendisine damat almak istemiştir. Bu sıralarda Ünye'de düzenlenen bir at yarışına Mustafa isimli yağız bir delikanlı katılmış ve birinci olmuştur. Ağa ve kızının çok beğendiği Mustafa ile ağa kızının bir süre sonra görüşmeleri ve sonunda da evlilikleri gerçekleşmiştir. Evlilik sonrası Mustafa ve eşi ağanın yanında yaşamaya başlamışlardır. Güzeller güzeli ağa kızı ile evlenen Mustafa'yı çekemeyen bazı çevreler Mustafa'yı öldürmek istemişlerdir. Bu çekememezlik sonrasında İçağasıoğlu Mustafa'ya pusu kurulmuş ve onun hayatına son vermişlerdir. Bu yiğit, delikanlı gencin ölümü sonrasında kendisine yakılan türküde, Martini-Henry tüfeği de dillendirilerek bazı hikayelerin yarım kaldığına değinilmiştir. Sonu trajik bir şekilde biten Mustafa için halk üzüntü yaşamış ve onun adına şu şekilde bir türkü çağrılmıştır (Tanses, 2005: 153):

Ünye'den çıktım başım selamet
Ceviz deresinde goptu gıyamet
Gadın gız gardaşım sana emanet

Ağla anam ağla sen bana ağla
Çifte doktor getir yaremi bağla
Yedi karış gelir omzumun eni
Genç yaşımda kabre koydular beni
Anneciğim bana söylesin ninni

Ağla anam ağla sen bana ağla
Çifte doktor getir yaremi bağla

Martinim duvarda asılı galdı
Elbisem sandıkta basılı galdı
Gadın gız gardaşı Fatsa'da galdı

Ağla anam ağla sen bana ağla

Çifte doktor getir yaremi bağla (Tanses, 2012: 287-288).

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde yaygın bir şekilde tütün kaçakçılığının yaşandığı görülmektedir. Kimi aşiretler, kimi ağalar ve halk, tütün kaçakçılığını etkin bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Tütün kaçakçılığının yapılmış olduğu yerlerden biri de Ankara'nın Beypazarı ilçesine bağlı Karaşar nahiyesidir. Tütün kaçakçılığını gerçekleştiren beş kardeşin 1885 yılında öldürülmesi sonrasında yöre halkı, yaşanan duruma duydukları üzüntü sonrasında onlar için türkü yakmışlardır. Yakılan türküde Martini-Henry tüfeği, öldürülen beş kardeş için canlandırılmış, ölmeselerdi neler yapabilecekleri bu tüfek üzerinden hayal edilmiştir (Tanses, 2005: 160). Bahsi geçen olay sonrasında yakılan türkü şöyle dile getirilmiştir:

Silindi mi maşrabamın galayı (efem)

Bozuldu mu zeybeklerin alayı

Düşmanları öldürmenin golayı (efem)

Goç gibi meydanlarda dönenlerdiniz

Biz vatan (ehbab) uğruna ölenlerdiniz

Aliverin martinimi atayım

Düşmanları bir birine katayım

Fırsat verin malı mülkü satayım

Goç gibi meydanlarda dönenlerdiniz

Biz vatan (ehbab) uğruna ölenlerdiniz

Zeybek misin zeybek donu giyecek

Gatil misin tatlı cana gıyacak

Cahil misin el sözüne uyacak

Goç gibi meydanlarda dönenlerdiniz

Biz vatan (ehbab) uğruna ölenlerdiniz (Tanses, 2012: 606-607).

Tütün kaçakçılığıyla ilgili gerçekleşen bir diğer hikaye sonrasında benzer şekilde yine türkü yakılmış ve bu türküde de Martini-Henry tüfeğinin adı geçmiştir. Hikayeye göre Reşko

isimli kahramanın Mehmet adında bir kardeşi vardır. Mehmet, hayvancılıkla ilgili bir mesele sonrasında işkenceyle öldürülmüştür. Bunu duyan Reşko, intikam peşine düşmüştür. Kardeşini öldürenleri teker teker öldüren Reşko'nun öldürdüğü kişi sayısı 17'yi bulmuştur. Bunca adamın öldürülmesinden sorumlu olan Reşko, Martin tüfeğiyle beraber dağa çıkmıştır. Bir zaman sonra kolluk kuvvetlerince yakalanıp cezaevine konan Reşko, aftan yararlanarak 1933 yılında cezaevinden çıkmıştır. Cezaevi hayatından sonra tütün kaçakçılığına giren Reşko'nun bu kez başının ağrmasına bir kolcu sebep olmuştur. Reşko, halka baskı yaptığı görülen kolcu ile yaşadığı sürtüşme sonrasında Martini-Henry tüfeğiyle onu vurmuş ve tekrardan kendisine hapis yolu görünmüştür. Reşko kolluk kuvvetleri tarafından tutuklandığı esnada sırtından vurulmuş ve yaşamını yitirmiştir. Hulusi diye belirtilen kişinin pususu ile öldürüldüğü farz edilen Reşko için şu türkü yakılmıştır (Bayrak, 1985: 297-298):

“Kara çadır is mi tutar
Altın kılıç pas mı tutar
Tez gelesin babacığım
Elin kızı yas mı tutar

Seni vuran dağlı mıydı?
Kurşunları yağlı mıydı?
Eloğlu seni vururken
Senin kolun bağlı mıydı?

Tüm Binboğa hanesiydi
Öfkesi barhanesiydi
Reşko teslim m'olurdu
Kalleşçe vurulmasaydı

Lena lena siyâro lena
La haspaki kırî çena
Siyârîmi la siyârbuyne
Mı dast hakıra dızgine

Hava ile hava ile
Kötü Tümöklü sebebiyle

Hulusi de babamı vurdu
Beş jandarma marifetiyle

Gömlek ağa konçek ağa
Reşko iri bağa
Seni her yerde övüyorlar
Al martinini çık dağa” (Bayrak, 1985: 296-297).

Reşko ile ilgili yakılmış olan türkünün çeşitli versiyonları bulunmaktadır. Türkünün başındaki “Kara çadır is mi tutar, Altın kılıç pas mı tutar.” dizeleri, bazen “Kara çadır is mi tutar, Martin tüfek pas mı tutar.” şeklinde de seslendirilmektedir.

Kahramanlık hikayeleri anlatılan eşkıya başları gibi efe ve zeybeklerin nam saldığı ve kendilerinden bahsettirdiğı olaylar Osmanlı tarihinde birçok kez cereyan etmiştir. Milli Mücadele döneminde Anadolu’nun batısında gerçekleşen Yunan işgaline karşı efelerin aktif mücadeleleri olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Osman Zeki Efe, ilk zamanlar asker kaçağı olması nedeniyle idam cezasına çarptırılmıştır. Bu nedenle dağa çıkan Osman Efe, zamanla halk arasında bir kahramana dönüşmüştür. Yıllarca dağlarda hüküm sürmüş olan Osman Efe, bir zaman sonra Milli Mücadele’ye katılarak yararlılık gösteren kişiler arasında yer almıştır. Silah bırakıp düze inen Osman Efe, bu savaşta milleti için hizmetlerde bulunmuştur. Halkın kendisine sevgi beslediğı Osman Efe için daha sonraları türküler söylenmiştir. Osman Efe için söylenen türkülerde tez konusunun ana unsuru olan Martini-Henry tüfeğı de zikredilmiştir. Türküye dair bazı bölümler şu şekildedir (Cangür, 2013: 93):

.....
Erik dallarından içildim geçtim
Konya’ya varmadan atımdan düştüm
Osman Efe derken bu candan geçtim
Kefinim belimde der Osman Efe
Martin yarasını sar Osman Efe
.....
Kefinim belimde der Osman Efe
Martin yarasını sar Osman Efe
Sandıklı’dan çıktım saat beş idi
Gırat ile martin bana eş idi
Öldürdüğüm Çerkez yüz on beş idi

.....
Akşehir'den çıktım saat beş idi
Kır atımla martin bana eş idi
Öldürdüğüm hain yüz on beş idi
.....

Gece gündüz benim kararım
Yoktur din kardeşime zararım
Elimde martin düşman ararım
.....

Erik dallarından eğildim geçtim
Konya'ya varmadan atımdan düştüm
Osman Efe derken bu candan geçtim
Kefinim belimde der Osman efe
Martin yarasını sar Osman efe
.....

Mevlam gözelerle versin ömürü
Osman'ın gürşunu dağları kemiri
Kefinim belimde der Osman Efe
Martin yarasını sar Osman Efe (Cangür, 2013: 98-103).

Batı Anadolu'da ismini Osman Efe gibi duyuran efelerden bir diğeri Çakırcalı Mehmet Efe'dir. Ahmet Efe oğlu Ödemiş doğumlu Çakırcalı Mehmet Efe de halkın sempati duyduğu kahramanlarındandır. Çakırcalı Mehmet Efe, babası kolluk kuvvetlerince öldürülünce baba dostu Hacı Efe'nin himayesinde büyümüştür. Hacı Efe'nin, eşi tarafından aldatılması üzerine Çakırcalı Mehmet Efe, kadını ve kadının sevdiği kişiyi öldürmüştür, ancak hükümet tarafından salıverilmiştir. Daha sonra Çakırcalı Mehmet Efe'nin babasını öldüren Boşnak Hasan Çavuş, öldürülme korkusuyla Çakırcalı'ya saldırmış ve Çakırcalı'nın ailesini öldürmüştür. İntikam için dağlara çıkan ve halkın nazarında zenginden alıp yoksula dağıtan Çakırcalı Mehmet Efe, fakirin hakkını gözetten biri olmuştur (Akyol, 2020: 382). Halk tarafından sevilip sayılan Çakırcalı Mehmet Efe'nin ölümünden sonra kendisine türküler yakılmıştır. Söylenen türkülerde Çakırcalı Mehmet Efe'ye yoldaşlık yapmış olan Martini-Henry tüfeğine de yer verilmiştir. Türküye dair dizeler şöyle sıralanmıştır:

Bozkaya'dan aşıtlar
Çalıya martin aşıtlar
Çakırcalı'yı görünce

Jandarmalar kaçtılar

Çakırcalı martini yağladı

Bozdağ tepesini boyladı

Atma Memet vurursun

Sonra pişman olursun

Aydın'ın kavakları

Dökülür yaprakları

Bana (da) Çakıcıoğlu derler

Yakarım konakları (Cangür, 2013: 126-127).

4.2. Gazetelerde Martini-Henry Tüfeği

Kültürel bir unsur olan yazın hayatında, tez konusunun ana unsuru olan Martini-Henry tüfeği ile ilgili çeşitli yazılar bulunmaktadır. Gazetelerden Son Posta gazetesinin 8 Haziran 1939 tarihli haberinde, 1876 yılında V. Murad devrinde Sırplarla yaşanan savaştan bahsedilmektedir. Gazete haberi, 11 Temmuz 1876 tarihli İttihad gazetesinin duyurmuş olduğu bildiriden yapılmıştır. Bu savaşın başlamasıyla beraber gönüllü asker toplanmasına karar verilmiştir. Bu iş için Şura-yı Devlet reisi Mithat Paşa liderliğinde bir komisyon kurulmuştur. Komisyon; Dersaadet, bilad-ı selase (İstanbul'un Eyüp, Galata ve Üsküdar semtleri) ve taşralılardan gönüllü asker ve yardım toplanmasını sağlama amacındadır. İttihad gazetesinden alınan haberdeki bildiriye göre, gönüllü asker toplanmasına karar verilen dönemde Selanik'te Asakir-i Milliye diye isimlendirilen gönüllü bir tabur teşkil edilmiştir. Alıntı habere göre o sıralarda toplanılan gönüllü askerlere “Asakir-i Muavine” denilmekteyken, Selanik'te kurulan gönüllü askerlere “Asakir-i Milliye” denilmesine dikkat çekilmiştir. Yine aynı haberde, Babıali'nin kurulmuş olan bu gönüllü askeri tabura müsaade ettiği ve buradaki askerlere 500 adet Martini-Henry tüfeğini Seraskerlik'ten gönderdiği yazılmaktadır. Askerler, dağıtılmış olan elbiseleri giyerek kendilerine verilen Martini-Henry tüfekleriyle talim yapmaya başlamışlardır (Son Posta, 8 Ağustos 1939, s. 8-10).

Martini-Henry tüfeğinin kültürel hayata yansımalarının bir diğer örneği Cumhuriyet gazetesinin 23 Ocak 1973 tarihli haberinde görülmektedir. O dönemde Mete Tuncay isimli siyaset-bilimci bu tüfekte alakalı, “At Martini...” diye bir manşet atarak Martini-Henry tüfeği ile ilgili bir değerlendirmede bulunmuştur. Mete Tuncay yazısında, Martini-Henry tüfekleriyle

alakalı Sultan II. Abdülhamit'in Amerika'ya açmış olduğu davaya bir rastlantı sonucunda denk geldiğinden bahsetmiştir. Yazar bu rastlantı sonrasında Martini-Henry tüfeği ile alakalı araştırmada bulunmuş ve bunu Cumhuriyet gazetesinde kaleme almıştır. Gazete haberini hazırlayan yazar, Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan 600.000 adet Martini-Henry tüfeği sipariş ettiğini belirtmiştir. Bu siparişte, ikinci bölümde de adından bahsedilen ilk Osmanlı sefiri, Blacque Bey'in etkisine değinilmiştir. Yazıda, Blacque Bey'in Amerikan İç Savaşı'ndan sonra ABD'nin elinde kalan silahlara dair Osmanlı'yı bilgilendirdiği ve bu silahların sipariş edilmesinde aktif rol oynadığı yönünde çalışmalarına yer verilmiştir (Cumhuriyet, 23 Ocak 1973, Sayı: 17409, s: 1).

Cumhuriyet gazetesinin devam eden sayılarında yazar aynı haberle ilgili olarak, Osmanlı Devleti ile Providence Tool Kumpanyası arasında silah ticareti ile alakalı üç sözleşmenin yapıldığını ve sözleşmede bazı detayların olduğunu yazmıştır. Yazıda, Osmanlı Devleti'nin sipariş etmiş olduğu silahlarla ilgili 2 milyon İngiliz lirası civarında bir borcun altına girdiği, her bir tüfeğin süngü ve süngü kılıfıyla beraber 60 şiline geldiği detaylarına yer verilmiştir. Yine haberde; tüfeklerin kabzalarında Sultan II. Abdülhamit'in tuğrasının damgalanması, her bir tüfeğin Osmanlı rakamlarıyla numaralandırılması ve de üretilen tüfeklerin Amerikalı uzmanlarca denetlenmesi gibi sözleşme maddelerinden bahsedilmeye devam edilmiştir. Gazetenin aynı tarih ve sayısının devam yazısında, yapılmış olan sözleşmenin detayları sıralanmıştır. Satın alınan tüfekleri kontrol eden denetçilerin, Tevfik Paşa'nın gözetiminde gerekli kontrolleri yaptıkları belirtilmiştir. Yine denetimi bitirilip damgalanmış olan tüfeklerin yağlanarak içi çinko ya da teneke ile kaplanmış sandıklara yerleştirilmesi, sandıklama işinin Osmanlı Devleti denetçilerinin refakatinde yapılması ve de Amerika Birleşik Devletleri tarafınca mühürlenmesi gibi sözleşmenin ayrıntılarına yer verilmiştir (Cumhuriyet, 24 Ocak 1973, Sayı: 17410, s: 1). Sözleşme detaylarından sonra Osmanlı Devleti ile Providence Tool Kumpanyası'nın davalık olması ve davanın sulh yoluyla çözüldüğü ile yazı sona erdirilmiştir (Cumhuriyet, 25 Ocak 1973, Sayı: 17411, s: 1).

4.3. Efelik-Zeybeklik Olgusu İçerisinde Martini-Henry Tüfeği

Zeybekler, Selçuklular döneminde Bizans İmparatorluğu'na karşı bir askeri unsur olarak kullanılmıştır. Hafif silahlı özellikleri ile Bizans uç bölgesinde vur-kaç taktiği ile düşmana zarar verme amacını taşımışlardır. Beylikler döneminde de varlığını koruyan zeybekler (Köksal, 2014: 2), Batı Anadolu'da, özellikle Aydın'da etkinliklerini sürdürmüşlerdir (Mirzaoğlu, 2014: 4). Efe-zeybeklerin Osmanlı XIX. ve XX. yüzyılında, çeşitli sosyal olayların içerisinde olduğu görülmüştür. Kendilerine karşı gerçekleşen bir haksızlık

sonucunda dağlara çıkan ve adaleti tesis etme yoluna koyulan efelerin, eşkıyalardan farkları bulunmaktadır. Efelere nazaran eşkıyaların bazen keyfi, bazen art niyet üzere dağa çıkma durumları Osmanlı sosyal yaşamında pek çok defa görülmüştür (Önal, 2014: 2-12). Osmanlı Devleti, efe-zeybekler için “eşkîya” tabiri kullanmıştır. Devlet nezdinde efe-zeybeklere karşı düşünce bu şekildeyken özellikle Batı Anadolu’da durum tam tersidir. Bölge halkı efe-zeybeklere karşı itimatta bulunmuş, halk için efe-zeybek bir kahraman olarak görülmüştür (Yaşar, 2014: 2). Efe olabilmenin şart olarak koşulduğu şey ise “zeybek” olmaktır. Zeybeğin efe olabilmek için bir efenin himayesine girme talebi olur ve kabul durumunda zeybek efenin adamı olarak seçilirdi (Önal, 2014: 2-12).

Görsel 4.1. *Soldan birinci ve ikinci kişi, zeybekleri temsilen (Kaynak: Önal,2014: 29)*

Zeybek veya efelerin dağa çıktıkları dönemler ve bazı dönemlerde düze inip silah bıraktıkları olmuştur. Kendilerine yönelik bir tehdit unsuru ortaya çıktığında ya da çoğunlukla efe-zeybeğe yönelik bir haksızlık durumu zuhur edince, bu kişilerin dağa çıkıp silahlanmaları doğal bir hale gelmiştir. Efe-zeybeğin kullandığı silahlar, dönemselsel olarak farklılıklar göstermiştir. Bazen kılıç, kama gibi klasik ilkel silahları kullanıyorlarken, kimi zaman da daha teknolojik olan ve ateşli silah olarak tabir edilen tüfek ve tabancalardan kullanmışlardır. Efe-

zeybeklerin kullandıkları ateşli silahlar içerisinde Piştav, yine tez konusunun ana karakteri olan Martini-Henry tüfeği de bulunmaktadır (Önal, 2014: 13). Efelik kültüründe silahların kullanılması incelendiğinde; genelde efelerin filintayı tercih ettikleri, zeybeklerin Mauser (Cangür, 2013: 42), kızanların ise Martini-Henry tüfeklerinden kullandıkları olmuştur (Atalay, 2021: 51).

Efe-zeybek kültüründe Martini-Henry tüfekleri incelenirken, bazı efe-zeybek hikayelerinde söz konusu tüfeğin zikredildiği görülmüştür. Çakırcalı Mehmet Efe hikayesi, bu bölümde verilebilecek ilk örneklerden biridir. Babasının öldürülmesi sonrasında ortaya çıkan hukuksuzluğa karşı dağa çıkan Çakırcalı Mehmet Efe, kendince adaleti sağlama arayışına girişmiştir. Bu yolculuğunda kendisine arkadaşlık edecek olan silahların başında Martini-Henry tüfeği gelmiştir. Çakırcalı Mehmet Efe'nin silahlanmasına yardım eden kişilerden biri olarak dönemin tüccarlarından olan İngiliz Vitail adlı esnaf, Çakırcalı'nın Martini-Henry tüfeği ile teçhiz edilmesini sağlamıştır. Dağlarda hüküm süren Çakırcalı Mehmet Efe, Vitail sayesinde her daim modern silahlarla mücadelesini sürdürmüştür. Martini-Henry tüfekleri, bir zaman sonra Mauser model tüfekler, Çakırcalı Mehmet Efe'nin elinde bulunan tüfeklerden olmuştur (Önal, 2014: 14).

Küçük yaşlardan itibaren yetim büyüyen Çakırcalı Mehmet'in hikayesine benzer bir diğer hikaye Girit göçmeni Abalı Hasan'a aittir. Hayatı türlü meşakkatlerle dolu olan Abalı Hasan da küçük yaşlardan itibaren yetim ve öksüz olarak büyümüştür. Fiziksel özellikleri itibarıyla güçlü bir yapıya sahip olan Abalı Hasan, bazı zamanlarda zeybek olarak dağlarda dolanmıştır. Bir kıraathanede oturduğu esnada, bazı Müslüman gençlerin Hristiyanlıktaki "istavroz" çıkarma hakkında söylemleri olmuştur. Aynı kahvede oturan Rum gençlerin duydukları sözler üzerine bu gençlere pusu kuracağını anlayan Abalı Hasan, Müslüman gençleri uyarmıştır. Kurulan pusuya şahit olan Abalı Hasan, Rum gençlere bir yanlış anlaşılma olduğu yönünde telkinde bulunarak onları pusudan vazgeçirmeye çalışmıştır (Cangür, 2013: 186).

Abalı Hasan Rum gençlerini ikna etmeye çalışırken, gençlerden birinin bıçak çekmesi üzerine başlayan kavga sonrasında bu gençleri vurup dağa çıkmak zorunda kalmıştır. Gerçekleşen bu durum üzerine genç Rumların akrabaları tarafından takip edilen Abalı Hasan, çıkan çatışma sonucunda vurulmuştur. Öldü sanılarak bırakılan Abalı Hasan sonrasında Kurtuluş Savaşı'nda bulunmuş, evlenerek çocuk ve torun sahibi olmuştur. Çıktığı dağlarda halk tarafından Abalı Hasan Zeybek olarak anılan bu kişi için, ölümünden sonra türküler söylenmiştir. Çağrılan bu türkülerde Martini-Henry tüfeğine de yer verilmiştir (Cangür, 2013: 187-188). Bu haliyle Martini-Henry tüfeği efe-zeybek kültürüne de yansımıştır.

Efe ve zeybeklerin genel olarak yaşanan haksızlığa karşı bir mücadelesi ve sonrasında dağa çıkma durumları olmuştur. Bazen de efe ve zeybeklerin kendi aralarında çatışmaları sonucunda ortaya bazı hikayeler çıkmıştır. Efelerin yaşadığı çatışmaya Kamalı Mustafa Efe ve Çakırcalı Mehmet Efe hikayesi örnek olarak gösterilebilir. 1876 Birgi doğumlu olan Kamalı Mustafa, babası öldürüldükten sonra Kamalı Mustafa'nın babasının himayesine aldığı Çakırcalı Mehmet ile sıkı bir dostluk kurmuştur. Çocuklukları beraber geçen Kamalı Mustafa ve Çakırcalı Mehmet'in araları bir süre sonra bozulmuştur. Ayangacılık (tütün kaçakçılığı) yapan ve bir süre sonra evlenip yolları ayrılan bu iki efenin aralarının bozulmasına Çakırcalı Mehmet tarafı neden olmuştur. Çakırcalı Mehmet, Kamalı Mustafa'nın himayesine aldığı öksüz ve yetim kızlardan birini kendi adamına kaçırmak istemiştir. Çakırcalı Mehmet'in bunu yapmaktaki amacı, Kamalı Mustafa'nın halk nezdindeki itibarını zedelemektir. Kızın kaçırılmasına girişen Çakırcalı Mehmet ve adamları, yanlışlıkla Kamalı Mustafa'nın eşini kaçırdıca olaylar çok farklı bir boyuta dönüşmüştür. Eskiden can yoldaş olan iki arkadaş artık can düşman olmuşlardır (Yaşar, 2014: 4-5).

Yanlışlıkla karısı kaçırılan Kamalı Mustafa, Çakırcalı Mehmet'in üzerine yürümüş ve iki adamını öldürüp dağa çıkmıştır. O sıralar Aydın'da hükümet yetkililerini ve halkı canından bezdiren Çakırcalı Mehmet'in ortadan kaldırılması için diğer çeteler işe koşulmak istenmiş, bu strateji sayesinde Kamalı Mustafa'nın da üyesi olduğu Köselioğlu Mehmed'in çetesi dağdan inmiştir. Durumun farkında olan Çakırcalı Mehmet Efe, Köselioğlu Mehmed'in çetesine saldırmış, ancak bu çatışmada rakibi Kamalı Mustafa sağ kurtulmuştur. Bir süre sonra kendi çetesini kuran Kamalı Mustafa Efe ve Çakırcalı Mehmet Efe arasında yıllar boyu çatışmalar sürmüştür. Aynı zamanda bu iki çete ve diğer çetelerle mücadele eden kolluk kuvvetlerinin yetersizliği de devlet ricali tarafından değerlendirme konusu olmuştur (Yaşar, 2014: 5-8).

Çete üyelerinin ellerinde Martini-Henry tüfeği gibi etkili silahlar varken, takip müfrezelerinin ellerinde Schneider gibi basit tüfeklerin olması bu yetersizliğin kaynağı olarak görülmüştür. Çete liderleri de Martini-Henry tüfeklerinin kıymetine haizdirler. Bu durum Kamalı Mustafa Efe'nin kuvvetlenmek için gerçekleştirdiği para ve mühimmat toplama örneklerinde görülmektedir. Kamalı Mustafa Efe, Alyoti adındaki bir Rum'un çiftliğini basarak, bir miktar para ve Martini-Henry tüfeği için 500 adet fişek almak istemiştir. Bahsi geçen efelerin mücadelesine geri dönülecek olunursa, sonuç olarak Çakırcalı Mehmet Efe tarafının galip geldiği görülmüştür. Hükümet tarafından affedilen Kamalı Mustafa Efe'nin dağdan indiği esnada Çakırcalı Mehmet Efe'nin adamlarından biri tarafından vurulmasıyla

Kamalı Mustafa Efe, hayatını kaybetmiş ve bu mücadele de son bulmuştur (Yaşar, 2014: 10-12).

Kamalı Mustafa Efe gibi meşhur efelerden biri olup Kurtuluş Savaşı'nda yararlılık gösteren Yörük Ali Efe, henüz 19 yaşında iken Alanyalı Molla Ahmet Efe'nin çetesine katılarak kısa sürede efeler içerisinde önemli bir konuma yükselmiştir. Birkaç yıl dağlarda bulunan Yörük Ali Efe, halk tarafından sevilen bir kahramana dönüşmüştür. Kısa bir süre dağlarda faaliyet gösterdikten sonra Yörük Ali Efe için vatani sorumlulukları üstlenme arzusu doğmuştur. O sıralar İzmir ve Aydın'da gerçekleşen Yunan işgaline göz yumamayan Yörük Ali Efe, düzenli orduya adamları ile birlikte dahil olmuştur. Milli Mücadele'de etkin olup yararlı işlerde bulunan Yörük Ali Efe'ye duyulan sevgi üzerine, kendisine türküler yakılmış, kendisi için söylenen türkülerde Martini-Henry tüfeğine de yer verilmiştir (Cangür, 2013: 228-229).

4.4. Hikaye ve Romanlarda Martini-Henry Tüfeği

Martini-Henry tüfeğinin kültürel hayata yansımaları ile ilgili incelemeler gerçekleştirilirken, hikaye ve romanların taranmasına da gayret edilmiştir. Gerçekleştirilen taramalarda Sabahattin Ali'nin "Çakıcı'nın İlk Kurşunu (Tereke)" adlı eserinde Martini-Henry tüfeğinin zikredildiği görülmüştür. Önceki "türküler" ve "efe-zeybek" başlıkları altında anlatılan Çakırcalı Mehmet Efe hikayesi ile "hikaye ve roman" başlığı altında incelenen Çakırcalı Mehmet Efe hikayesi birbirinden farklı olarak anlatılmıştır. Bu durumun nedeni olarak yararlanılan kaynaklar gösterilebilir. Sabahattin Ali'ye ait eserde, "Çakırcalı" ifadesi yerine "Çakıcı" lakabı kullanılmıştır.

4.4.1. Çakıcı Mehmet Efe hikayesi ve Martini-Henry tüfeği

İzmir-Ödemiş doğumlu olan Çakıcı Mehmet Efe'nin babasının, kendisi gibi bir efe olan Kır Serdarı Abdullah Çavuş ile yıldızları bir türlü barışmamıştır. Abdullah Çavuş'un hükümet tarafından affedilmesi sonrasında dağdan inmesi ile beraber ikili arasındaki husumet devam etmiştir. En sonunda Abdullah Çavuş bir fırsatla Çakıcı'yı öldürmüştür. Çakıcı öldürüldüğü vakit, geride babasının intikamını Abdullah Çavuş'tan alacak olan Mehmet adında bir çocuk bırakmıştır (Ali, 2009: 31-32).

Çakıcı Mehmet, on beş-on altı yaşlarına gelip gürbüz bir delikanlı oluvermiştir. Babası gibi bir efe olan Mehmet, babasının katilinin Abdullah Çavuş olduğunu bilmektedir. Bıyıkları henüz terlemiş olan Mehmet, babasının intikamını almak için uygun zamanın gelmesini

beklemektedir. Tez konusunun ana ögesi olan Martini-Henry tüfeği, Mehmet'in elinde belirli aralıklarla kendinden söz ettirmiştir. Abdullah Çavuş'un Çakıcı Mehmet tarafından öldürülmesi kısmı incelenen eserde, "Akşamüstü Ödemiş'in kenar incirlikleri arasında patlayan bir martin sesi, şehrin içinde akisler yaparak çınlamıştı." (Ali, 2009: 35) şeklinde belirtilmiştir.

Yazarın incelenen eserinde, Çakıcı Mehmet'in Abdullah Çavuş'u öldürdüğü sahne, olayın tanığı tarafından "Arkasından Mehmet elinde gümüşlü bir martin ile meydana çıktı." şeklinde resmedilmiştir. Eserde bahsedilen aynı şahit tarafından Çakıcı Mehmet'in; "Onu babamın gümüşlü martini vurdu!" ifadesini kullandığı belirtilmektedir. Çakıcı Mehmet, babasının intikamını aldıktan sonra bir süre saklandığı yerde takip edilip edilmediğini anlamaya çalışmıştır (Ali, 2009: 36).

Olay sonrasında Çakıcı Mehmet'in henüz etrafında babasından kalan çetesi, kendisine yoldaş olacak arkadaşları bulunmamaktadır. Çakıcı Mehmet'in bu cinayetten sonra içerisinde bulunduğu ruh hali;

"Kırda bayırda tek başına, babasından miras kalan martine ve İzmir'den satın aldığı revolve istinat ederek kalmıştır. Bir müddet gümüşlü silahına baktı. Bu süslü martine bütün canıyla sarıldı. Hayatta kendisini himaye edecek yagâne ve tek bir sevgili olmak üzere bunu buluyordu." (Ali, 2009: 36) şeklinde yansıtılmıştır.

Çakıcı Mehmet, bir zaman sonra saklandığı yerden çıkarak yürümeye başlamıştır. Uzun bir yürüyüşten sonra babasının yakın arkadaşı Ahmet Efe'nin yanına gitmeye karar veren Çakıcı Mehmet'in, Ahmet Efe'nin kapısını çalış sahnesinde Martini-Henry tüfeği şu şekilde zikredilmiştir; "Aradan bir iki dakika geçer geçmez, elinde martini, heybetle dışarıya fırlayan efe, martinli genci görünce hayretle yüzüne bakmıştı." (Ali, 2009: 38). Sahnenin devamında, Çakıcı Mehmet'in Ahmet Efe tarafından gözlenmesi anı da;

"Cesur Çakırcalı'nın ölümüne onun kadar acıyan hiç kimse olmamıştı. Artık dakikalarca bu gürbüz delikanlıyı tetkik ediyor, elindeki martini ile heybetli bir arslana benzeyen bu gence bakmakla doyamıyordu." (Ali, 2009: 38) ifadeleri ile betimlenmiştir.

Çakıcı Mehmet, içeri girdikten sonra meseleyi baştan sona baba dostu Ahmet Efe'ye anlatmıştır. Diğer yandan Ahmet Efe, kızı Ayşe'yi Mehmet'in evine göndererek Mehmet'in annesinin durumdan haberdar olmasını sağlamış ve onu rahat ettirmiştir. Çakıcı Mehmet'in ne yapacağı konusunda tecrübesiz olduğunu gayet rahat bir şekilde anlayan Ahmet Efe, Mehmet'in babasının yakın arkadaşlarından Hacı Mustafa isimli efeyi kendisine rehber

kılmış, Mehmet'in bu adama sürekli danışmasını tembihlemiştir. Bir süre sonra Ahmet Efe, uyuması için Mehmet'i yalnız bırakmış, kapısına da elinde martin tüfeği hazır olan Çoban Mehmet'i nöbetçi kılmıştır (Ali, 2009: 40-41).

Çakıcı Mehmet, babasının can yoldaşı olan Ahmet Efe'nin yardımları sayesinde on iki kişiden oluşan bir çetenin başına geçmiştir. Demin bahsedildiği gibi kurulan bu çetenin yönetiminde Çakıcı Mehmet için danışma kapısı, bilgi ve tecrübesiyle Hacı Mustafa olmuştur. Bu arada Çakıcı Mehmet ve baba dostu Ahmet Efe'nin kızı Ayşe'nin gönülleri de birbirine düşmüş, ikisi beraber gelecek için planlar yapmışlardır. Kurulan çeteye lider olan Çakıcı Mehmet, dağlara çıkıp hükümranlığa soyunmuş, zenginden alıp yoksula vermeye başlamıştır (Ali, 2009: 41-47).

Osmanlı toplumunda yıllar boyu eşkıyalık ve çete faaliyetlerinden bıkan halkın artık canı burnuna tak etmiştir. Öyle ki gerçekleşen eşkıyalık faaliyetlerinde halkın sesini çıkarmaya gücü yetmemiş, eşkıyanın karşısında tir tir titremiştir. Çakıcı Mehmet'ten önce veya onun döneminde var olan çetelerin tümünde aşağı yukarı halka yönelik zulümler söz konusu olmuştur. Çetelerden herhangi biri olan Çakıcı Mehmet'in çetesi için de halk aynı korkuyu yaşamaktayken, günlerin birinde Çakıcı Mehmet bu önyargıyı yıkmıştır. Köyün birinde Çakıcı Mehmet'in adamlarından Deli Mehmet'in göz koyduğu bir köylü kızına yönelik hareketini cezalandırması, Çakıcı çetesinin sıradan ve korkulacak bir çete olmadığını göstermiştir. Eserde, Deli Mehmet'in kıza teşebbüsü şu şekilde verilmiştir;

“Deli Mehmet, bu nazlı aguşu kanlı aguşuna bir an evvel alabilmek için çılgınca atıldı. Bir yıldırım gibi koşuyordu. Fakat kıza yanaşmasına bir iki adım kala, geride patlayan bir martin, Deli'yi cansız olarak yere yıkmış, korku içinde bu kaplana haşyetle bakan kıızı serbest bırakmıştır.” (Ali, 2009: 47-48).

Çakıcı Mehmet'in faaliyetlerinden bir diğeri ise, Kamalı Efe tehdidini ortadan kaldırmasıdır. Çakıcı Mehmet'in amcasının oğlu olan Kamalı Efe ile aralarındaki yıldız genelde barışık olmamıştır. İki çetenin karşılaşmaları ve aralarında çatışma yaşanması üzerine Kamalı Efe öldürülmüştür. Bu olay halkın ve de Kamalı Efe'yi maşa olarak kullanan devletin üst düzey bürokratları arasında önemli bir yankı yapmıştır. Bir diğer taraftan Çakıcı Mehmet'in eşkıyalık faaliyetleri sonucu topladığı ve bu paralarla yol, köprü, okul yaptırmasını tembihlediği bir beyin bu işi kulak arkası yapması üzerine Çakıcı Mehmet'in canı çok sıkılmıştır. Bunun üzerine Çakıcı ve avnesi tarafından beyin evine baskın düzenlenmiş, gönderilen paranın misliyle geri alımı sağlanmıştır (Ali, 2009: 49-50).

Sabahattin Ali'nin incelenen eserinde, bahsettiğimiz bu olaylar dizisinin II. Abdülhamit dönemi olduğu yazmaktadır. Yazar eserinde, Çakıcı Mehmet'in halk nezdinde şöhret

kazanmış olmasını II. Abdülhamit'in çekemediğini ifade etmektedir. Bu nedenle II. Abdülhamit ve bir kısım menfaati zarar görenler, Çakıcı'yı ortadan kaldırmak istemişlerdir. Bu amaç uğruna devlet yönetimi, işsiz güçsüz olan üç bin kişilik bir Arnavut ordusu oluşturmuştur. Gelişen bu hali özetleyen ve Martini-Henry tüfeğinin de adının geçtiği durumlar eserde şu şekilde ifade edilmiştir;

“Bu zeybek onun (II. Abdülhamit'in) gönderdiği binlerce kuvvete, iman ile sarıldığı tek martini ile mukabele, onun atacağı kurşunlardan çıkan dumanlardan kendisine bir siper, bir müdafaa teşkil edecekti. Gümüşlü martin, acaba zeybeği, Çakıcı Efe'yi utandıracak mıydı? (Ali, 2009: 51-52).

Çakıcı Mehmet, eşi Ayşe ile vedalaştıktan sonra kendisini öldürmek için yollanmış olan Arnavut ordusunu karşılamaya başlamıştır. Çakıcı çetesinin iyi bir şekilde konuşlanması neticesinde gelen her bir Arnavut öldürülmüştür. Belirtildiği gibi mukim yerlerde kendilerini gizleyen Çakıcı ve adamlarının her kurşunu bir Arnavut'u öldürmüş, öldükleri yeri bir Arnavut mezarına dönüştürmüştü. Tüm yaşanan çatışmalarda Çakıcı tarafındaki zayıf kendisinin dizinden vurulması olmuştur. Taraflar arasındaki harp bitince Çakıcı evine getirilmiştir (Ali, 2009: 53-54).

Çakıcı Mehmet tarafından Arnavut tehdidi ortadan kaldırıldıktan sonra, onun kurmuş olduğu bu üstünlük durumunu hazmedemeyen bazı çevreler Çerkezleri ve Anzavur denen bir rakibi karşısına çıkarmıştır. Çerkezlere karşı öfke biriktirmiş olan Çakıcı Mehmet, zeybeğin birinin evinde gizli tutulan bir Çerkez için adamlarından Çoban Mehmet'i göndermiştir. Çakıcı'nın adamından istediği şey Çerkez ve zeybeği biraz hırpalamasıyken, Çoban Mehmet ikisini de vurmuştur. Bir zamanlar Çakıcı Mehmet'in babasının öldürülmesi karşısında yaşadığı his ve bağrında oluşan öfke, bu kez Çakıcı'nın adamı Çoban Mehmet tarafından öldürülen efenin oğlu Ahmet'in yüreğinde kendine yer bulmuştur. On altı yaşındaki bu körpe efe, tıpkı Çakıcı Mehmet'in yaptığı gibi babasından kalan martin tüfeği ve fişeklerini kuşanıp babasının intikamını almaya koyulmuştur (Ali, 2009: 55-61).

Babasının kanını yerde koymamaya odaklanmış olan Ahmet, bu amaç etrafında gecenin karanlığında yollara düşmüştür. Diğer yandan Çakıcı'nın adamı Çoban Mehmet de artık beyinin yanına kavuşmuş, yaşananları gayet normal bir şekilde izah etmiştir. Hiçbir sebep yokken bir zeybeğin vurulması, Çakıcı Mehmet'in canını sıkımsı, iyiden iyiye ruhu daralmıştır. Yaşanan bu vakanın sonunun hayır olmadığı hissiyatının tesirinde olan Çakıcı Mehmet, bir anda eşi ve çocuklarını görmek istemiştir. Kendisini öldürmek için Çerkezlerden tertip edilmiş olan bir kuvvetle çatışmak için geri dönmeye hazırlanan Çakıcı, eşiyle bir daha geri dönmeyecekmiş gibi konuşmuş, onu ve evlatlarını sıkı sıkıya uzunca bir süre bağrına

basmıştır. Bu vedadan sonra yoldaşı Hacı Mustafa ile yola koyulan Çakıcı, martin silahına uzun bir süre bakmış, bir nevi onunla da vedalaşmıştır (Ali, 2009: 61-65).

İntikam peşinde olan Ahmet, bir süre ilerledikten sonra önünde birçok gölgenin oynadığını görmüştür. Çakıcı Mehmet ile alakalandıramadığı bu gölgelere karşı bir an martin tüfeği ile ateş etmek isterken vazgeçmiş, sonrasında da kendisi “kıpırdama” ihtarını yemiştir. Çakıcı Mehmet’i öldürmek isteyen Anzavur liderliğindeki Çerkez kuvvetleri ile karşılaşmış olan Ahmet, kendisini tanıtmış ve aynı kişinin peşinde olduklarını belirterek Çerkezler tarafından vurulmamayı garantilemiştir. Çerkezlerin başı olan Anzavur’un yönelttiği bazı sorular sonrasında salıverilen Ahmet, bir süre ilerleyip Çakıcı çetesine ait izlere rastlamıştır (Ali, 2009: 66-68).

İzleri süren Ahmet adlı bu korkusuz zeybek, ileride bir ateş yakıldığının farkına varmıştır. Biraz yaklaşınca Çakıcı ve adamlarının ateşin başında oturduklarını ayırt etmiştir. Babasının katili Çoban Mehmet, Çakıcı Mehmet’in ön kısmında oturur bir vaziyette hiçbir şeyden habersiz ısınırken, aslında genç zeybeğin martin tüfeğinin hedefindedir. Ahmet martinini ateşlemiş ve Çoban Mehmet’in yere yığılmasını beklerken annesine zarar vermeyeceğine söz verdiği Çakıcı Mehmet’in düştüğünü görmüştür. Bu anda Çakıcı çetesinin üyeleri silahlarına sarılmış, diğer taraftan da Ahmet’i takip eden Çerkez kuvvetlerinin silah sesleri havada yankılanmıştır (Ali, 2009: 68-69).

Ahmet’in babasının Çoban Mehmet tarafından öldürülmesi sonrasında içini bir huzursuzluk kaplayan Çakıcı Mehmet’in sezdiği şey gerçekleşmiştir. Gerçekten de kendisi bir zeybek kurşunu ile vurulmuştur. Bir gün düşmanları tarafından öldürülürse başının, kol ve bacaklarının kesilmesini yoldaşı Hacı Mustafa’dan isteyen Çakıcı Mehmet’in bu haline, silah sesleri susunca ileri atılıp Çakıcı’nın yanına giden Ahmet şahit olmuştur. Gerçekleşen bu hazin sonda Çakıcı’yı vuranlar olarak Çerkezler bilinecek, Ahmet ise ağlaya ağlaya annesine Çakıcı’yı yanlışlıkla vurduğunu itiraf edecektir (Ali, 2009: 69-71).

4.4.2. Ateşten Gömlek romanı ve Martini-Henry tüfeği

Halide Edip Adıvar’ın yazdığı ve Kurtuluş Savaşı’ndan bahseden ilk edebi eser niteliğindeki bu romanda, Hariciye Nezareti’nde bir memur olan Peyami’nin anlatımı söz konusudur. Savaştan sonra almış olduğu yaradan dolayı Ankara Cebeci Hastanesi’nde yatan Peyami, Mondros Mütarekesi ve sonrasında Anadolu’da yaşananları ve kendi hatıralarını anlatmaktadır. Romanın başkahramanları Peyami’nin yanı sıra Cemal, İhsan ve Ayşe’dir. Askeri subay olan Cemal, Ayşe’nin abisi, aynı zamanda bu ikisi Peyami’nin anne tarafından akrabalarıdır. Kahramanlardan İhsan da tıpkı Cemal gibi asker olup, rütbesi binbaşısıdır.

Peyami ve annesi İstanbul Şişli’de beraber yaşamaktadır. Annesinin Ayşe ile evlenmesi teklifini reddeden Peyami Avrupa’ya gitmiş, bu olaydan haberi olan Ayşe ise Peyami’nin kendisini reddetmesi üzerine Mukbil Bey ile evlenerek İzmir’e yerleşmiştir. Yunanlıların İzmir’i işgali sırasında eşini ve oğlunu kaybeden Ayşe, kendisi de yaralanmış bir vaziyette İstanbul’a, Peyamilerin evine getirilmiştir. Cemal’in askeriyeden arkadaşı olan İhsan, bir süre Peyamilerin evinde yaşayacak olan Ayşe’yi burada görme fırsatı bulmuş ve ondan etkilenmiştir (Adıvar, 2017: 19-38).

Peyamilerin evinde İngiliz bir gazeteci ile yapılan röportajda İngiltere manda ve himayesine dair görüşlerin ortaya atıldığı bir anda, kendisine köylü gözüyle bakılan Ayşe, akıcı yabancı dili ile bağımsızlığa dair düşüncelerini açıklamıştır. Peyami’nin annesi olan Salime Hanım’ın İngiliz yanlısı düşünceleri üzerine Ayşe’nin bağımsızlık ve mücadele ile ilgili sözleri, Salime Hanım’ın Ayşe’ye karşı fikrini değiştirmiştir. Ayşe’nin kendi evinde bir tehdit olduğunu hisseden Salime Hanım’ın davranışları ve söylemleri üzerine Ayşe kendine yeni bir yerleşim yeri bulmuştur. Ayşe’nin Salime Hanım’ın evinden ayrılmasından sonra Cemal, Peyami ve İhsan’ın Anadolu’da başlayan işgallerle ilgili görüşmeleri, bir araya gelmeleri olmuştur. Bir süre sonra Cemal ve İhsan Anadolu’ya geçerek Yunan işgaline karşı mücadeleye başlamışlardır. Daha sonrasında, türlü meşakkatlerden geçerek Peyami ve Ayşe’nin de Anadolu’daki mücadele edenler kervanına dahil olduğu görülmektedir (Adıvar, 2017: 45-97).

Askeriyede bir memur olan Peyami’nin savaş meydanlarında pek etkili olamayacağını bilen arkadaşı İhsan, onun silah eğitimi almasını sağlamıştır. Peyami’ye bu eğitimi Mehmet Çavuş vermiştir. İhsan, bir ara Mehmet Çavuş’u ve Peyami’yi yanına çağırmıştır. Yunanlılara karşı çarpışmaların artmış olduğu bu aralıkta, cephane ihtiyacı zuhur ettiğinden bu eksikliklerin karşılanması gerekmiştir. İhsan, bir vakit Yunanlılardan kaçırılıp sadece Yüzbaşı Saffet’in yerini bildiği cephanenin getirilmesini Mehmet Çavuş ve Peyami’den istemiştir. Yine söz konusu cephanenin getirilmesi için Yüzbaşı Saffet’in bulunması ve cephanenin sağ salim getirilmesi konusunda bu iki yol arkadaşı olacak kişiyi iyice tembihlemiştir (Adıvar, 2017: 97-100).

İhsan’ın bahsettiği silahları bulup getirmek için yola çıkan Peyami ve Mehmet Çavuş uzun yollar kat ettikten sonra, dinlenmek amaçlı bir ağılda duraklamışlardır. Yol boyunca geçmişte yaptıklarını ve imkan doğarsa yapacaklarını Peyami’ye abartarak anlatan Mehmet Çavuş, tez konusunun ana ögesi olan Martini-Henry tüfeğini de zikretmiştir. Mehmet Çavuş, Milli Mücadele için hazırladığı silahlar hakkında, Martini-Henry tüfeğinden de bahsederek şu şekilde bir anlatıma başlamıştır;

“Tam kırk araba silah vardı. His köyüne getirdiler. Kodular gittiler. İngilizler İstanbul’u alınca köylüler korktu, hemen martinimi aldım, başlarına gittim. “Bana bakın,” dedim, “sizin kitapta sayınız yoktur. Kafanıza kurşunu sıkar, leşinizi gübreye gömerim. Kimsenin haberi olmaz. Hadi bakalım arabaları bir yola getirin!” Arabaları doldurdular, iki saat karanlıkta sürdük.” (Adivar, 2017: 102).

Roman kahramanlarından olan ve aynı zamanda romanı kendisinin anlatımıyla okuduğumuz Peyami, yol arkadaşı Mehmet Çavuş’un anlattıklarını dinlerken aynı zamanda onu da gözlemlemektedir. Peyami, Mehmet Çavuş için;

“Ayn altında güzel ve korkunç yüzünü seyrediyordum. Anadolu’da ender görünen çevik bir vücudu var, fakat gövde yine meşe ağaçları gibi sağlam ve kalın. Kafası yuvarlak ve tepesi traşlı. Alnında bir tutam uzun siyah perçem, ince kaşları üstüne dökülüyor. Gözleri kor gibi siyah, burnu müteazım, biraz uzun, biraz da bir tarafa çarpılıyor, bu burnun gazap, istihza ve hassasiyetle dolu bir hususiyeti var. Dudakları kıpkırmızı, içinde dünyanın en beyaz dişleri parlıyor, uzun, siyah, genç Anadolu bıyığının uçları yanakları geçiyor, boşluğa uzanıyor. Laz başlığı sağ tarafta iki boynuz gibi düğümlenmiş, arkasını duvara vermiş, gözleri gökte, uzanıyor. Yanında çocuğu gibi yatan martinisini deruni bir düşünceyle okşuyor.”

(Adivar, 2017: 103) şeklinde bir betimleme yapmaktadır.

Martini-Henry tüfeğini içeriğinde aradığımız romanda, sonuç olarak bahsi geçen roman kahramanlarının amaçlarına ulaşmak için insanüstü bir azimle mücadele ettiklerine dair okumalar gerçekleşmiştir. Sonuç olarak birbirlerine aşık olan ancak bir yanlış anlaşılma nedeniyle Ayşe’nin kendisine dargın olduğu İhsanla Ayşe’nin akıbetleri duygusal yoğunluğu olan bir sonla bitmiştir. Yunanlılara karşı gerçekleşen savaşta Binbaşı İhsan ve savaşta yaralanan askerleri tedavi eden Hemşire Ayşe savaş meydanında öleceklerdir. Yine onlarla aynı meydanda bulunan Peyami, iki aşığı yan yana gömdürecek ve kendisi de uzuv kaybı yaşayacaktır (Adivar, 2017: 199-204).

Martini-Henry tüfeğinin kültürel yansımasını ortaya koymak adına oluşturulan bu başlık altında, yukarıda da değinildiği gibi tüfeğin hikaye ve romanlara yansıması incelenmiştir. Bu amaç etrafında Martini-Henry tüfeğinin zikredilme ihtimali kuvvetli olan eserlere bakılmıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yazılmış olan eserlerde, Martini-Henry tüfeğinin kendine yer bulması ihtimali düşünülmüştür. Bu eserlerin yanı sıra, Martini-Henry tüfeğinin içeriklerinde geçmesi muhtemel olarak kabul edilen çeşitli yazarlara ait eserlere ayrıyeten bakılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Yaban” adlı eseri; Ömer Seyfettin’e ait

“Yalnız Efe, Bomba, Beyaz Lale” hikayeleri; yine Halide Edip Adivar’ın “Efe’nin Hikayesi” eseri ve Yaşar Kemal’in “İnce Memed” roman serisi, Martini-Henry tüfeğinin isminin geçmesi ihtimali üzere incelenen eserlerdendir. Belirtilen bu eserlerde Martini-Henry tüfeği taranmış ancak eserlerde tüfeğin adı zikredilmemiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Toplumların çeşitli nedenlerden kaynaklı olarak karşı karşıya gelme durumları oluşunca, çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Gerçekleşen bu çatışmalarda tarafların kendilerini savunma ve aynı zamanda karşı tarafa saldırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumda savunma ve saldırı silahlarının varlığı önem arz etmektedir. İnsanlık tarihinde, ilk zamanlar ilkel olan klasik silahlar kullanılmışken, teknolojik gelişme üzerine birçok yeni modern silahın icadı söz konusu olmuştur. Üretilen modern silahlar, anlaşmazlık yaşayan devletlerin çatışma durumlarında ihtiyaç duyacakları temel gereksinimlerden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kurulmuş olduğu coğrafya, devletler arasında çatışmaların yoğun olduğu bir bölgedir. XVIII. yüzyıla kadar döneminin en kudretli devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, yaşanan çatışmalara her daim hazır olmak zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın, siyasi ve askeri duraklamaya girmesi ile beraber çeşitli alanlarda reform hareketlerine girişmesi gereği hasıl olmuştur. Başta askeri alanda çeşitli modernleşme teşebbüslerinde bulunan Osmanlı Devleti, askeri teknoloji konularında Batı'yı takip etmeye başlamıştır. Farkına varılan eksikliklerin çözümü amacıyla Avrupa'ya çeşitli askeri heyetler gönderilmiş, askeri personel yetiştirme ve askeri teknolojiyi kavrama konularında bu heyetlerden bilgi toplamaları talep edilmiştir.

III. Selim dönemi itibarıyla askeri modernleşmenin hızlanmış olduğu, özellikle Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamit dönemlerinde zirve yaşadığı yerli ve yabancı kaynakların desteğiyle malumdur. Bu dönemlerde yukarıda da bahsi geçtiği gibi Avrupa'ya askeri heyetler gönderilmiştir. Gönderilen heyetlerin üzerinde fazlasıyla durduğu temel iki konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin askeri donanımını kuvvetlendirmek için silah satın alınmasını sağlamak, bir diğeri de yerli silah üretimi ile ilgili makine ve teçhizatlarını Osmanlı'ya transfer etmektir.

1870'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'nin silah ithalatında genel olarak Avrupa ile ilişki kurduğu görülmüştür. 1870'lerden sonra bu kez silah ithalatı ile ilgili ibre, ABD'ye dönmüştür. Mesafeden kaynaklı kurulamamış olan iki devlet arasındaki ilişki, ABD gemilerinin Akdeniz'de faaliyet gösterme isteği neticesinde kurulmuştur. İlk etapta ABD'nin Osmanlı Garp Ocakları ile kurduğu küçük temaslı gayri resmi ilişkiler, iki devlet arasında yapılan 1830 "Deniz, Ticaret ve Seyr-i Sefâin" anlaşması ile resmiyete binmiştir. 1862 Ticaret Anlaşması sonrasında ise iki devlet arasındaki ticari faaliyetlerde iyiden iyiye bir artış olmuş ve bu ilişkide silah ticareti en ön sırada gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin askeri silah envanterini geliştirme isteği sonucuyla devrin ileri teknolojisine sahip ateşli silahı olan Martini-Henry tüfeğine göz dikilmiştir. Bunun üzerine adı geçen tüfeğin satın alımı için ABD özel silah şirketlerinden Providence Tool Kumpanyası ile irtibata geçilmiştir. İthalatı gerçekleştirilen Martini-Henry tüfeğinin ayırt edici nitelikleri sayesinde Osmanlı kuvvetlerinin başarılı mücadeleleri olmuştur.

Osmanlı askeri kuvvetlerinin üstün niteliklere sahip silahlarla donatılması amacıyla gerçekleştirilen Martini-Henry tüfeğinin ithalatının yanı sıra, yerli üretim ile ilgili girişimlerde de bulunulmuştur. Bu amaç etrafında Avrupa ve ABD'den tüfek ve fişek üretimini gerçekleştirmek, yine mevcut namludan doldurulan tüfekleri dönüştürmek adına makine siparişleri gerçekleştirilmiştir. Osmanlı yetkilileri, gerçekleştirilecek yerli üretim sayesinde dışa bağımlılığı azaltma gayesini taşımışlardır. Bu konuda bir nebze de olsa mesafe kat edilmiştir.

Martini-Henry tüfeklerinin ve benzer başka modelde ABD yapımı tüfek ve teçhizatlarının satın alınması sürecinde Osmanlı Devleti'nin mali konularda sıkıntılar yaşadığı olmuştur. Alınan tüfek ve teçhizatlarının ödemelerinde yaşanan problemler üzerine Osmanlı Devleti ile Providence Tool Kumpanyası arasında dava süreçleri yaşanmıştır. Tarafların ortaya yolu bulması, hali hazırda Osmanlı siyasi ve askeri alanlarında Alman etkisinin başlaması sonucuyla, ABD ile silah ticaretinde bir gerileme başlamış ve bu kez Osmanlı silah ticaretinde Almanya en ön safta yer almıştır.

Osmanlı ordusunun kuvvetlenmesini sağlamak adına istenen bir tüfeğin, zamanla sosyal ve kültürel hayata yansıtacağı durumlar olmuştur. Temelde rakip kişiye zarar verme amacı olan Martini-Henry tüfeği, Osmanlı toplumu için adeta bir kişiliğe bürünmüştür. Özellikle eşkıyalık olaylarında sıklıkla ismini zikretmiş olduğumuz Martini-Henry tüfeği, elinde olan kişiye bir karakter kazandırma hüviyetinde bulunmuştur. Bu tüfek, elinde olduğu kişiye çatışmalarda üstünlük sağlaması dolayısıyla; kaçakçı gruplarının, aşiret üyelerinin, eşkıya ve zeybeklerin gözündeki her daim ayrı bir yerde bulunmuştur.

Toplum içerisinde kahramanlığı ile bilinen bir eşkıyanın ya da zeybeğin ölümü sonrasında kendisi ile ilgili türkü yakıldığında “elindeki martini” ile anılmıştır. Bir gazete haberinde Martini-Henry tüfeği kendisinden bahsettirmiştir. Martini-Henry tüfeği, kendisine karşı yapılan haksızlık nedeniyle dağa çıkan bir zeybeğin “yol arkadaşı” olmuştur. Çalışmamızın ana unsuru olan bu tüfek, yazarların hikaye ve romanlarındaki karakterleri ile ilgili oluşturulan olay örgülerinin içerisinde bir detay olarak bulunmuş, Osmanlı kültürel hayatına da yansımıştır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Sadaret (A.)

a. Mühimme Kalemi Evrakı (A.)MKT.MHM.)
446/63, 452/33, 464/99, 462/38, 478/62

b. Cebel-i Lübnan (A.)MTZ.CL.)
3/116

2. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

10/705, 58/4281, 83/6194, 296/22144, 310/23201, 786/58921, 1612/120852

3. Dahiliye (DH)

a. Üçüncü Şube (DH.EUM.3.Şb.)
8/77

b. Altıncı Şube (DH.EUM.6.Şb.)
55/30

c. Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.)
20/85

ç. Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN.)
108/16

d. Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

1353/78, 1429/68, 1738/44, 1747/65, 1776/59, 1833/85, 1866/137, 2240/80

e. İdare (DH.İD.)
27/8

f. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ.)

148/ 43, 152/87, 152/115, 152/126, 161/20

g. Muamelat (DH.TMIK.M.)

3/63, 6/3, 108/33, 273/58

4. Hariciye Nezareti (HR)

a. İdare (HR.İD.)
1999/10

b. Mektubi Kalemi (HR.MKT.)

767/53, 775/49

c. Petersburg Sefareti (HR.SFR.1.)

109/50

ç. Londra Sefareti (HR.SFR.3.)
348/24

d. Siyasi (HR.SYS.)
1233/10

e. Tahrirat (HR.TH.)
11/43

f. Tercüme Odası (HR.TO.)
246/98

5. İrade (İ)
a. Dahiliye (İ.DH.)
667/46434, 682/475050, 880/70209, 921/73091

b. Dosya Usulü (İ.DUİT.)
145/86

c. Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)
44/1827, 45/1919, 45/1919, 45/1919, 58/2686, 104/4417

6. Mabeyn-i Hümayun Evrakı (MB)
a. İradeleri (MB.İ.)
57/89, 48/233, 72/193, 85/42

7. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)
160/42

8. Yıldız (Y)
a. Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)
170/4

b. Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)
15/85, 28/8, 37/93, 56/40, 137/139

c. Sadaret (Y.PRK.A.)
3/59

ç. Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.)
92/68, 117/22, 189/34, 219/68

d. Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.)
14/100

e. Umumi (Y.PRK.UM.)
67/100

9. Zabtiye (ZB)
365/124

B. Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSB)

1. ATASE

a. Balkan Harbi (BH.)

214/97

b. Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) (110-9-1-3)

77/113, 15/27, 16/85, 18/66, 19/89, 23/109, 23/110, 24/68, 31/31, 34/151, 35/83, 45/14, 55/66, 55/67, 55/76, 57/142, 63/151, 66/39, 89/129, 127/18, 127/734

c. Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi (110-9-1-2)

12/141, 127/146, 12/147, 12/148, 12/170, 12/171, 12/173, 12/186, 12/187, 13/173

2. SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi, (1973). Sayı: 17409.

Cumhuriyet Gazetesi, (1973). Sayı: 17410.

Cumhuriyet, Gazetesi (1973), Sayı: 17411.

Son Posta Gazetesi, (1939).

3. ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLERİ

Adivar, H. E. (2017). Ateşten Gömlek. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Ágoston, G. (2015). Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları. (Çev.: Kahraman Şakul). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2020).

Ágoston, G. (2023). Barut, Top ve Tüfek-Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Güç ve Silah Sanayisi. (Çev.: Kahraman Şakul). İstanbul: Ketebe Yayınları. (2023).

Akkaya, T. (2024). “Bir İç Güvenlik Unsuru Zaptiye: Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı Örneği”. CUJOSS, 48 (1), 1-16.

Aktaş, E. ve Yaşar, H. (2017). “Ordu Kazası'nda Asayiş Sorunları (19. Yüzyılın Sonu-20. Yüzyılın Başı)”. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 41, 1-24.

Akyol, H. (2020). Eşkıya Türküleri. Z Dergisi IV, Kültür, Sanat, Şehir Mevsimlik, Tematik Dergi-<https://www.zdergisi.istanbul/makale/eskiya-turkuleri-410>, (Erişim Tarihi: 30.01. 2024).

Ali, S. (2009). Çakıcı'nın İlk Kurşunu (Tereke). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altunsoy, B. (2021). Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılığına Karşı Bir Örgütlenme: Reji Kolcuları ve Uygulamaları (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Atalay, A. (2021). Siyasi Kùltür ve Folklor Bağlamında Zeybek Kùltürünü Yeniden Düşünmek (Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi.

Atmaca, S. (2018). “Dirgen Ali Ağıtları”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (14), 369-382.

Aydın, A. ve Zorlu, T. (2015). “Birinci Dünya Savaşı'nın Başında Alman Askeri Bilgi Birikimi ve Teknolojisinin Osmanlı Askeri Fabrikalarına Aktarımı”. Belleten, 79 (285), 739-760.

Aydüz, S. (1998). “XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrençiyân)”. Belleten, 62 (235), 779-830.

Aydüz, S. (2004). “Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silâhlar”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 4, 265-296.

Aydüz, S. (2010). “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatür Tarihi”. Tarih Okulu Dergisi, 10, 1-37.

Başol, S. ve Şahin, V. (2022). “Siyaset ve Ticaretin Gölgesinde Osmanlı Devleti'nde Silah İthalatı Örneği: Alman Mavzer Fabrikasından Osmanlı Merkez Silahhanesine Gönderilen Silah ve Mühimmatlar (1888-1904)”. Mavi Atlas, 10 (1), 291-309.

Bayındır, A. (2022). “Osmanlı Devleti Ordusunda Henry-Martini Tüfekleri”. Tarih ve Gelecek Dergisi, 8 (3), 859-885.

Bayrak, M. (1985). Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri. Ankara: Yorum Yayınları.

Bennett, J. (2018). “The ‘Aynalı Martini’: The Ottoman Army’s First Modern Rifle”. Anatolica, 44, 229-255.

Bennett, J. (2019). “Bayonets For The Peabody-Martini Rifle”. Arms and Armour, 16 (1), 75–104.

Cangür, A. (2013). Batı Anadolu’da Efelik ve Eşkîyalık Türküleri ve Hikâyelerinin Edebi Yönden İncelenmesi (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Çalışkan, A. (2020). “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Firari Askerlerin Eşkîyalık Olayları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler –Maraş Örneği”. Belgi Dergisi, 2 (20), 2685-2712.

Çelik, B. (2023). “Yeniçağda Osmanlı Piyadelerinin Askeri Potansiyeli”. Anasay, 23, 31-50.

Çoruhlu, T. (1993). Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları: Askerî Müzeden Örneklerle. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Dağ, M. (2021). “Hemavend Aşireti’nin Tütün Kaçakçılığı İddiaları ve Adana Reji İdaresi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (3), 1333-1344.

Demlikoğlu, U. (2014). “Osmanlı Devleti’nin 18. Yüzyılda Bazı Şark Kalelerinde Bulundurduğu Harp Malzemeleri”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 277-294.

Dinç, F. (2021). “Cepheden Haber Var: The Times Gazetesinde 93 Harbi ve Ardahan”. (Ed.: Mirza Polat), İstikbalinin 100. Yılında Ardahan. (ss. 303-329). Çanakkale: Paradigma Akademi.

Eralp, T.N. (1993). Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Kullanılan Silahlar. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Erhan, Ç. (1998). “1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması’nın Gizli Maddesi ve Sonuçları”. Belleten, 62 (234), 457-466.

Ertekin, A. (2022). “İttihad-ı İslam’a Milis Takviyesi Çabaları: Hamidiye Alayları”. Dicle İlahiyat Dergisi, 25 (1), 170-186.

Eyicil, A. (2000). “1895 Maraş ve Zeytun İsyanı”. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 11 (11), 157-210.

Gencer, A. İ., Örenç, A. F., ve Ünver, M. (2008). Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi/Belgeler-I. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Gök, N. (2014). “Osmanlı-Amerika İlişkilerinin Başlamasında Kuzey Afrika Ülkeleri (Garp Ocakları)’nin Etkileri ve İlk Anlaşmaların Diplomatik Açından Tahlili”. Tarihın Peşinde Dergisi, 11, 211-240.

Gönüllü, A. R. (2016). “Denizli Sancağı’nda Meydana Gelen Asayiş Olayları (1914-1920)”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 34, 195-217.

Gövez, K. (2022). “93 Harbi’nde Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Silah Ticareti”. Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 3 (2), 80-93.

Grant, J. ve Ayduz, S. (2012).” “Osmanlı “Gerilemesini” Yeniden Düşünmek: Osmanlı Devleti’nde Askeri Teknolojinin Yayılması (15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar)”. Son Dönem Türkiye Çalışmaları Dergisi, 19 (20), 57-79.

Güler, Y. (2005). “Osmanlı Devleti Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), 227-240.

Gümüşel, G. (2023). “Alternatif Bir Vidinli Hüseyin Tefik Paşa Portresi”. Külliye-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılı Özel Sayısı, 619-633.

Güven, M. (2005). Türkiye Sahasındaki Hikayeli Türküler Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

İlgürel, M. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ateşli Silahların Yayılışı”. Tarih Dergisi, 32, 301-318.

Karagöl, A. S. (2020). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus Ordusu'nun Kars'ı Ele Geçirme Süreci (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kartopu, S. (2012). "Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdare İle İlgili Görüşler". Global Journal of Economics and Business Studies, 1 (2), 32-40.

Kesgin, Y. (2023). "Sivas ve Çevresinde Jandarmanın Müdahale Ettiği Eşkıyalık Faaliyetleri Hakkında Bazı Notlar (1888-1919)". Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 47 (1), 99-107.

Kodaman, B. (1979). "Hamîdiye Hafif Süvarî Alayları (II. Abdülhamit ve Doğu Anadolu Aşiretleri)". Tarih Dergisi, 32, 427-480.

Korkmaz, E. (2020). "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar". Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi, 2 (1), 304-333.

Köksal, H. (2014). "Zeybeklik (Efelik) Kurumunun Geleneksel Değerleri ve And İçirilmesi Töreni". Acta Turcica, 6 (2), 1-11.

Köprülü, O. F. (1987). "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri". Belleten, 51 (200), 927-948.

Kurat, A. N. (1964). "Berberi Ocakları İle Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)". Tarih Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 175-213.

Kurat, A. N. (1967). "Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları". Tarih Araştırmaları Dergisi, 5 (8), 282-321.

Mete, A.S. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Mete, A. S. (2022). "Osmanlı Ordusunda Modern Ateşli Silah Eğitimin Yazılı Kaynakları ve Mahmud Şevket Paşa'nın Bu Alandaki Eserleri Hakkında Bir Değerlendirme". Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 6 (1), 110-125.

Mirzaoğlu, F. G. (2014). "Zeybeklik Geleneği Bağlamında Efe, Zeybek ve Kızan: Kavramlar, Tanımlar ve Törenler". Acta Turcica, 6 (2), 1-32.

Önal, M. N. (2014). "Türk Halk Kültüründe Efe". Acta Turcica, 4 (2). 1-30.

Öner, M. (2018). "Türkçe Söz Varlığında Eşya Adları Üzerine Notlar". XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiriler Kitabı, 25-28.2018, Varşova/Polonya.

Ösen, S. (2015). "Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği". Selçuk Üniversitesi Tükiyat Araştırmaları Dergisi, 38, 49-69.

Özcan, F. A. ve Güneş, G. (2019). "Mondros Mütarekesi'nden İlkurşun Savaşı'na Ödemiş'te Yaşanan Gelişmeler". Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 19, 63-104.

Özlü, H. (2019). “İstiklal Savaşı’nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi”. Savunma Bilimleri Dergisi, 18 (36), 155-180.

Öztürk, R. H. (2023). “Osmanlı Dış Borçları, Tütün ve Reji İdaresinin Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 21 (1), 54-71.

Polat, A. (2019). “Son Dönem Osmanlı Matematikçi-Bürokratı Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa’nın Hayatı”. Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 20 (1), 16-46.

Sakar, Z. M. (2019). “Türkiye’deki Kaçakçılık Suçlarının Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (2015-2018)”. Social Sciences Studies Journal, 5 (31), 1354-1370.

Sander, O. ve Fişek, K. (1977). ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Sarısaman, S. (2018). “Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Asayiş Sorunu Şebinkarahisar Ermeni İsyanı”. History Studies, 10 (7), 221-239.

Satılmış, S. (2019). “Osmanlı Devleti’nde İlk Tren Sabotajı: Sinekli Hadisesi ve Anastaş Çetesi”. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6 (1), 252-283.

Satış, İ. (2011). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Amerika Silah Ticareti”. History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 295-311.

Saylan, K. (2018). “Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkîyalık Olayları (1760-1916)”. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 12 (24), 63-84.

Sertoğlu, M. (1983). Kahramanlar Kahramanı Hekimoğlu. İstanbul: Sağlam Kitapevi.

Soyluer, S. (2018). “Tüfekhane-i Amire’yi Mamur Kılmak: Osmanlı Tüfek İmalatında Avrupalı Uzmanların Rolü”. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 52 (52), 267-309.

Soyluer, S. (2023). “Modern Harp Teknolojilerine Ayak Uydurmak: Hafif Silah Üretim Teknolojileri Eğitimi Maksadıyla Yurtdışına Gönderilen Osmanlı Askerî Personeli”. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 61 (61), 245-283.

Sönmez, A. (2006). “Zaptiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840-1869)”. Tarih Araştırmaları Dergisi, 25 (39), 199-219.

Sönmez, A. (2007). “Osmanlı Devleti’nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı’ndan Jandarmaya”. 38. ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Ankara.

Şafak, N. (1999). Osmanlı Arşiv Kaynaklarıyla XIX. Yüzyılda Osmanlı-Amerikan İlişkileri: Gelişim Süreci ve Yoğunlaştığı Anlar (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Şafak, N. (2003). Osmanlı-Amerikan İlişkileri. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Şakul, K. (2012). Altı Kaval Üstü Şeşhane Osmanlı Silahları. Derin Tarih 5-
[https://www.academia.edu/5190521/Öteki_Osmanlı_Altı_Kaval_Üstü_Şeşhane_Osmanlı_Sila](https://www.academia.edu/5190521/Öteki_Osmanlı_Altı_Kaval_Üstü_Şeşhane_Osmanlı_Silahları)
hları, (Erişim Tarihi: 18.01.2026).

Şanda, M. N. (2022). “19. Yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Aşiret Güçleri: Hamidiye Alayları. Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 34-48.

Tanses, H. (2005). Öyküleriyle Halk Türküleri. İstanbul: Say Yayınları.

Tanses, H. (2012). Beste ve Güfteleriyle Kuşaktan Kuşağa Halk Türküleri. İstanbul: Say Yayınları.

Topdağı, S. (2017). Aziziye-Mecidiye Tabyaları ve Tabyalarda Yazılan Destan. Erzurum: ER-VAK Kültür Yayınları.

Ünver, M. (2013). “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticaretinin İlk Dönemi”. Tarih Araştırmaları Dergisi, 32 (54), 195-220.

Ünver, M. (2018). “Osmanlı’da Eşkıyalık Meselesi ve Sözlü Tarih Işığında Bir Âlim Ailesinin İkamet Macerası”. Journal of Islamic Research, 29 (1), 108-116.

Ürkmez, N. (2018). “Amerika Birleşik Devletleri’nin Erzurum Konsolosluğunu Tesis Süreci”. Osmanlı Hakimiyetinin, 500. ve Kurtuluşun 100. Yılında Uluslararası Erzurum Sempozyumu, 12-13.03.2018, Erzurum.

Walter, J. (1998). Rifles Of The World. United States of America: Krause Publications.

Yardımcı, E. (2020). “Reji Dönemi Tütün Kaçakçılığının Toplumsal Anlamı ve Temsilleri”. Kebikeç Dergisi, 49, 103-121.

Yaşar, H. (2014). “Kamalı Zeybek (Kamalı Mustafa) Çetesi ve Faaliyetleri “. Acta Turcica, 6 (2), 1-16.

Yaşar, H. (2016). “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 16 (32), 5-41.

Yiner, A. (2019). “Aşiretler Arasındaki Mücadele ve Hamidiye Alayları”. Journal of Academic Value Studies, 5 (3), 84-94.

EKLER

EK-1: Daha önce satın alınması kararlaştırılan beş yüz bin tüfeğe ilave olarak yüz bin adet Martini- Henry tüfeğinin satın alınması.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

تاریخ	موضوع	محل	ملاحظات	تاریخ	موضوع	محل	ملاحظات
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰

طفا دادی عسکریه

مقدما مبادی قرار شد یوز به تفکة علاءق استراس نفطی ارجاسیه در ده یوز به عدد
هاری ماریه نفطی شرائط مقدرة مبادی و بوباج سبابه یوز به رعایت نه ده طویا شری حادی
دارتوان عسکریه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه
مادری حادی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه
بیه یوز به نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه
علاوة استراس نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه
بیه واداره نه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه نفطی ارجاسیه

OSMANLI ARSIVI
A.} MKT.MHM
462 38

A.}MKT.MHM.00462.00038.001

Kaynak: BOA, A.}MKT.MHM, K 462, G: 38.

[illegible]

EK-3: Amerika'da imal olunan Martini-Henry tüfeklerinin muayene ve sigorta masraflarının tutarı olan altı bin beş yüz liranın ödemesi için Amerika'da bulunan Mirliya Tevfik Paşa'nın yazısı.

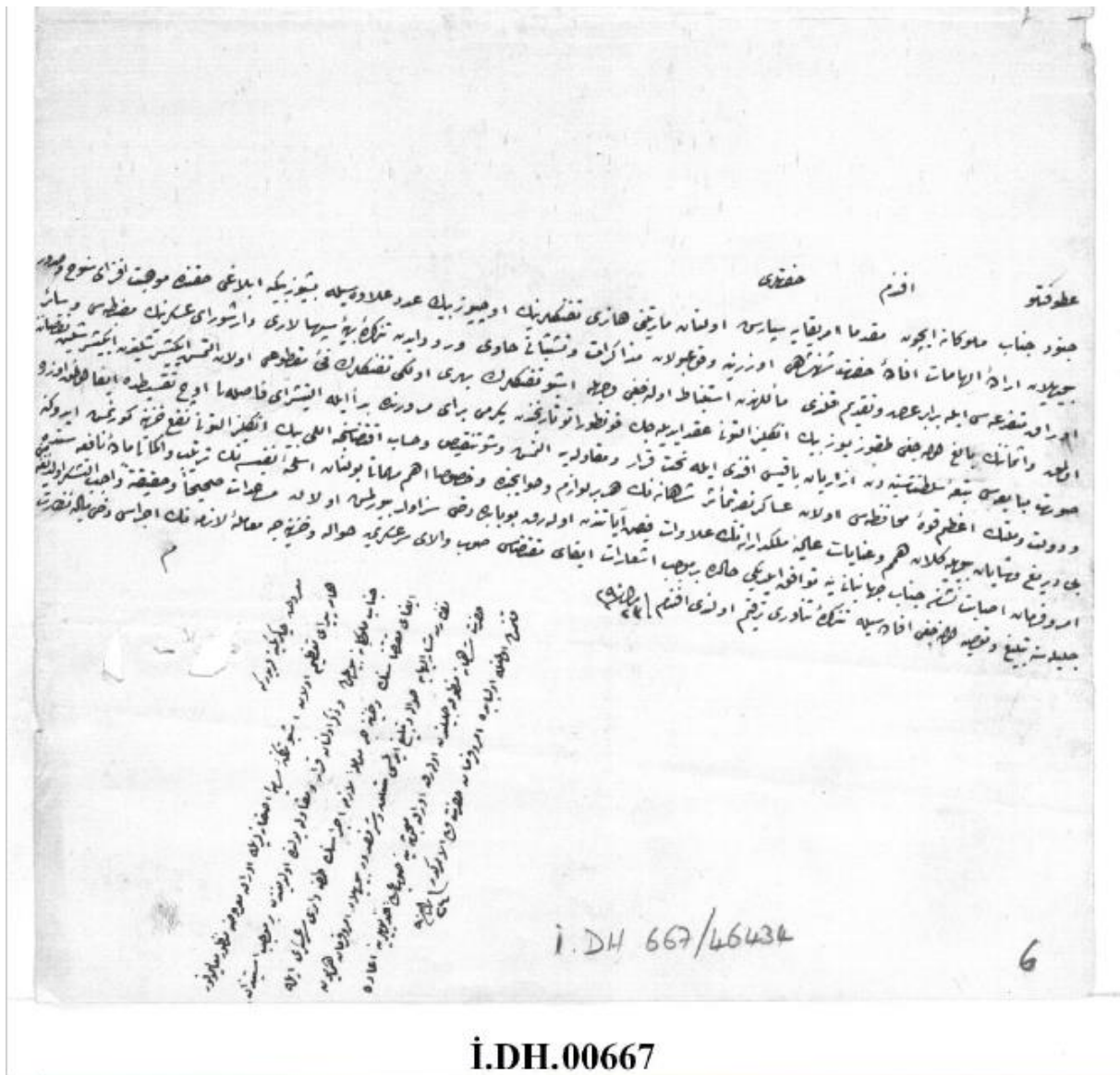

Kaynak: MSB, ATASE, ORH, K: 23, G: 109.

[illegible]

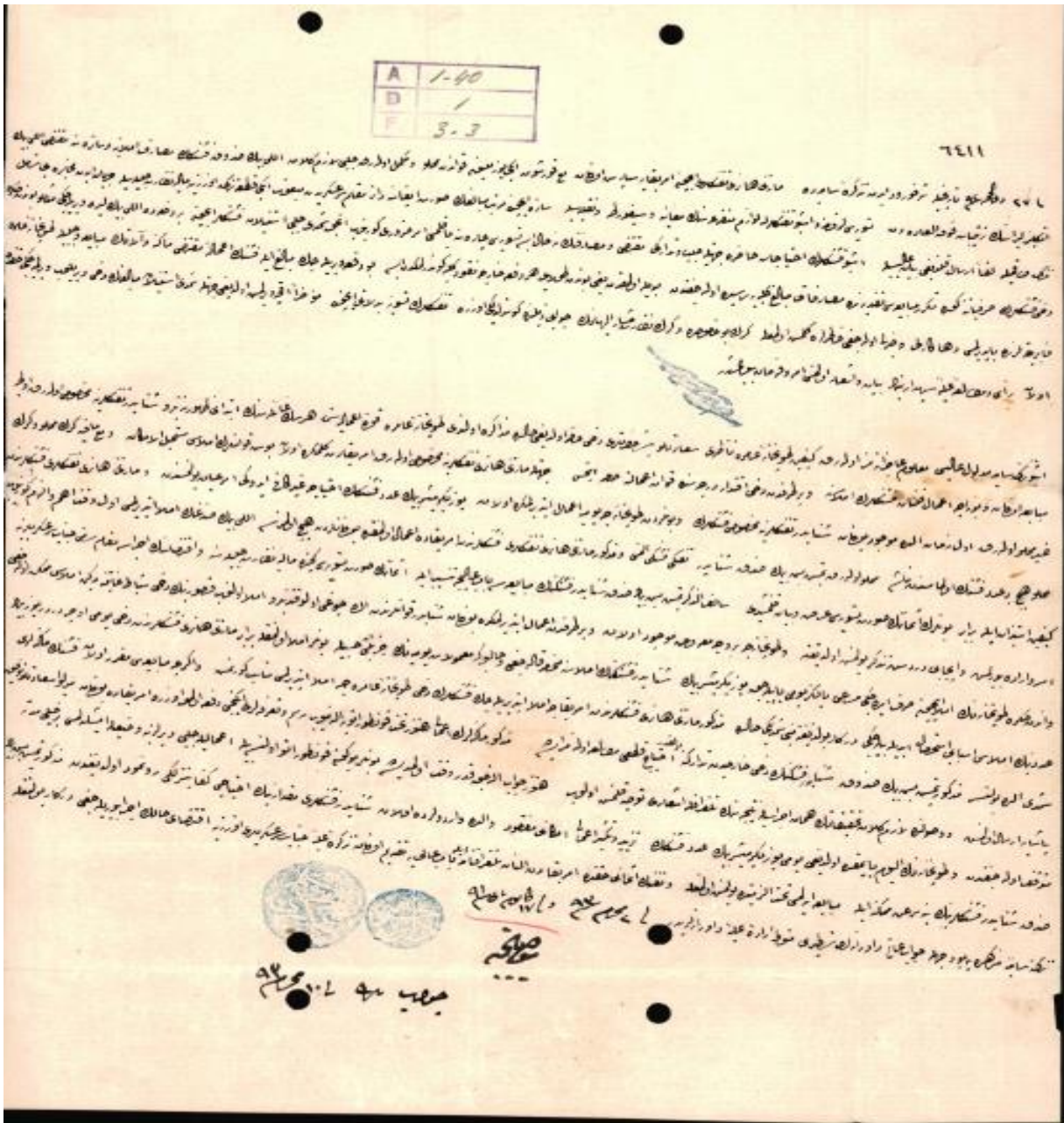
Kaynak: MSB, ATASE, ORH, K 55, G: 67.

EK-5: Amerika'ya sipariş olunan Martini-Henry tüfeklerinin beş yüz bine iblağına ve kontratosuna dair.

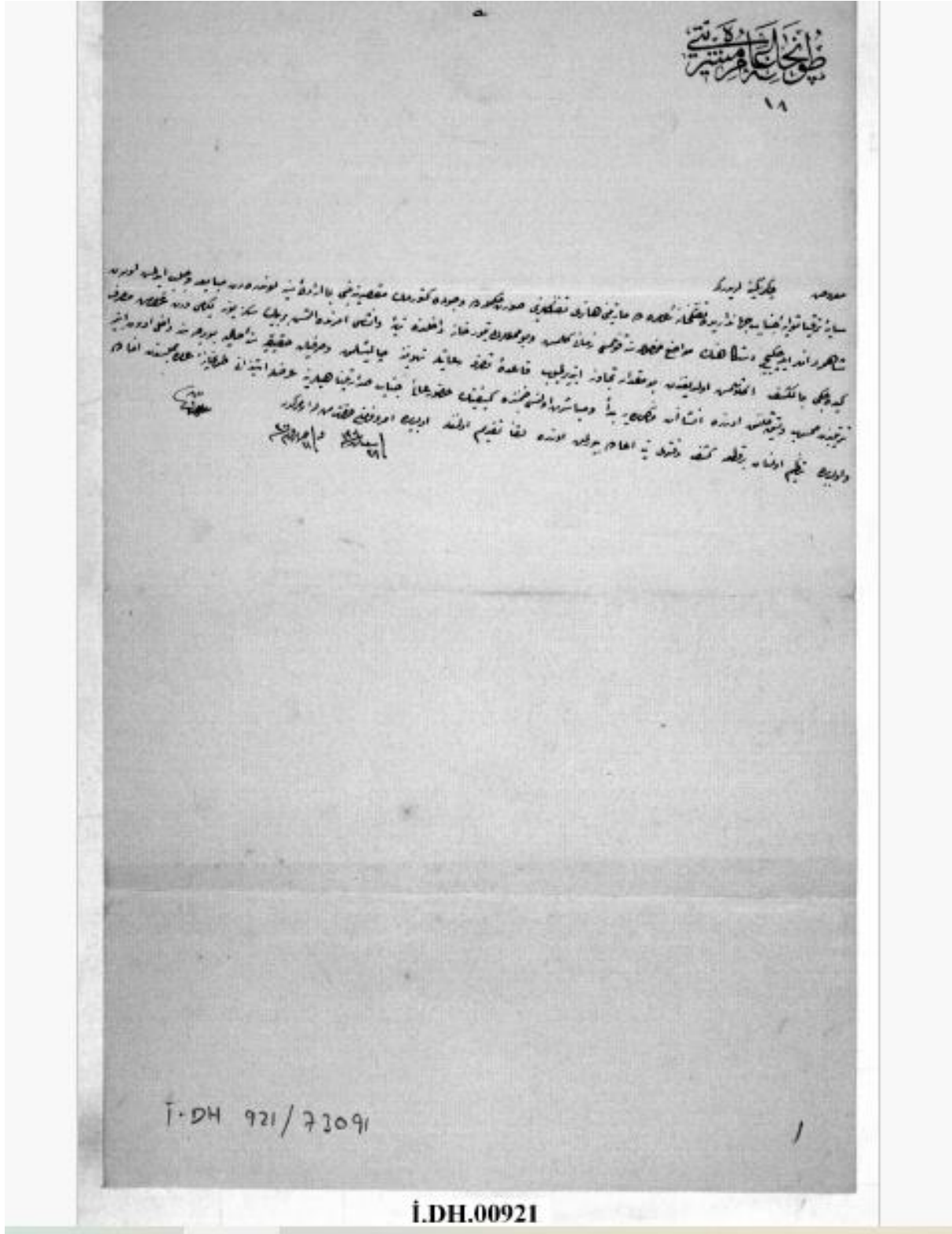
Kaynak: BOA, İ.DH, K: 667, G: 46434.

EK-6: Amerika'dan siparişi yapılacak Martini-Henry tüfeklerine ait fişekler pahalıya mal olduğundan, makineler alınarak Tophane'de imal edilmesinin daha ucuza mal olacağı.

Kaynak: MSB, ATASE, OSK, K: 13, G: 173.

EK-7: Martini-Henry tüfeklerini imal etmek için Londra'dan mübayaa edilen alet ve edevat hakkında.

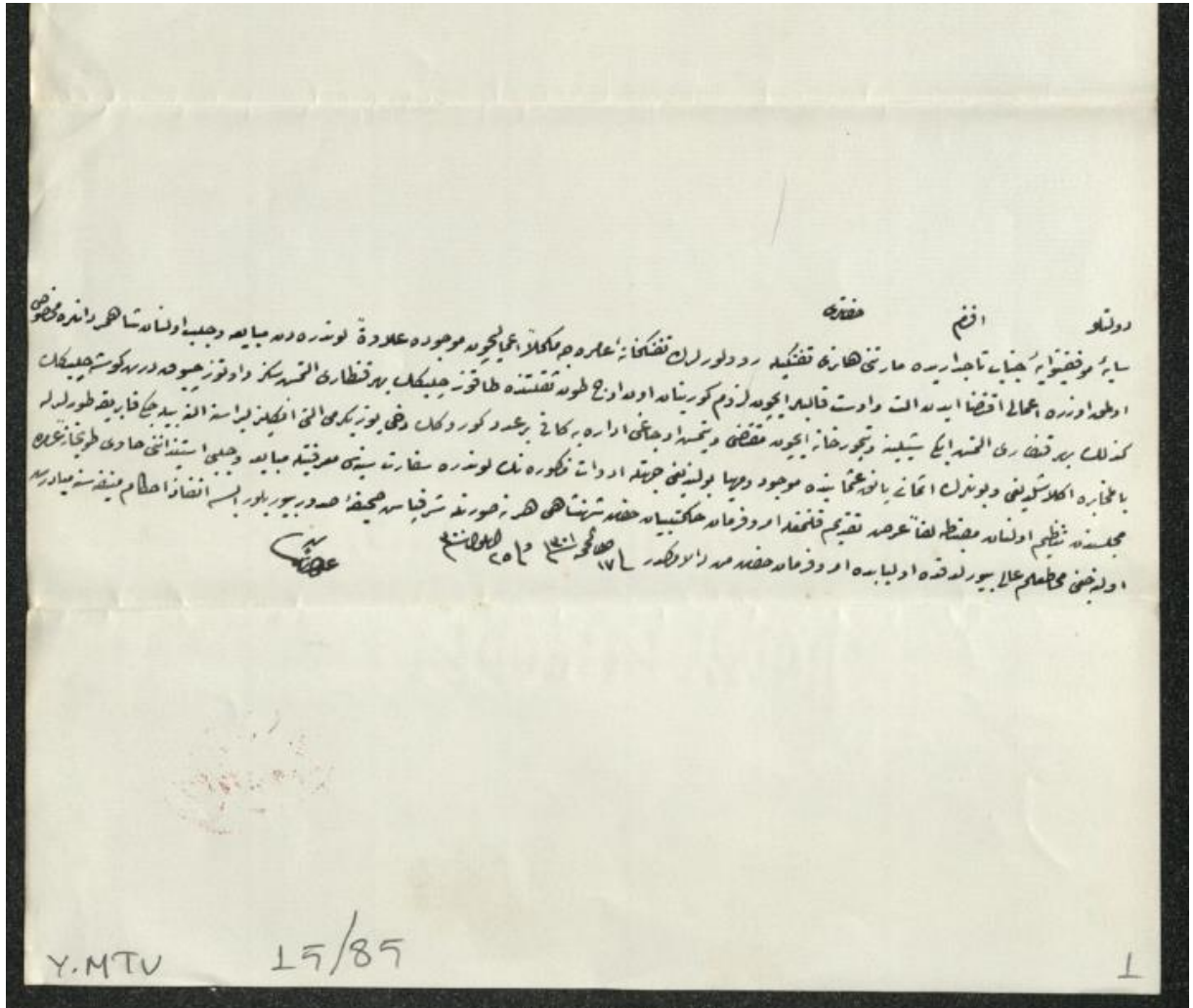
Kaynak: BOA, İ.DH., K: 921, G: 73091.

[illegible]

Y. PRK. ASK 92/68

Y.PRK.ASK.00092.00068.001

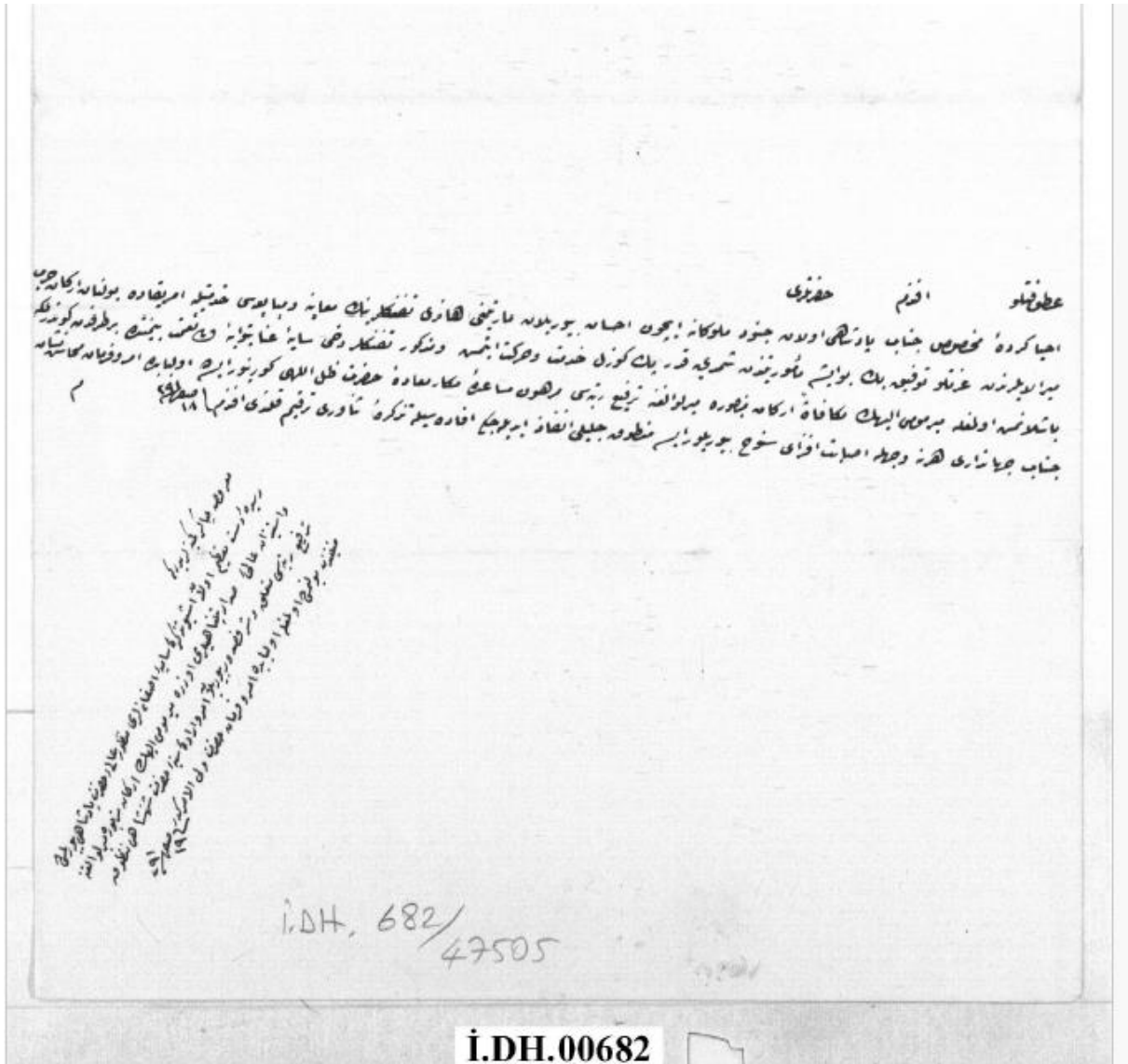
EK-9: Martini-Henry tüfekleriyle Revolverlerin Tüfenkhane'de imali için gerekli tesislerin kurulması.

Y.MTV.00015.00085.001

Kaynak: BOA, Y.MTV., K: 15, G: 85.

EK-10: Martini-Henry tüfeklerine memur Tevfik Bey'e mirlivalık tevcihi.

Kaynak: BOA, İ.DH., K: 682, G: 47505.

[illegible]

EK-14: Osman Paşa Fırkası için Sofya'ya bin sandık Martini-Henry cephanesi gönderildiği.

[illegible]

Kaynak: MSB, ATASE, ORH, K: 45, G: 14.

قوله قنانه وكتبه في سنة ١٢٠٠ هـ
قوله قنانه وكتبه في سنة ١٢٠٠ هـ

مجلد کتابخانه
در خط نستعلیق

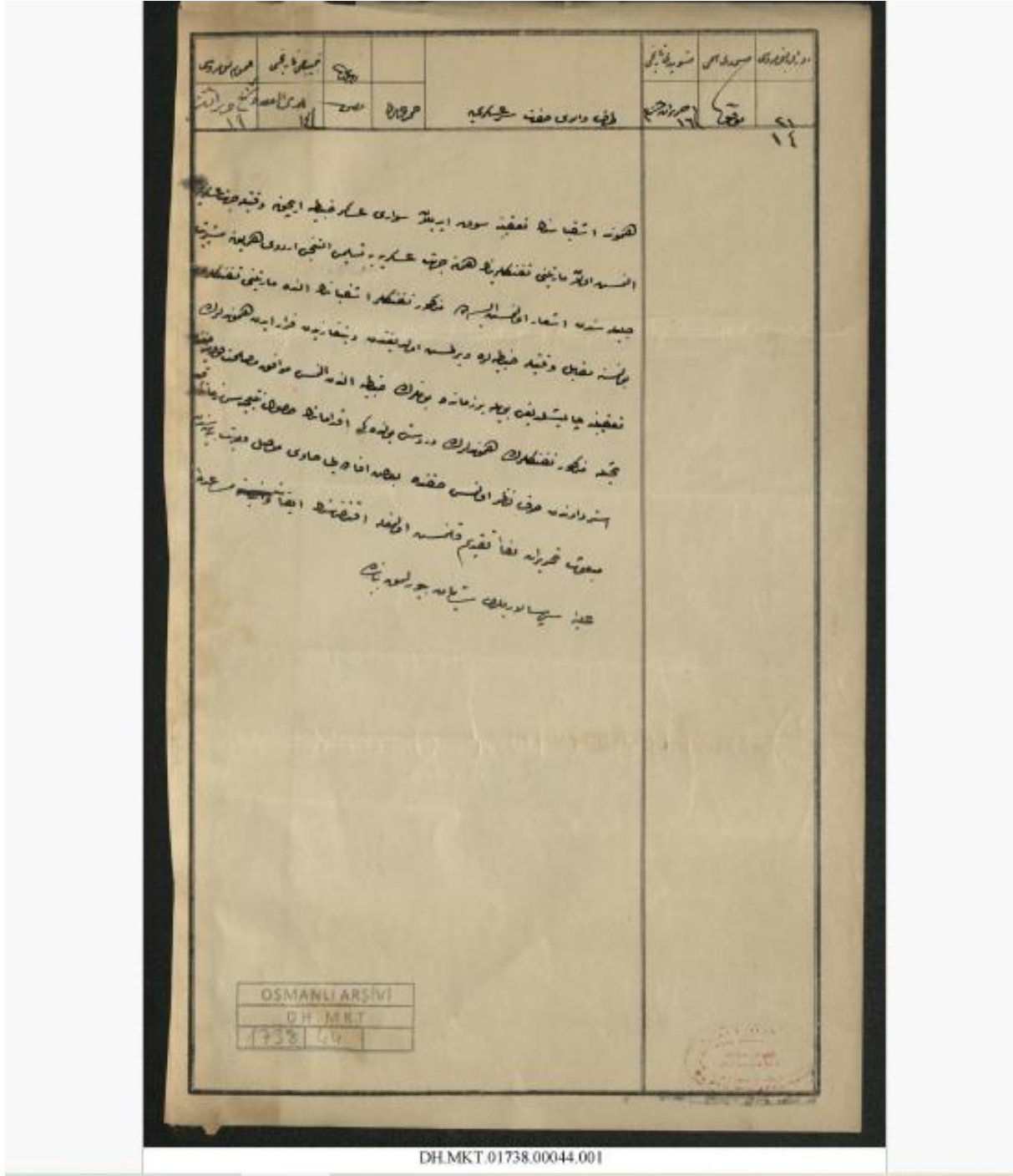
بر این روز جمعه و جلید مایه تقطیر ادرین صحنه به نقاشی قنانه که فی کمال در وقت و کمال در وقت
از مایه افسار قدوسه قنانه که فی کمال در وقت و کمال در وقت
عدد افسار دینیه مایه به نقاشی قنانه که فی کمال در وقت و کمال در وقت
عطف قنانه در وقت مایه به نقاشی قنانه که فی کمال در وقت و کمال در وقت
بما فی مایه قنانه که فی کمال در وقت و کمال در وقت

OSMANLI ARŞIVI		
DH.TMIK.M		
3	63	11

DH.TMIK.M.00003.00063.001

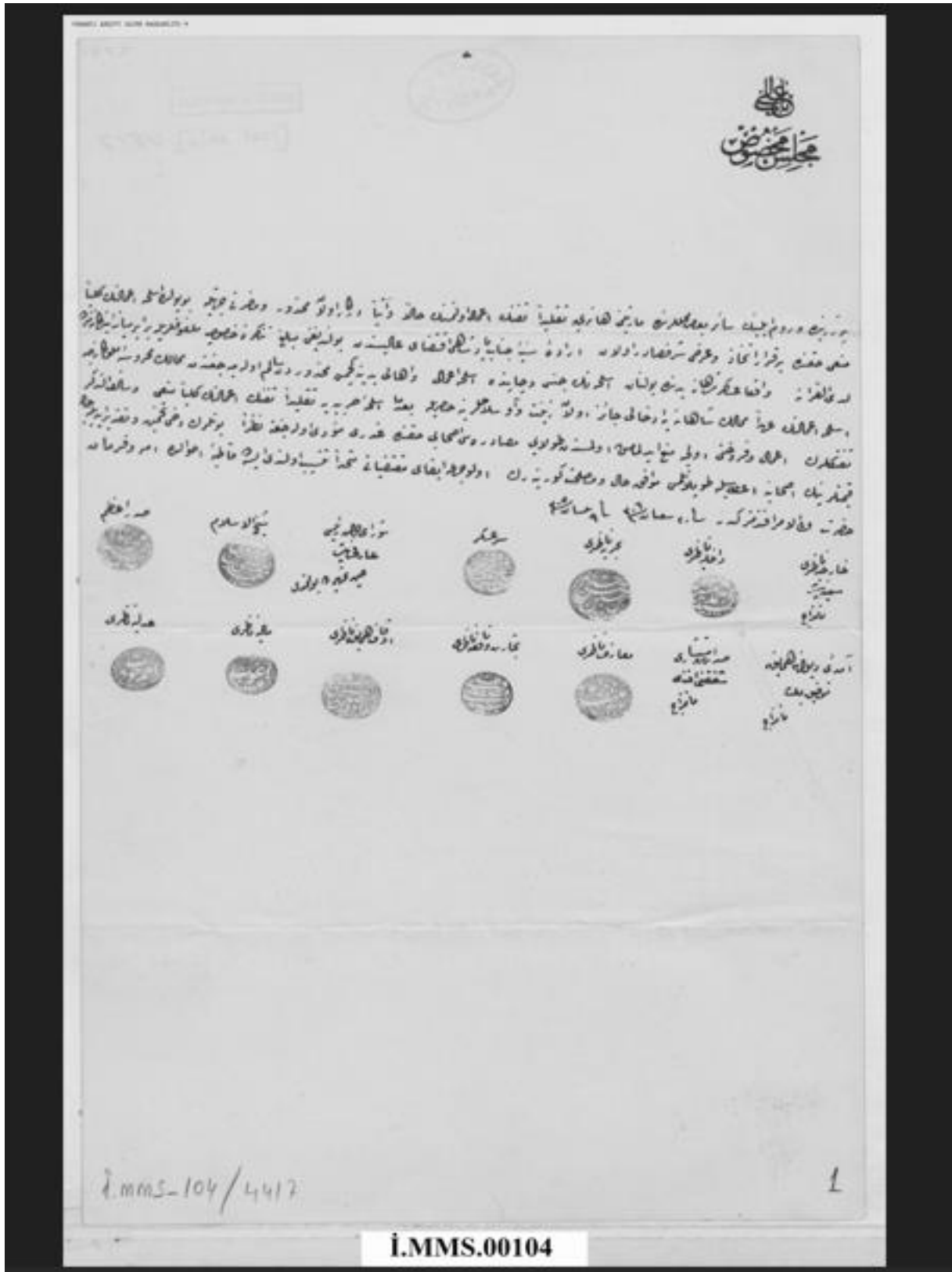
Kaynak: BOA, DH.TMIK.M., K: 3, G: 63.

EK-16: Hemvend eşkıyasının takibine sevk edilen süvari zabtiye askerleri için askeriye den alınan Martini-Henry tüfeklerinin şimdilik iadesinin istenilmemesi.

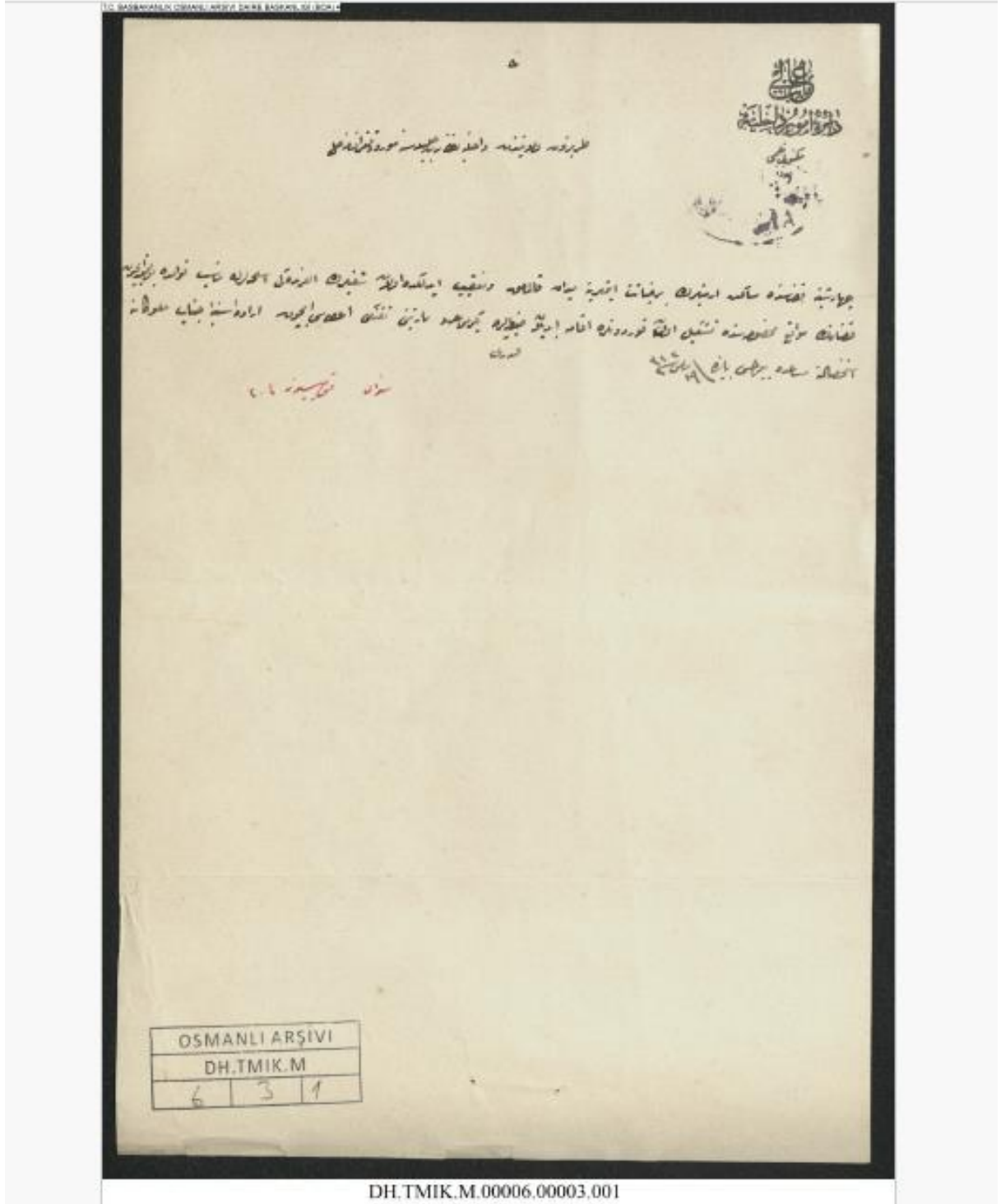
Kaynak: BOA, DH.MKT., K: 1738, G: 44.

EK-17: Martini-Henry takliden imal ettirilmekte olan tüfeklerin yasaklanması.

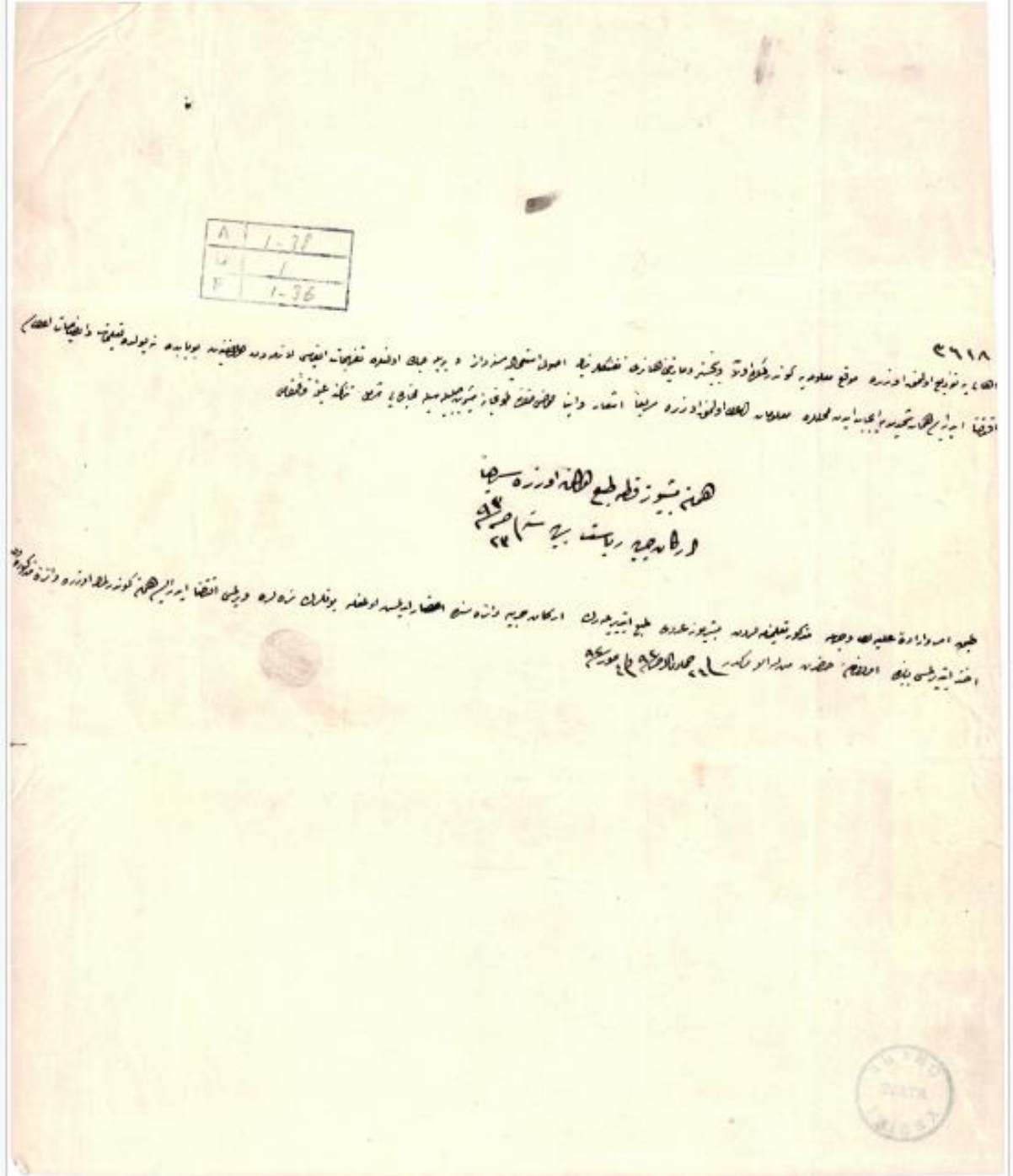
Kaynak: BOA, İ.MMS., K: 104, G: 4417.

EK-18: Çarşamba kazasındaki Ermenilerin uygunsuz davranışlarını önlemek için zaptiyelere Martini-Henry tüfeklerinden dağıtılması.

Kaynak: BOA, İ.MMS., K: 104, G: 4417.

EK-19: Ahaliye dağıtılacak olan Winchester ve MartiniHenry tüfeklerine ait beş yüz adet kullanma talimatının ilgili yerlere gönderilmesi.

Kaynak: MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 147.

طوقان عامه مشرب جلد دومه

۱۸۹

دوئل افتم حضرتی

اهالی به توزیع اولفیه اندر و موقع معلومیه کوند رانده و تو و جیست و ماری هاری نقشه بک اصول استعمالیسه در دیر بدجه اولفیه تقریبات مقصده انبغای نور و در اولفیه
بویابده به بولده تعلیمات و انبغاهات اعمه کتفضا اید به همایه شمدیده به اجاب اید به کلله معلومات اعمه اولفیه اندر به سربغا اشعار و انبا جویسی باج اولفیه به حضرت صبه اولفیه
۹۴۲ هجری قمری ۹۴۲ هجری قمری ۹۴۲ هجری قمری

معارف سعادت صفای مدبره ای جزیم همه رده ایست و این سال بویست جعفر بن ابی القوار ذکر او اندر و جیست و ماری هاری نقشه بک اصول استعمالیسه در انبغاهات و انبا جویسی باج قطع مختصر تعلیمه اید
ماری هاری نقشه بک قطع و در قطع رسم ها صوبه روم و سوزان روم ایست و نقشه و بویاب مقصداً کتابت کبریا ناطری سعادت بویاب جعفر بن ابی القوار قطع مختصر تعلیمه اید
ایست و در بویاب کتاب ایست افاده سند و کتفضا اید به همایه شمدیده به اجاب اید به کلله معلومات اعمه اولفیه اندر به سربغا اشعار و انبا جویسی باج اولفیه به حضرت صبه اولفیه
امروزه قطع مدبره ایست جعفر بن ابی القوار

Kaynak: MSB, ATASE, OSK, K: 12, G: 146.